

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ПРАВА ЛЮДИНИ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до семінарських занять
здобувачів вищої освіти спеціальності 262 – «Правоохоронна діяльність»

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного
права
Протокол №10
від 1. 09. 2020 р.

Чернігів 2020 рік

Права людини. Методичні вказівки до семінарських занять здобувачів вищої освіти спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» / Укл. Марущак Н.В. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій НУ «Чернігівська політехніка». – 2020. – 115 с.

Укладач: **МАРУЩАК НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін

Відповідальний за випуск: **КОЗИНЕЦЬ ОЛЕНА ГАВРИЛІВНА**, завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: **КОЛОМІЄЦЬ НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА**, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя ННІ права і соціальних технологій Національного університету «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	4
I. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАВА ЛЮДИНИ»	7
1.1 Тематичний план навчальної дисципліни «Права людини»	7
1.2. Структура навчальної дисципліни	15
1.3. Система поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни «Права людини»	16
II. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	23
Тема 1 Теорія прав людини: предмет, методи, функції	23
Тема 2 Філософія прав людини	27
Тема 3 Ідейні джерела сучасної концепції прав людини	31
Тема 4 Правовий статус особи	35
Тема 5 Основні класифікації прав та свобод людини	40
Тема 6 Механізм, гарантії та умови реалізації прав людини	45
Тема 7 Діалектика прав людини і соціальних спільнот	49
Тема 8 Права людини і міжнародне право	53
Тема 9 Права людини в умовах глобалізації	57
Тема 10 Права людини в Україні: проблеми і захист	63
III. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ	67
IV. ЛІТЕРАТУРА	69
V. ГЛОСАРІЙ	91

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Права людини» вивчається здобувачами вищої освіти спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність». Можна однозначно стверджувати про надзвичайну важливість вказаної навчальної дисципліни для здобувачів вищої освіти, оскільки саме в межах вказаного предмета вивчаються багатофункціональний характер прав людини, цивілізаційна роль прав людини в упорядкуванні суспільних відносин, філософське осмислення прав людини. Крім того, права людини є фундаментальною основою людського співіснування. Вони займають провідне місце в системі національного права України, і становлять предмет конституційно-правового регулювання. Ті зміни, що відбулися у всіх сферах суспільного і державного життя України, зміна її державного статусу викликали необхідність переосмислення багатьох категорій, теорій та інститутів безпосередньо пов'язаних із розумінням, забезпеченням та захистом прав людини в Україні. А також, відхід від надмірної ідеологізації, політизації та позитивізму в галузі прав людини, співіснування різних світоглядних концепцій, оцінок, понять та інститутів обумовили нове бачення системи знань про права людини.

Актуальність вивчення прав людини обумовлюється їх соціальним та юридичним призначенням і роллю як фундаментальної основи побудови громадянського суспільства і правової держави.

Метою вивчення курсу «Права людини» є сприяння в оволодінні філософською та юридичною термінологією, ознайомлення студентів із історико-правовою спадщиною нашої держави та людства, надання студентам глибоких та різнобічних знань у розглядуваній галузі юридичної освіти; розвиток здібностей до їх застосування на практиці. Саме при вивченні даного курсу студенти вчать аналізувати правові категорії і поняття, з'ясовують їх зміст і значення, завдяки чому закладається база для подальшого оволодіння спеціальністю. Здобувачі вищої освіти набувають здатність діяти соціально відповідально та свідомо на засадах патріотизму та державності; здатність діяти з метою збереження навколишнього середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки; здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми; здатність і готовність особи забезпечувати дотримання прав і свобод людини та громадянина під час здійснення правоохоронної та правозахисної діяльності, призначення, виконання покарань.

Таким чином, проблема прав людини має величезне теоретичне і практичне значення. Вона вимагає всебічного філософського і наукового осмислення не тільки керівниками держав, але й основною масою населення. Дане завдання не можна вирішити без належного наукового обґрунтування. Це має важливе значення для демократизації і гуманізації громадського життя в країні, тому що буде робити все зростаючий вплив на масову свідомість і суспільно-політичну активність молоді і всіх груп і прошарків нашого суспільства.

У відповідності з учбовим планом на семінарські заняття з курсу «Права людини» відводиться 14 годин, (тобто 7 занять). На них винесені найважливіші питання курсу.

Метою семінарських занять є допомога студентам у засвоєнні та поглибленні теоретичних знань про права людини як особливу галузь філософського і наукового знання. Це допоможе студентам зрозуміти сутність і значення прав людини, їх багатофункціональний характер, діалектику прав людини, їх місце в системі соціальних відносин.

Під час семінарських занять обговорюються теоретичні питання, заслуховуються реферати, розглядаються практичні ситуації. Підготовка до семінарського заняття передбачає значну самостійну роботу, ознайомлення з основними міжнародними актами прийнятими в рамках міждержавних та наднаціональних організацій, опрацювання рекомендованої літератури. Деякі питання курсу повинні розглядатися студентами із врахуванням знань, отриманих на заняттях з філософії, соціології, політології, теорії держави і права, конституційного права України, історії держави та права зарубіжних країн.

Виступи доповідачів необхідно уважно слухати, у разі необхідності задавати запитання. Відповіді на запитання повинні бути обґрунтовані, лаконічні, юридично грамотні.

Результати участі кожного студента у семінарських заняттях і його самостійна робота, засвоєння учбового матеріалу оцінюються викладачем. Викладач оцінює якість не лише усної відповіді, доповнення, коментарі, але й якість виконання тестових завдань, вміння швидко дати відповідь на контрольні запитання та запитання, запропоновані для самостійного опрацювання. Для визначення рівня засвоєння студентами навчального матеріалу використовуються такі методи оцінювання:

- поточне тестування після вивчення кожної теми;
- оцінка за самостійну роботу;
- оцінка за ведення словника термінів;
- оцінка за індивідуальну роботу;
- оцінка за усні відповіді;
- оцінки за ПМК.

Для діагностики знань використовується модульно-рейтингова система зі 100-бальною шкалою оцінювання.

Плани семінарських занять складені відповідно до вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах та узгоджені з примірною структурою змісту навчального курсу. Ці змістовні модулі охоплюють шість тем, за результатами вивчення яких проводиться підсумковий модульний контроль. Варіанти підсумкового модульного контролю складаються із завдань планів семінарських занять. Підсумком роботи по опануванню даної дисципліни є залік.

Під час підготовки до семінарських занять студенти повинні використовувати першоджерела і рекомендовану літературу, перелік якої наведений після кожної теми.

I. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАВА ЛЮДИНИ»

1.1 Тематичний план навчальної дисципліни «Права людини»

Змістовий модуль 1. Загальнотеоретичні, філософські, історичні та правові аспекти теорії прав людини

Тема 1. Теорія прав людини: предмет, метод і функції

Теорія прав людини як суспільна наука. Права людини в системі соціально-гуманітарного знання. Зв'язок теорії прав людини з іншими суспільними науками та юридичними дисциплінами. Інтегруюча роль курсу «Права людини» у забезпеченні комплексної юридичної освіти. Завдання науки прав людини.

Поняття прав людини. Багатоаспектний характер прав людини. Права людини як суспільне явище, персоноцентристський принцип соціальної організації. Права людини як політичний феномен. Права людини як філософська категорія, що пропонує гуманістичну концепцію людського співжиття, проголошує людину вищою цінністю. Гуманізм – світоглядна основа прав людини. Права людини – як гуманізм сучасної епохи. Права людини як моральне явище. Духовно-моральна природа прав людини. Права людини – це конкретно-історичний феномен. Права людини як юридичне поняття. Людська гідність – ключове поняття прав людини. Поняття гідності людини. Підходи до визначення «гідності особи». Людська гідність як фундаментальна основа прав людини. Права людини – універсальна ідея інтеграції сучасного інформаційного суспільства, специфічна глобальна проблема. Принципи прав людини. Функції прав людини. Джерела прав людини. Методологія прав людини. Зростання соціальної ролі прав людини як історична закономірність. Значення теорії прав людини для підготовки сучасних юристів. Практичне значення проблеми прав людини.

Міжнародні і національні причини актуалізації питання про права людини в нових історичних умовах.

Тема 2. Філософія прав людини

Філософія прав людини як складова частина філософської антропології. Ліберальна доктрина: від людини до держави. Етатистська доктрина: від держави до людини. Людина для держави та держава для людини (доктрина оптимуму).

Консерватизм як філософія нерівних прав. Комуналізм – пріоритетність прав соціальних груп. Лібералізм як ідеологія свободи. Економічні, соціально-політичні та теоретичні передумови формування ліберальної доктрини. Базові принципи та цінності класичного лібералізму. Еволюція лібералізму у кінці ХІХ-початку ХХ ст., його світоглядна переорієнтація. Основні принципи неолібералізму. Держава «загального благоденства». Криза неолібералізму в 70-і рр. ХХ ст. Сучасний неолібералізм, його роль у формуванні ідеї прав людини.

Наукові парадигми прав людини. Соціокультурний розвиток прав людини. Основні цивілізаційні моделі прав людини.

Концепції прав людини. Природно-правова і позитивістська концепції права і прав людини. Право і закон: сутність, взаємозв'язок, розходження. Вплив природно-правового та позитивістського направлення юридичної думки на становлення теорії прав людини. Поняття свободи: об'єктивний і суб'єктивний аспект. Взаємозв'язок понять «права людини» і «свобода». Свобода і суб'єктивне право – питання тотожності. Абсолютна свобода і обмеження свободи у межах закону. Співвідношення свободи та рівності у політико-правовій думці XVIII-XIX ст.ст. та в сучасній науці. Фактори, що впливають на характер та обсяг прав і свобод особи у державі.

Багатогранність поняття «демократія». Демократія и права людини. Основні закономірності розвитку демократії і прав людини. Особливості античної демократії. Критерії демократії. Пряма та представницька демократія. Основні моделі сучасної демократії. Шляхи переходу до демократії. Український досвід демократичного розвитку.

Тема 3. Історія становлення сучасної концепції прав людини

Історія людства як історія боротьби за свободу і людську гідність, проти гноблення і дискримінації.

Статус особи у додержавний період. Закон таліону. Статус особи у Стародавньому світі. Відбиття статусу особи у релігійних текстах. Закони Хамурапі. Людина в умовах полісної системи. Людина, її права у поглядах мислителів античності: софісти, Платон, Аристотель. Римське право и права особи. Статус особи у рабовласницькій державі та суспільстві. Принцип формально-юридичної рівності.

Людина в економічній і соціальній структурі феодального суспільства. Духовні цінності світових релігій. Вплив християнства на становлення концепції прав людини. Середньовічна система придушення особи, діяльність інквізиції. Боротьба за утвердження гідності особи. Велика Хартія вольностей 1215 р. Епоха Відродження та її значення для формування гуманістичних ідей про гідність та права людини.

Буржуазні революції XVII – XVIII ст. і формування концепції природних прав людини. Громадянська концепція Г. Гроція, Дж. Локка, Т. Гоббса. Політико-правові погляди Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Т. Джефферсона про людину як суб'єкта свободи. Формальне закріплення першого покоління прав людини. Французька Декларація прав и свобод людини 1789 р. Конституція США 1787 г.

Розвиток прав людини і громадянина у XIX – початку XX ст. у законодавстві та суспільній практиці. Розвиток робітничого руху та захист прав трудящих у XIX столітті. Масові громадські рухи початку XX століття. Концепція прав людини в політико-правових поглядах російських мислителів XIX ст. Ідея свободи особи в реформах М.М. Сперанського. Конституційні ідеї декабристів. Відміна кріпосного права. Судова реформа 1864 р. – реформа

судової системи і судочинства. Соціалістичні вчення та проблема особистості. Народництво і марксизм про права людини. Російський лібералізм XIX ст. Розвиток ідеї природного права і філософії права та прав людини в Росії (Б. Чичерін, П. Новгородцев, Б. Кістяківський). Внесок М. Бердяєва, С. Булгакова, П. Струве, П. Флоренського, С. Франка в теоретичну розробку концепції прав людини. Права людини в українській політико-правовій думці та спроби їх втілення у практику державотворення (початок XX ст.).

Правовий статус особи в конституційному законодавстві УНР. Права людини в умовах революції та громадянської війни. Розробка та закріплення прав другого покоління в радянському законодавстві. Права людини в Конституції УРСР 1937 р.: декларація і реальність. Становлення у конституційному законодавстві різних країн прав другого покоління. Друга світова війна та її трагічні наслідки. Падіння (руйнація) колоніальної системи та формування прав третього покоління.

Права людини і Конституція України 1996 р.: місце інституту прав та свобод людини у структурі Конституції. Людина, її права та свободи як вища цінність держави. Розширення переліку конституційних прав та свобод.

Тема 4. Правовий статус особи.

Правовий статус особи як основа юридичного закріплення прав людини. Понятійний ряд: «людина», «індивід», «особа». Походження категорії «особа». Основні підходи до проблеми правового статусу особи: ліберальний, соціалістичний, мусульманський, модель звичаєвого права. Правовий статус особи: поняття, принципи. Співвідношення категорій правового статусу особи і правового положення особистості. Структура правового статусу особи. Основні підходи до питання про структуру правового статусу особи. Конституційні принципи правового статусу особи. Види правового статусу особи: загальний, конституційний, галузевий, родовий, індивідуальний. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки як ядро правового статусу особи.

Правовий статус людини і правовий статус громадянина. Громадянство як стійкий правовий зв'язок людини і держави. Виникнення інституту громадянства. Античне громадянство. Становлення сучасного інституту громадянства. Підстави набуття громадянства. Обсяг прав і свобод натуралізованих громадян і громадян за народженням. Правове регулювання набуття громадянства в Україні. Підстави припинення громадянства. Свобода експатріації. Позбавлення громадянства. Правове регулювання припинення громадянства в Україні. Правовий статус біпатридів. Поняття іноземних громадян та осіб без громадянства. Специфіка їх правового положення. Правові режими іноземних осіб: національний режим, режим найбільшого сприяння, спеціальний режим. Правове положення іноземних громадян і осіб без громадянства в Україні. Поняття біженців і вимушених переселенців. Необхідність правового регулювання їх статусу. Українське законодавство про біженців та вимушених переселенців. Специфіка їх статусу.

Тема 5. Основні класифікації прав та свобод особи

Основні права людини як суб'єктивні права, що закріплюються в конституції держави та міжнародно-правових документах з прав людини. Суб'єкти прав людини. Принцип «Усі права для всіх» як вираження загальності й універсальності прав людини.

Підстави класифікації прав і свобод людини: час виникнення, сфери життєдіяльності, суб'єкти прав, юридична форма закріплення. Покоління прав і свобод людини. Юридичне закріплення прав першого, другого, третього покоління в основних законах держав. Перше покоління прав людини і школа природного права. Друге покоління прав людини як результат становлення соціальної держави. Формування в післявоєнний період третього покоління прав людини: право на мир, справедливий світовий порядок, розвиток, безпеку, екологічно чисте навколишнє середовище, право на залучення до сучасних досягнень науки, культури й освіти. Права солідарності і права народів. Формування четвертого покоління прав людини. Похідні права людини. Співвідношення основних і похідних прав особи. Глобальні проблеми сучасності і класифікація прав людини.

Поняття особистих (громадянських) прав і свобод людини, їх місце в системі суб'єктивних прав людини. Право на життя: зміст, виникнення та припинення. Право на життя і смертна кара. Право на повагу до гідності особи. Право на гідність і право на честь (репутацію). Право на свободу та особисту недоторканність: поняття, зміст та форми захисту. Процедура «Хабеас корпус» в англосаксонських країнах. Юридичні підстави затримання, арештів та позбавлення волі. Недоторканність приватного життя. Недоторканність житла. Юридичні підстави правомірних обшуків та інших вторгнень до житла. Право на таємницю листування, правові підстави прелюстрації кореспонденції. Технічний прогрес і незаконні методи вторгнення до сфери особистого життя. Свобода пересування і вибору місця проживання. Особливості інституту реєстрації та його відмінність від інституту прописки. Свобода вибору національної приналежності та мови спілкування. Свобода слова і його правомірні обмеження. Свобода совісті та віросповідання і світськість держави. Елементи принципу свободи совісті. Особисті права і свободи в Україні. Права, які забезпечують засоби правового захисту. Право на відновлення в правах судами. Право на справедливий і неупереджений судовий розгляд. Презумпція невинуватості. Поняття, зміст і практика її застосування в різних країнах світу. Права обвинуваченого і засудженого.

Поняття політичних прав і свобод, їх місце в системі суб'єктивних прав людини. Право громадян на участь в управлінні справами держави, форми його здійснення. Виборчі права, їх види і практика здійснення в різних країнах. Характеристика вітчизняного законодавства про вибори і референдуми. Право рівного доступу до державної служби, свобода зборів, мітингів, демонстрацій тощо; свобода спілок та асоціацій; право петицій та ін. Політичні права і свободи в Україні.

Поняття економічних, соціальних і культурних прав і свобод, їх місце в системі суб'єктивних прав людини. Економічні права: право власності, право на працю, право на підприємництво та ін. Соціальні права: право на соціальне забезпечення, право на достатній рівень життя, психічного і фізичного здоров'я; право на житло, право на охорону здоров'я та медичну допомогу та ін. Культурні права: право на освіту, право на участь у культурному житті, свобода літературної, художньої, наукової та інших видів творчості та ін. Економічні, соціальні та культурні права і свободи в Україні.

Тема 6 . Механізм, гарантії та умови реалізації прав людини.

Поняття механізму і гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина. Поняття та види гарантії захисту прав людини. Економічні, політичні та юридичні гарантії. Конституційні гарантії: поняття і система. Судові гарантії. Правило Міранди. Захист прав людини в Україні. Гарантії прав і свобод в умовах режимів воєнного та надзвичайного стану. Президент України як гарант прав людини. Роль Конституційного Суду України. Суд як гарант прав особи. Право на судовий захист. Захист прав обвинуваченого і потерпілого в кримінальному процесі. Захист прав сторін в цивільному процесі. Судовий захист від свавілля чиновників. Генезис інституту парламентського уповноваженого з прав людини (омбудсмана). Уповноважений з прав людини в Україні. Правове положення Уповноваженого з прав людини в Україні. Законодавчі гарантії прав і свобод людини і громадянина у сфері виконавчої влади. Захист прав і свобод громадян при застосуванні заходів адміністративного примусу. Адміністративний порядок оскарження рішень і дій (бездіяльності) органів виконавчої влади та їх посадових осіб. Роль державного нагляду і контролю у захисті прав людини і громадянина. Судовий захист прав і свобод людини і громадянина.

Громадянське суспільство як необхідна умова існування і ефективної реалізації прав і свобод людини і громадянина: поняття, структура. Умови існування і функціонування громадянського суспільства. Свобода особистості як невід'ємна умова існування громадянського суспільства. Громадянське суспільство як сфера самовираження особи. Захист прав людини у громадянському суспільстві як основна ознака правової держави. Правова держава як гарант прав і свобод людини: поняття, ознаки, принципи. Розвиток теорії правової держави. Зміст поняття правової держави в історії вітчизняної правової теорії. Верховенство права, рівність усіх громадян перед законом, свобода й активна участь у суспільно-політичному житті, захист прав і свобод людини, поділ влади в правовій державі. Роль і місце правової держави у формуванні і розвитку громадянського суспільства. Права людини і правова держава. Побудова правової держави в Україні: основні проблеми. Соціальна держава і права людини. Сутність і основні функції соціальної держави. Єдність і протиріччя між соціальною і правовою державою по проблемі співвідношення свободи і рівності в суспільстві. Соціальна політика

демократичних держав у сучасних умовах. Зростання ролі соціальної діяльності державних і суспільних інститутів як історична закономірність.

Змістовий модуль 2. Права людини в Україні та світі

Тема 7. Діалектика прав людини і соціальних спільнот

Права соціальних спільнот. Права жінок. Права дитини. Права меншин. Права інвалідів. Права споживачів. Права людей похилого віку. Права біженців. Права ув'язнених. Права молоді. Права людства.

Права людини і права народів. Алжирська загальна декларація народів 1976 р. Основні ознаки народу як соціальної спільноти і його найважливіших прав. Принцип універсальності прав людини і право народу на самовизначення. Питання про право народу на самовизначення в міжнародному праві. Корінні народи і їхні права. Проблема прав розділених народів. Права людей, які відносяться до етнічних, релігійних та інших меншин. Демократизація суспільства і забезпечення прав меншин. Роль культурно-національної автономії у вирішенні даної проблеми: сутність і історичний досвід. Тенденції до виникнення нових суверенних держав і загострення етнічних проблем. Роль «Декларації про право на розвиток» ООН у здійсненні фундаментальних прав народів, окремих груп населення і індивідів.

Витоки залежності та дискримінації жінок. Права жінок як складова частина невід'ємних прав людини. Міжнародний захист прав і свобод жінок. Актуалізація гендерних проблем у сучасному світі. Умови досягнення фактичної рівності жінок.

Права дитини як загальнолюдська цінність. Специфіка прав і свобод дитини. Відповідальність світу дорослих перед світом дітей. Соціальний і правовий захист прав дитини: сутність, історія і перспективи. Взаємозв'язок між формуванням здорового дитинства і здорового суспільства.

Діяльність міжнародного співтовариства в галузі захисту прав дітей: Декларація прав дитини (1959 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990 р.).

Тема 8. Права людини і міжнародне право

Загальна характеристика ставлення класичного міжнародного права до прав людини. Доктрина гуманітарної інтервенції. Створення та діяльність Ліги Націй у сфері захисту прав людини: мандатна система, захист меншин. Створення МОП. Створення ООН. Статут ООН – фундамент міжнародних договорів з прав людини.

Основні напрямки міжнародного співробітництва в галузі прав людини. Роль ООН у розробці міжнародних норм і стандартів, що стосуються прав і свобод особи. Найважливіші міжнародні угоди з питань прав людини. Міжнародне гуманітарне право. Поняття, сфера дії та джерела міжнародного гуманітарного права. Основні принципи міжнародного гуманітарного права. Особливий статус права на життя в умовах збройного конфлікту. Юридичні підстави та принципи кримінальної відповідальності за порушення

міжнародного гуманітарного права. Міжнародні стандарти прав людини та проблема міжнародної правосуб'єктності індивіда. Міжнародні злочини та правопорушення. Правосуб'єктність індивіда та його відповідальність за порушення міжнародного права. Створення та компетенція Міжнародного кримінального суду.

Поняття міжнародних стандартів з прав людини: зміст, значення. Юридичне, нормативне закріплення гуманістичних ідей Загальної декларації в Міжнародних пактах про громадянські і політичні права і про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), а також у Віденській декларації і програмі дій Всесвітньої конференції з прав людини (1993р.).

Міжнародна система захисту прав людини. Система ООН по захисту прав людини і запобіганню масових і грубих порушень прав людини і прав окремих індивідів. Механізми ООН щодо забезпечення та захисту прав і основних свобод людини. Роль і компетенція головних та допоміжних органів ООН щодо захисту прав людини. Генеральна Асамблея ООН. Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОП). Комісія ООН з прав людини. Спеціальні органи Комісії.

Регіональне співробітництво держав у галузі прав людини. Європейська конвенція про права людини та основні свободи 1950 року й протоколи до неї. Європейська система захисту прав людини. Європейські міждержавні органи по захисту прав людини. Діяльність Ради Європи, Європейського Союзу по захисту прав людини. Європейська комісія з прав людини. Європейський Суд з прав людини. Протокол № 11 до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Система захисту прав людини в інших регіонах. Міжамериканська конвенція з прав людини. Африканська хартія прав людини і прав народів. Європейська соціальна хартія 1961 Американська конвенція про права людини 1969 р. Африканський хартія прав людини і народів 1981р. Арабська хартія прав людини 1994. Документи держав – учасниць СНД. Питання прав людини і громадянина в діяльності СНД.

Механізми захисту прав і свобод людини і громадянина в зарубіжних державах. Конституційний контроль - принципи і форми захисту прав людини. Інститут парламентського Уповноваженого з прав людини (омбудсман). Право на петицію. Процедура «Хабеас корпус». Адміністративна юстиція.

Реалізація конституційного права громадян на звернення до міжнародних органів з захисту прав і свобод людини. Конституція України про право громадян на звернення до міжнародних судових органів чи до відповідних органів міжнародних організацій за захистом своїх прав та свобод. Порядок звернення до Європейського Суду з прав людини.

Тема 9. Права людини в умовах глобалізації.

Поняття і суть глобалізації. Глобалізація прав людини. Права людини в умовах глобалізації світу. Забезпечення соціально-економічних прав у сучасному світі. Екологічне право України та екологічні права людини в умовах глобалізації. Глобалізація та розвиток міграційного законодавства.

Міжнародний захист прав людини і процеси глобалізації. Регіоналізм і права людини. Принципи і норми міжнародного гуманітарного права – консолідуюча основа захисту прав людини у збройних конфліктах. Кримінально-правові аспекти охорони прав людини та боротьба з міжнародним тероризмом. Права людини і злочинність в умовах глобалізації світу.

Нові права людини. Право на розвиток. Право на справедливий та гуманний міжнародний порядок. Право на чисте навколишнє середовище. Проблема прав людини у контексті біоетики і охорони здоров'я. Формування біоетики. Право на життя як основна проблема біоетики, охорони здоров'я громадян. Правові основи біоетики та охорони здоров'я громадян: міжнародні стандарти у галузі прав людини. Правові аспекти права на евтаназію, права на клонування людини, права на трансплантацію людських органів.

Концепція сталого розвитку: суть і глобальне значення. Шляхи і засоби її реалізації в Україні і інших країнах світу.

Тема 10. Права людини в Україні: проблеми і захист

Конституційний захист прав людини в Україні. Утвердження принципу пріоритетності невід'ємних прав людини у внутрішній і зовнішній політиці країни. Взаємна відповідальність громадянина і держави. Визнання пріоритету міжнародних норм в галузі прав людини у національному законодавстві України. Удосконалення діяльності органів держави по забезпеченню прав людини. Судовий захист прав і свобод особи в Україні.

Неурядові правозахисні організації України. Питання прав особи в програмах політичних партій і діяльності громадських організацій і демократичних рухів країни.

Значення міжнародного права для реформування правової системи України. Розвиток національного законодавства, в галузі прав і свобод людини. Право громадян звертатися до міжнародних організацій з метою захисту своїх прав і свобод. Діяльність України на міжнародній арені з метою забезпечення життєвих інтересів і прав людини і народів. Вступ України до Ради Європи. України і Європейський Суд з прав людини. Сучасні проблеми прав людини в Україні.

7. Структура навчальної дисципліни

Назви змістовних модулів і тем		Кількість годин для денної форми навчання			
		Всього	У тому числі		
			Лек.	Прак.	Сам.роб.
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Загальнотеоретичні, філософські, історичні та правові аспекти теорії прав людини					
	Теорія прав людини: предмет, метод і функції	10	2	2	6
	Філософія прав людини	10	2		8
	Історія становлення сучасної концепції прав людини	10		2	8
	Разом за кредитом 1	30	4	4	22
	Правовий статус особи	10	2	2	6
	Основні класифікації прав та свобод особи	10			10
	Механізм, гарантії та умови реалізації прав людини	10	2	2	6
	Разом за кредитом 2	30	4	4	22
Змістовий модуль 2. Права людини в Україні та світі					
	Діалектика прав людини і соціальних спільнот	7	2	2	3
	Права людини і міжнародне право	7	2	2	3
	Права людини в умовах глобалізації.	8	2		6
	Права людини в Україні: проблеми і захист	8	2	2	4
	Разом за кредитом 3	30	8	6	16
	Разом за I семестр	90	16	14	60

1.3. Система поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни «Права людини»

Система оцінювання знань здобувачів вищої освіти включає поточний, проміжний та семестровий контроль знань. Оцінювання здійснюється за 100-бальною шкалою з подальшим переведенням у національну шкалу та шкалу ECTS.

Поточний контроль здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, семінарських занять, виконання індивідуальних завдань і оцінюється сумою набраних балів. Поточний контроль проводиться шляхом спілкування із здобувачами вищої освіти під час лекцій, семінарських занять та консультацій, вирішення тестів під час виконання самостійної та контрольної роботи та опитувань здобувачів вищої освіти під час заслуховування рефератів та звітів про виконання індивідуальної роботи. Варіанти завдань до самостійних та контрольної роботи знаходяться в пакеті документів на дисципліну.

Бали, які набрані здобувачем вищої освіти під час поточного контролю, дораховуються до модульних оцінок.

Проміжний контроль має на меті оцінку результатів знань здобувача вищої освіти після вивчення матеріалу з кожного змістовного модуля дисципліни. Цей вид контролю проводиться у формі тестування, варіанти завдань для якого знаходяться в пакеті документів на дисципліну.

Семестровий контроль проводиться у формі заліку, визначеному навчальним планом у терміни, передбачені графіком навчального процесу, з урахуванням результатів поточного та проміжного контролю знань, і оцінюється за національною шкалою та шкалою ECTS.

Залік є обов'язковим елементом підсумкового контролю знань для здобувачів вищої освіти, які претендують на оцінку «добре» або «відмінно». Якщо здобувач вищої освіти виконав всі види робіт протягом семестру (з мінімальними вимогами до знань) та набрав 60% підсумкової оцінки (тобто «задовільно»), то він, за бажанням, може залишити набрану кількість балів як підсумкову оцінку і не складати залік.

Семестровий контроль у вигляді заліку проводиться під час сесії за білетами з двома теоретичними запитаннями. Оцінка за результатами вивчення дисципліни формується шляхом додавання підсумкових результатів поточного контролю до залікової оцінки. Залікові білети знаходяться в пакеті документів на дисципліну.

Взаємозв'язок між набраними балами і оцінкою наведений у розділі 12.

У випадку, якщо здобувач вищої освіти протягом семестру не виконав в повному обсязі передбачених робочою програмою всіх видів навчальної роботи, має невідпрацьовані теми або не набрав мінімально необхідну кількість балів (20), він не допускається до заліку, але має право ліквідувати академічну заборгованість у порядку, передбаченому «Положенням про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти ЧНТУ».

За результатами семестру в залікову відомість виставляється оцінка відповідно до шкали оцінювання, що наведена в наступному розділі.

1.3.1. Критерії оцінювання та розподіл балів, які отримують студенти протягом семестру

(таблиця розроблена на основі Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти)

№	Види діяльності	Терміни	Форми контролю та звітності	Максимальна кількість балів за семестр
1. Обов'язкові, вибіркові та стимулюючі види робіт				
1.1	Робота на семінарських заняттях	Протягом семестру	Відповіді, доповнення, терміни, тести	До 20 балів*
1.2	Наукова робота (виступ з доповіддю, публікація)	Протягом семестру	Виступ, публікація	До 10-ти балів
1.3	Індивідуальна робота	Протягом семестру	Друкована робота	До 15-ти балів
1.4	Участь у предметних олімпіадах, інтелектуальних іграх та ін. сусп. діяльність	Протягом семестру	Підтверджуючі документи	До 5-ти балів
1.5	Модульний контроль	Протягом семестру	Модульні контрольні роботи	До 10 балів
Разом :				60 балів
1.6.	Підсумковий контроль - залік			До 40 балів
Разом:				40 балів
Всього:				100 балів
*20 балів буде переведено з оцінок, які отримає студент під час семінарських занять, виконуючи усі види робіт. Наприклад: студент, відповідно до національної системи оцінювання заробив у підсумку за поточну роботу «5» - це від 20 – до 17 у балах; «4» - від 16 – до 12 балів; «3» - від 11 – до 6 балів; «2» - від 5 – до 0 балів.				

1.3.2. Порядок поточного та проміжного оцінювання знань

У процесі поточного контролю здійснюється перевірка засвоєння студентами програмного матеріалу, набуття ними вмінь та навичок щодо вирішення практичних ситуацій, здатності самостійного опрацювання окремих тем, публічного та письмового викладу конкретних питань дисципліни.

Об'єктами поточного контролю знань здобувачів вищої освіти є:

- систематичність та активність роботи на семінарських заняттях;
- активна участь у дискусії та презентації матеріалу на семінарських заняттях;
- виконання самостійних практичних завдань, зокрема, вирішення тестових завдань, написання юридичних диктантів;

- виконання завдань для самостійного опрацювання;
- участь у науково-пошуковій та творчій роботі, в т.ч. виконання самостійної дослідної роботи;
- виконання контрольної роботи.

Порядок оцінювання самостійної роботи здобувачів вищої освіти

Загальними критеріями, за якими здійснюється оцінювання самостійної роботи здобувачів вищої освіти, є: глибина і міцність знань, рівень мислення, вміння систематизувати знання за окремими темами, вміння робити обґрунтовані висновки, володіння категорійним апаратом, навички і прийоми виконання практичних завдань, вміння знаходити необхідну інформацію, здійснювати її систематизацію та обробку, самореалізація на практичних та семінарських заняттях, а також самостійність та своєчасність здачі виконаних завдань викладачу, згідно з графіком навчального процесу.

Максимально можливий бал за конкретним завданням ставиться за умови відповідності виду самостійної роботи або усної відповіді всім зазначеним критеріям. Відсутність тієї або іншої складової знижує кількість балів.

Критерії оцінювання знань та самостійної роботи здобувача вищої освіти

- **Відповідь на семінарському занятті** оцінюється у балах за наступними критеріями:

5 балів – здобувач вищої освіти у повному обсязі опрацював програмний матеріал (основну і додаткову літературу, джерела), має глибокі й міцні знання, упевнено оперує набутими знаннями, виявляє розуміння історичних процесів, робить аргументовані висновки, може вільно висловлювати власні судження і переконливо їх аргументувати, може аналізувати інформацію правового характеру, здатний презентувати власне розуміння, оцінку правових явищ, має досить міцні навички роботи з першоджерелами.

4 бали – здобувач вищої освіти вільно володіє навчальним матеріалом (опрацював основну і деяку частину додаткової літератури і джерел), узагальнює окремі факти і формулює нескладні висновки, обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, взятими з підручників; може дати порівняльну характеристику правових явищ, визначення понять, самостійно встановлює причинно-наслідкові зв'язки; вміє узагальнювати та застосовувати набуті знання.

3 бали – здобувач вищої освіти загалом самостійно відтворює програмний матеріал (на рівні підручника), може дати стисло характеристику питання, загалом правильно розуміє юридичні терміни, але у викладеному матеріалі є істотні прогалини, виклад не самостійний (переказ підручника), є певні неточності як у матеріалі, так і у висновках, аргументація слабка.

2 бали – здобувач вищої освіти за допомогою викладача намагається відтворити матеріал, але відповідь неповна, в ній налічується багато неточностей, головний зміст матеріалу не розкрито.

0 балів – здобувач вищої освіти не готовий до семінарського заняття або має лише приблизне уявлення про питання, що розглядається на занятті, може сказати два-три речення по суті питання, назвати деякі терміни, але не може їх пояснити, головний зміст матеріалу не розкрито.

- **Реферат**, оцінюється у балах за наступними критеріями.

Реферат – поширений тип письмової самостійної роботи з дисципліни, який демонструє поглиблене опрацювання відповідної теми. У процесі підготовки реферату здобувач вищої освіти накопичує знання, вміння та навички роботи з різними інформаційними джерелами, готується до майбутніх курсових робіт. Реферат є одним з основних типів індивідуальних завдань, який підводить їх до роботи підвищеної складності, з елементами науковості, що виконується під час навчання.

Презентація реферату проходить в аудиторії на семінарському занятті, де розглядається дана тема, або може бути проведена індивідуально.

Критеріями оцінки змісту реферату є повнота висвітлення питання. Зрозумілість, наявність власної думки.

Кожен здобувач вищої освіти протягом семестру повинен підготувати один реферат на семінарське заняття.

- **Виконання тестових завдань або написання юридичного диктанту**, оцінюється у балах за наступними критеріями.

- **Виконання тестових завдань**

- 5 балів – точні відповіді на понад 90-95% тестових питань;
- 4 бали – точні відповіді на 70%-89% тестових питань;
- 3 бали – точні відповіді від 50% до 69 % тестових питань;
- 2 бали – здобувач вищої освіти дав відповідь на меншу кількість, ніж 50% питань і показав незадовільний рівень знань з теми.

- **Написання юридичного диктанту**

- 5 балів – точні та повні відповіді на всі терміни диктанту;
- 4 бали – точні відповіді та недостатньо повне пояснення терміну;
- 3 бали – не зовсім точні відповіді на всі терміни диктанту;
- 2 бали – здобувач вищої освіти намагався дати відповіді, але показав незадовільний рівень знань юридичних термінів з теми.

- **Презентація**

Презентації – виступи перед аудиторією зі слайдами або іншими візуальними матеріалами, що використовуються для представлення певних досягнень, результатів роботи, звіту про виконання самостійних завдань тощо. Презентації можуть бути як індивідуальними, наприклад виступ одного студента, так і колективними, тобто виступи двох та більше студентів.

- **За виконання контрольної роботи** здобувачі вищої освіти можуть отримати max 10 балів.

Завдання теоретичні на контрольній роботі.

10 балів – повна відповідь на питання;

8 бали – відповідь, яка позбавлена серйозних неточностей, але має окремі недоліки;

від 5 до 7 балів – неповна відповідь на запитання, в якій налічується не багато неточностей;

від 0 до 4 балів неповна відповідь на запитання, в якій налічується багато неточностей, не достатнє володіння науковим апаратом.

- **Завдання тестові на контрольній роботі.**

Правильність виконання тестових завдань залежить від кількості вибраних правильних відповідей:

- 5 балів – точні відповіді на понад 90-95% тестових питань;

- 4 бали – точні відповіді на 75%-89% тестових питань;

- 3 бали – точні відповіді від 55% до 74 % тестових питань;

- 2 бали – здобувач вищої освіти дав відповідь на меншу кількість, ніж 50% питань і показав незадовільний рівень знань програмних питань.

- **Ведення конспекту лекцій (max 5 балів)** оцінюється за наступними критеріями: повнота, охайність, грамотність.

5 балів - наявність усіх компонентів лекцій, які відповідають усім вимогам; до 3 балів - неохайне оформлення;

до 2 балів - відсутність у конспекті окремих лекцій або недостатньо повне відображення лекційного матеріалу у конспекті.

- **Ведення конспекту самостійної роботи (max 5 балів)** оцінюється за наступними критеріями: повнота, охайність, грамотність.

5 балів - наявність усіх компонентів кожної теми самостійної роботи, які відповідають усім вимогам;

до 4 балів - наявність усіх компонентів кожної теми самостійної роботи, але неохайне оформлення;

від 0 до 3 балів - за відсутності у конспекті окремих тем самостійної роботи або недостатньо повне відображення матеріалу з тем самостійного вивчення у конспекті.

- **Виконання самостійної дослідної роботи (max 15 балів).**

Тема має бути розкрита на належному рівні. Робота повинна мати творчий характер, продемонструвати аналітичні навички здобувача вищої освіти, його вміння працювати з бібліографією тощо.

Написання самостійної дослідної роботи практикується в учбовому процесі з метою набуття здобувачем вищої освіти необхідної професійної

підготовки, формування навичок самостійного наукового пошуку, вивчення літератури по даній тематиці, аналіз різних точок зору, узагальнення матеріалу, формулювання висновків тощо.

Особливу увагу слід приділити оформленню науково-довідникового матеріалу, цитат та посилань на джерела.

- **Участь в олімпіадах, участь у науково-практичних конференціях, інтелектуальних іграх, складання порівняльних таблиць, схем ін. суспільна діяльність (має до 5 балів).**

- **Залік**

Підсумковий контроль знань здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни здійснюється на підставі проведення заліку (має до 40 балів).

Залікові білети охоплюють всю програму дисципліни і передбачають визначення рівня знань та ступеня опанування здобувачами вищої освіти компетентностей.

Умовою допуску до заліку є виконання всіх видів навчальної роботи передбачених даною робочою програмою.

Складання заліку є обов'язковим елементом підсумкового контролю знань для здобувачів вищої освіти, які претендують на оцінку «добре» або «відмінно». Якщо здобувач вищої освіти виконав всі види робіт протягом семестру та набрав 60% підсумкової оцінки (тобто «задовільно»), то він, за бажанням, може залишити набрану кількість балів як підсумкову оцінку і не складати залік.

У випадку, якщо здобувач вищої освіти протягом семестру не виконав у повному обсязі передбачених робочою програмою навчальної дисципліни всіх видів навчальної роботи, має невідпрацьовані контролі роботи, завдання з самостійної дослідної роботи, невідпрацьовані семінарські заняття тощо або не набрав мінімально необхідну кількість балів – 20 балів (тобто кількість балів, яка сумарно з максимально можливою кількістю балів, які здобувач вищої освіти може отримати під час семестрового контролю не дозволить отримати підсумкову оцінку «задовільно – Е, 60 балів»), то він не допускається до складання заліку під час семестрового контролю, але має право ліквідувати академічну заборгованість у порядку передбаченому «Положенням про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти ЧНТУ».

Для складання заліку існують білети. Білети складаються із двох питань.

Критерії:

- від 33 до 40 балів - відповідь повна і зміст відповіді студента повністю відповідає сутності поставленого запитання;
- від 24 до 32 балі - здобувач вищої освіти висвітлює всі питання без грубих помилок;
- від 17 до 24 балів - здобувач вищої освіти допускає грубі помилки і всі питання розкриті менш ніж на половину;
- не більше 16 балів - при нерозкриті хоча б одного завдання білету.

Повторне складання заліку з метою підвищення позитивної оцінки не дозволяється.

II. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. ТЕОРІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРЕДМЕТ, МЕТОД І ФУНКЦІЇ

1. Поняття прав людини.
2. Функції прав людини.
3. Методологія прав людини.
4. Джерела прав людини.
5. Значення теорії прав людини для підготовки сучасних юристів.

Завдання для індивідуальної роботи

Контрольні питання:

1. Що Ви розумієте під поняттям «права людини»?
2. В чому полягає соціальний характер прав людини?
3. Чому права людини визначають як політичний феномен?
4. Як в правах людини проявляється гуманізм сучасної епохи?
5. Як права людини пов'язані із мораллю?
6. Чому права людини пов'язуються із її гідністю?
7. Дайте визначення науки прав людини.
8. В чому полягають завдання науки прав людини?
9. Що являють собою функції науки прав людини?
10. Дайте визначення методології науки прав людини.
11. Які методи науки прав людини Ви знаєте? Охарактеризуйте їх.
12. У чому полягає особливість джерел прав людини?
13. Що є джерелом прав людини?
14. Чим обумовлюється зростання ролі та значення прав людини?
15. Яке практичне значення має теорія прав людини?

Теми рефератів:

- Духовно-моральна природа прав людини.
- Людська гідність – ключове поняття прав людини.
- Зростання соціальної ролі прав людини як історична закономірність.

Завдання для самостійної роботи:

1. **Самостійно опрацювати такі питання:** Теорія прав людини як суспільна наука. Права людини в системі соціально-гуманітарного знання. Зв'язок теорії прав людини з іншими суспільними науками та юридичними дисциплінами. Інтегруюча роль курсу «Права людини» у забезпеченні комплексної юридичної освіти. Завдання науки прав людини.

Багатоаспектний характер прав людини. Права людини як суспільне явище, персоноцентристський принцип соціальної організації. Права людини як політичний феномен. Права людини як філософська категорія, що пропонує гуманістичну концепцію людського співжиття, проголошує людину вищою цінністю. Гуманізм – світоглядна основа прав людини. Права людини – як гуманізм сучасної епохи. Права людини як моральне явище. Права людини – це конкретно-історичний феномен. Права людини як юридичне поняття. Поняття

гідності людини. Підходи до визначення «гідності особи». Людська гідність як фундаментальна основа прав людини. Права людини – універсальна ідея інтеграції сучасного інформаційного суспільства, специфічна глобальна проблема. Принципи прав людини. Практичне значення проблеми прав людини.

2. **Використовуючи** літературу з філософії, теорії держави і права, конституційного права України та зарубіжних країн, прав людини **виписати визначення прав людини**, які належать тим чи іншим авторам. **Порівняйте їх, зробіть висновки.**

3. У спеціальному зошиті **розпочати роботу над складанням словника основних понять та термінів** з прав людини:

- Гідність – це..
- Гуманізм – це...
- Наука – це...
- Методологія науки прав людини – це...
- Мораль – це...
- Політика – це...
- Права людини – це...
- Філософія – це...

Додаткова література:

1. Авраменко, А.И. Человек. Общество. Государство. Пособие для абитуриентов вузов / А.И.Авраменко, Т.И.Адуло, И.Н.Бобкова; Под общ. ред. А.И.Авраменко, Ф.В.Пекарского. Мн.: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2004. 368 с.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. М.: НОРМА, 2002. 608 с.
3. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. М.: Статут, 2000. 256 с.
4. Бабкін В., Бігун В. Філософія права: проблеми і підходи. Право України. 2006. №5. С.177-178.
5. Бачинин В. А. Философия права и преступления. Х.: Фолио, 1999. 607 с.
6. Бачинин В. А., Сальников В. П. Философия права. Краткий словарь. СПб.: РДК Принт, 2000. 400 с.
7. Бердяев Н. А. Философия неравенства // Русское зарубежье: Из истории социальной и правовой мысли. Л.: Лениздат, 1991. 440 с.
8. Бочаров В. В. Антропология права: Антропологические и юридические аспекты // Человек и право. Книга о Летней школе по юридической антропологии (г. Звенигород, 22-29 мая 1999 г.) Отв. ред. Н. И. Новикова, В. А. Тишков. М.: Изд-во, 1999. - С. 23-31.
9. Выготский Л. С., Лурия А. Р. Этюды по истории поведения. М.: Педагогика-Пресс, 1993. 224 с.

10. Габоев А. Б. Права и свободы человека и гражданина - важнейший составляющий элемент при осуществлении государственной национальной политики // Государство и право. 2005. № 1. С. 122-125.
11. Давид Р. Основные правовые системы современности / Пер. с франц. и вст. ст. В. А. Туманова. М.: Прогресс, 1988. 496 с.
12. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Пер. с франц. В. А. Туманова. М.: Международные отношения, 1998. 400 с.
13. Дворкін Р. Серйозний погляд на права: Пер. з англ. К.: Основи, 2000. 519с.
14. Дудченко В. В. Традиция правового развития: плюрализм правовых учений. О.: Юрид. л-ра, 2006. 304 с.
15. Дюрягин И.Я. Применение норм советского права. Теоретические вопросы. Свердловск: Средне-Уральское книжное изд-во, 1973. 247 с.
16. Карпачова Н. Сучасні виклики правам і свободам людини. Право України. – 2008. - №6. – С.4-8.
17. Кашинцева О. Правовий статус людини в біометричному експерименті: людина чи animal of necessity. Право України. 2010. №2. С.114-119.
18. Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. М.: Аванта +, 2000. 560 с.
19. Керимов Д. А. Философские проблемы права. М.: Мысль, 1972. 472 с.
20. Керимов Д. Л. Философские основания политико-правовых исследований. М.: Мысль, 1986. 330 с.
21. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. М.: Изд-во АН СССР, 1958. 187 с.
22. Кистяковский Б. А. Философия и социология права. СПб.: Изд-во РХГИ, 1998. 799 с.
23. Кленнер Г. От права природы к природе права / Пер. с нем. Т.Б.Бакназар-Юзбашева / Вступ. ст. Л. С. Мамута., под ред. Б.А.Куркина. М.: Прогресс, 1988. 320 с.
24. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: «Норма», 2002. 480 с.
25. Кон И. С. Личность как субъект общественных отношений. М.: Знание, 1966. 48 с.
26. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. М.: Юридическая наука, 1976. 191 с.
27. Кудрявцев Ю. В. Нормы права как социальная информация. М.: Юридическая литература, 1981. 144 с.
28. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. М.: ИКД «Зерцало«М», 2002. 288 с.
29. ЛлойдД. Идея права. Репрессивное зло или социальная необходимость / Пер. с англ. М.А. Юмашева. М.Ю.Юмашев, науч. ред. Ю.М.Юмашев. М.: ЮГОНА, 2002. 416 с.
30. Лукашева Е. А. Общая теория права и многоаспектный анализ правовых явлений. Советское государство и право. 1975. № 4. С. 23-33.

31. Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність. Право України. 2010. №2. С.36-43.
32. Маличок К. Формування правосвідомості українців на етапі демократизації України. Підприємництво, господарство і право. 2007. №5. С. 121-122.
33. Мартинюк Т. Розвиток поняття правосвідомості в період трансформації українського суспільства. Право України. 2007. №2. С.26-31.
34. Мутагиров Д.З. Права и свободы человека: теория и практика. Учеб. пособие. М.: Университетская книга, Логос, 2006. 544 с.
35. Нерсесянц В. С. Право в системе социальной регуляции: (история и современность). М.: Знание, 1986. 63 с.
36. Нерсесянц В. С. Право и закон: Из истории правовых учений. М.: Наука, 1983. 366 с.
37. Нерсесянц В. С., Муромцев Г. И. и др. Право и культура. М.: Изд-во РУДН, 2002. 423 с.
38. Нерсесянц В.С. Философия права: Учебник для вузов /В.С. Нерсесянц. М.: Издательская группа ИНФРА М - НОРМА, 1997. 652 с.
39. Нерсесянц С. В. Курс лекций: Философия права / С. В. Нерсесянц. М. : Эксмо, 2006. 928 с.
40. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: «Лань», 2000. 608 с.
41. Плахов В. Д. Традиции и общество. Опыт философско-социологического исследования. М.: Мысль, 1982. 220 с.
42. Погребняк С. Л. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. Х.: Право. 240 с.
43. Рабінович С.П. Концепція природи людини у римській юриспруденції: античні витоки уніфікації європейського права. Держава і право. Випуск 40. С.27-33.
44. Ролз Дж. Теорія справедливості / Пер. з англ. О.Мокровольський. К.: Основа, 2001. 822 с.
45. Рулан Н. Юридическая антропология: Учебник для вузов / Пер. с франц. М.: Норма, 2000. 310 с.
46. Сабо И. Социалистическое право / Пер. с венг. и вступ. ст. д.ю.н. В. А. Туманова. М.: Прогресс, 1964. 396 с.
47. Свобода і закон / Бруно Лсони: Пер. з англ. В. Кашкина под ред. А. Куряева. М.: ИРИСЗН, 2008. 308 с.
48. Семенов Ю. И. Происхождение брака и семьи. М.: «Мысль», 1974. 309 с.
49. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. Х.: Основа, 1997. 180 с.
50. Советский Энциклопедический словарь / Под ред. А. М. Прохорова. Изд-е 4-е. М.: Советская энциклопедия, 1989. 1632 с.
51. Современный словарь иностранных слов. М.: Русский язык, 1993. 740 с.
52. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пер. с франц. Н. А. Садовского / Предисл. и комментарии Б. А. Старостина. М.: «Наука», 1987. 240 с.
53. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. СПб.: Лань, 1999. 224 с.

54. Україна: права людини в перехідний період / Під ред. В.И.Денисова, В.І.Свінтова. К., 2001. 184 с.
55. Филатов В. П. Научное познание и мир человека / В. П. Филатов. М. : Политиздат, 1989. 270 с.
56. Философия : учеб. для вузов / под общ. ред. В. В. Миронова. М. : Норма, 2005. 750 с.;
57. Философский энциклопедический словарь / 2-е изд. М.: Советская энциклопедия, 1989. 815 с.
58. Філософія права: Пер. з англ. / За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена. К.: Основи, 2007. 1256 с.
59. Явич Л. С. Право и социализм. М.: Юридическая литература, 1982. 175 с.
60. Явич Л. С. Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития функционирования юридической формы общественных отношений. Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. 207 с.

ТЕМА 2. ФІЛОСОФІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. Філософія прав людини як складова частина філософської антропології.
2. Наукові парадигми прав людини.
3. Концепції прав людини.
4. Демократія и права людини.

Завдання для індивідуальної роботи

Контрольні питання:

1. Що таке філософія прав людини?
2. Що являють собою наукові парадигми?
3. Назвіть критерії виділення певних концепцій прав людини.
4. У чому полягає суть західної концепції прав людини?
5. У чому полягають відмінності між західною та незахідними концепціями прав людини?
6. Охарактеризуйте ісламську концепцію прав людини.
7. Назвіть особливості китайської концепції прав громадянина.
8. У чому Ви вбачаєте особливості японської концепції прав людини.
9. Коли з'явилися та що засвідчили регіонально-цивілізаційні концепції прав людини?
10. Що являє собою універсалізм?
11. У чому полягає проблемність питання про універсальність прав людини?
12. Як Ви розумієте культурний релятивізм?

Теми рефератів:

- Лібералізм як ідеологія свободи.
- Взаємозв'язок понять «права людини» і «свобода».
- Абсолютна свобода і обмеження свободи у межах закону.

Завдання для самостійної роботи:

1. **Самостійно опрацювати такі питання:** Ліберальна доктрина: від людини до держави. Етатистська доктрина: від держави до людини. Людина для держави та держава для людини (доктрина оптимуму).

Консерватизм як філософія нерівних прав. Комуналізм – пріоритетність прав соціальних груп. Економічні, соціально-політичні та теоретичні передумови формування ліберальної доктрини. Базові принципи та цінності класичного лібералізму. Еволюція лібералізму у кінці ХІХ-початку ХХ ст., його світоглядна переорієнтація. Основні принципи неолібералізму. Держава «загального благоденства». Криза неолібералізму в 70-і рр. ХХ ст. Сучасний неолібералізм, його роль у формуванні ідеї прав людини.

Соціокультурний розвиток прав людини. Основні цивілізаційні моделі прав людини.

Природно-правова і позитивістська концепції права і прав людини. Право і закон: сутність, взаємозв'язок, розходження. Вплив природно-правового та позитивістського направлення юридичної думки на становлення теорії прав людини. Поняття свободи: об'єктивний і суб'єктивний аспект. Свобода і суб'єктивне право – питання тотожності. Співвідношення свободи та рівності у політико-правовій думці ХVІІІ-ХІХ ст.ст. та в сучасній науці. Фактори, що впливають на характер та обсяг прав і свобод особи у державі.

Багатогранність поняття «демократія». Основні закономірності розвитку демократії і прав людини. Особливості античної демократії. Критерії демократії. Пряма та представницька демократія. Основні моделі сучасної демократії. Шляхи переходу до демократії. Український досвід демократичного розвитку.

2. Сформулюйте своє бачення української концепції прав людини. Обґрунтуйте свою позицію.

3. У спеціальному зошиті **продовжити роботу над складанням словника основних понять та термінів** з прав людини:

1. Свобода – це...
2. Консерватизм – це...
3. Лібералізм – це...
4. Демократія – це...
5. Неолібералізм – це...
6. Комуналізм – це...
7. Етатизм – це...
8. Універсалізм – це...
9. Культурний релятивізм – це...
10. Позитивізм – це...

Додаткова література:

1. Авраменко, А.И. Человек. Общество. Государство. Пособие для абитуриентов вузов / А.И.Авраменко, Т.И.Адуло, И.Н.Бобкова; Под общ. ред. А.И.Авраменко, Ф.В.Пекарского. 3-е изд., доп.- Мн.: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2004. 368 с.

2. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права: Пер. з англ. Р. Семківа. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 385 с.
3. Бабкін В., Бігун В. Філософія права: проблеми і підходи. Право України. 2006. №5. С.177-178.
4. Бачинин В. А. Философия права и преступления. Х.: Фолио, 1999. 607 с.
5. Бачинин В. А., Сальников В. П. Философия права. Краткий словарь. СПб.: РДК Принт, 2000. 400 с.
6. Бердяев Н. А. Философия неравенства. Русское зарубежье: Из истории социальной и правовой мысли. Л.: Лениздат, 1991. 440 с.
7. Бочаров В. В. Антропология права: Антропологические и юридические аспекты // Человек и право. Книга о Летней школе по юридической антропологии (г. Звенигород, 22-29 мая 1999 г.) Отв. ред. Н. И. Новикова, В. А. Тишков. М.: Изд-во, 1999. С. 23-31.
8. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. (Очерки теории). М.: Юридическая литература, 1976. 215 с.
9. Гурвич Г. Д. Философия и социология права: Избранные сочинения / Пер. М. В. Антонова, Л. В. Ворониной. СПб.: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Изд-во юридического факультета С.-Петербур. гос. ун-та, 2004. 848 с.
10. Ильин И. А. О сущности правосознания // Ильин И. А. Сочинения. В 10 т./ Сост., вст. ст. и коммент. Ю. Т. Лисицы. Т. 4. М.: Русская книга, 1993-1994. - 620 с.
11. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. М.: АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. 510 с.
12. Кашинцева О. Правовой статус людини в біометричному експерименті: людина чи animal of necessity. Право України. 2010. №2. С.114-119.
13. Кельзен Г. Чисте правознавство: 3 дод.: Проблема справедливості: Пер. з нім. К.: Юніверс, 2004. 496 с.
14. Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. М.: Аванта +, 2000. 560 с.
15. Керимов Д. А. Философские проблемы права. М.: Мысль, 1972. 472 с.
16. Кистяковский Б. А. Философия и социология права. СПб.: Изд-во РХГИ, 1998. 799 с.
17. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: «Норма», 2002. 480 с.
18. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. М.: ИКД «Зерцало«М», 2002. 288 с.
19. Ллойд Д. Идея права. Репрессивное зло или социальная необходимость / Пер. с англ. М.А. Юмашева. М.Ю.Юмашев, науч. ред. Ю.М.Юмашев. М.: ЮГОНА, 2002. 416 с.
20. Лукашева Е. А. Общая теория права и многоаспектный анализ правовых явлений. Советское государство и право. 1975. № 4. С. 23-33.

21. Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність. Право України. 2010. №2. С.36-43.
22. Максимов С. Про концепт «правове суспільство». Право України. 2010. №7. С.82-87.
23. Мартинюк Т. Розвиток поняття правосвідомості в період трансформації українського суспільства. Право України. 2007. №2. С.26-31.
24. Мосс М. Общества. Обмен. Личность: Труды по социальной антропологии / Пер. с франц. М., 1996. 380 с.
25. Мутагиров Д.З. Права и свободы человека: теория и практика. Учеб. пособие. М.: Университетская книга, Логос, 2006. 544 с.
26. Нерсесянц В. С. Право и закон: Из истории правовых учений. М.: Наука, 1983. 366 с.
27. Нерсесянц В. С., Муромцев Г. И. и др. Право и культура. М.: Изд-во РУДН, 2002. 423 с.
28. Нерсесянц В.С. Философия права: Учебник для вузов /В.С. Нерсесянц. М.: Издательская группа ИНФРА М - НОРМА, 1997. 652 с.
29. Нерсесянц С. В. Курс лекций: Философия права / С. В. Нерсесянц. М. : Эксмо, 2006. 928 с.
30. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: «Лань», 2000. 608 с.
31. Плахов В. Д. Традиции и общество. Опыт философско-социологического исследования. М.: Мысль, 1982. 220 с.
32. Рулан Н. Юридическая антропология: Учебник для вузов / Пер. с франц. М.: Норма, 2000. 310 с.
33. Савченко О. Правове обмеження прав людини як основа і критерій співвідношення публічних та особистих інтересів. Право України. 2006. №3. С.26-28.
34. Свобода і закон / Бруно Лсони: Пер. з англ. В. Кашкина под ред. А. Куряева. М.: ИРИСЗН, 2008. 308 с.
35. Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права. Монографія. Х.: Яшма, 2007. 320 с.
36. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. Изд. 2-е, доп. и испр. Х.: Основа, 1997. 180 с.
37. Советский Энциклопедический словарь / Под ред. А. М. Прохорова. Изд-е 4-е. М.: Советская энциклопедия, 1989. 1632 с.
38. Современный словарь иностранных слов. М.: Русский язык, 1993. 740 с.
39. Строган А. Взаємозалежність і взаємообумовленість громадянського суспільства та правової держави. Право України. 2007. №10. С.14-17.
40. Строган А.Ю. Співвідношення, взаємообумовленість та взаємозалежність соціальної держави, громадянського суспільства і правової держави. Держава і право. Випуск 38. С. 94-101.
41. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пер. с франц. Н. А. Садовского / Предисл. и комментарии Б. А. Старостина. М.: «Наука», 1987. 240 с.
42. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. СПб.: Лань, 1999. 224 с.

43. Филатов В. П. Научное познание и мир человека / В. П. Филатов. М. : Политиздат, 1989. 270 с.
44. Философия : учеб. для вузов / под общ. ред. В. В. Миронова. М.: Норма, 2005. 750 с.;
45. Философский энциклопедический словарь / 2-е изд. М.: Советская энциклопедия, 1989. 815 с.
46. Філософія права: Пер. з англ. / За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена. К.: Основи, 2007. 1256 с.
47. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Пер. с нем. Э. М. Телятниковой, вступ. ст. П. С. Гуревич. М.: Республика, 1994. 447 с.
48. Фромм Э. Душа человека / Сб. перевод П. С. Гуревича. М.: Республика, 1992. 428 с.
49. Фромм Э. Здоровое общество // Психоанализ и культура: Избранные труды Карен Хорни и Эриха Фромма. М.: Юрист, 1995. 623 с.
50. Фромм Э. Человек для себя / Пер. с англ. и послесл. ЛТ. А. Чернышевой, Минск: Коллегиум, 1992. 253 с.
51. Фуллер Лон Л. Мораль права: Пер. з англ. К.: Сфера, 1999. 232 с.
52. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Пер. с нем. Д. В. Скляднева. СПб.: Наука, 2000. 377 с.
53. Харт Х. Л. А. Концепция права: Пер. з англ. К.: Сфера, 1998. 236 с.
54. Явич Л. С. Право и общественные отношения (Основные аспекты содержания и формы советского права). М.: Юридическая литература, 1971. 152 с.
55. Явич Л. С. Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития функционирования юридической формы общественных отношений. Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. 207 с.

ТЕМА 3. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ (СЕМІНАР - КОЛОКВІУМ)

1. Людина, її права у поглядах мислителів античності: софісти, Платон, Аристотель.
2. Римське право и права особи.
3. Вплив християнства на становлення концепції прав людини.
4. Буржуазні революції XVII – XVIII ст. і формування концепції природних прав людини.
5. Політико-правові погляди Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Т. Джефферсона про людину як суб'єкта свободи.
6. Розвиток прав людини і громадянина у XIX – початку XX ст. у законодавстві та суспільній практиці.
7. Розвиток ідеї природного права і філософії права та прав людини в Росії (Б. Чичерін, П. Новгородцев, Б. Кістяківський).

8. Внесок М. Бердяєва, С. Булгакова, П. Струве, П. Флоренського, С. Франка в теоретичну розробку концепції прав людини.
9. Права людини в українській політико-правовій думці та спроби їх втілення у практику державотворення (початок ХХ ст.).
10. Соціалістичні вчення та проблема особистості.
11. Правовий статус особи в конституційному законодавстві УНР.
12. Розробка та закріплення прав другого покоління в радянському законодавстві.
13. Друга світова війна та її трагічні наслідки. Падіння (руйнація) колоніальної системи та формування прав третього покоління.
14. Права людини і Конституція України 1996 р.: місце інституту прав та свобод людини у структурі Конституції.

Завдання для індивідуальної роботи

Контрольні питання:

1. Чим викликана історична мінливість поняття про права людини?
2. Як формувалися перші уявлення людини про свій статус в світі і в суспільстві, про свої права та свободи?
3. Як релігія впливає на розуміння статусу людини?
4. Коли почали формуватися сучасні погляди на права та свободи людини?
5. Яку роль відіграли соціальні революції ХІХ - ХХ ст. у розвитку теорії і практики прав і свобод людини?

Завдання для самостійної роботи:

1. ***Самостійно опрацювати такі питання:*** Історія людства як історія боротьби за свободу і людську гідність, проти гноблення і дискримінації.

Статус особи у додержавний період. Закон таліону. Статус особи у Стародавньому світі. Відбиття статусу особи у релігійних текстах. Закони Хамурапі. Людина в умовах полісної системи. Статус особи у рабовласницькій державі та суспільстві. Принцип формально-юридичної рівності. Людина в економічній і соціальній структурі феодального суспільства.

Духовні цінності світових релігій. Середньовічна система придушення особи, діяльність інквізиції.

Боротьба за утвердження гідності особи. Велика Хартія вольностей 1215 р. Епоха Відродження та її значення для формування гуманістичних ідей про гідність та права людини.

Громадянська концепція Г. Гроція, Дж. Локка, Т. Гоббса. Формальне закріплення першого покоління прав людини. Французька Декларація прав и свобод людини 1789 р. Конституція США 1787 г.

Розвиток робітничого руху та захист прав трудящих у ХІХ столітті. Масові громадські рухи початку ХХ століття. Концепція прав людини в політико-правових поглядах російських мислителів ХІХ ст. Ідея свободи особи в реформах М.М. Сперанського. Конституційні ідеї декабристів. Відміна

кріпосного права. Судова реформа 1864 р. – реформа судової системи і судочинства. Народництво і марксизм про права людини. Російський лібералізм ХІХ ст.

Права людини в умовах революції та громадянської війни. Права людини в Конституції УРСР 1937 р.: декларація і реальність. Становлення у конституційному законодавстві різних країн прав другого покоління.

Людина, її права та свободи як вища цінність держави. Розширення переліку конституційних прав та свобод.

2. **Використовуючи** хрестоматійний матеріал з історії держави та права зарубіжних країн **проаналізуйте** перші закони, що визначили права та обов'язки людини.

3. **Проаналізуйте** який вплив справила американська революція ХVІІІ ст. на формування теорії прав людини? **Підтвердить** свою позицію.

4. **Що Ви знаєте** про авторів Декларації прав людини і громадянина французької революції ХVІІІ ст.? Який зв'язок існує між Декларацією прав людини і громадянина французької революції та I Додатком до Конституції США?

5. **Продовжити поповнення словника** новими поняттями та термінами з прав людини:

1. Метеки – це...
2. Раби – це...
3. Остракізм – це...
4. Ізономія – це...
5. Народний трибун – це...
6. Хартія – це...
7. Декларація – це...
8. Конституція – це...
9. Утопізм – це...
10. Марксизм – це...

Додаткова література:

1. Авраменко, А.И. Человек. Общество. Государство. Пособие для абитуриентов вузов / А.И.Авраменко, Т.И.Адуло, И.Н.Бобкова; Под общ. ред. А.И.Авраменко, Ф.В.Пекарского.3-е изд., доп. Мн.: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2004.368 с.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. М.: НОРМА, 2002. 608 с.
3. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. М.: Статут, 2000. 256 с.
4. Балінський О.В. Роль права у формуванні громадянського суспільства: історико-правовий дискурс. Держава і право. Випуск 36. С. 117-123.
5. Бочаров В. В. Антропология права: Антропологические и юридические аспекты // Человек и право. Книга о Летней школе по юридической антропологии (г. Звенигород, 22-29 мая 1999 г.) Отв. ред. Н. И. Новикова, В. А. Тишков. М.: Изд-во, 1999. С. 23-31.
6. Васянович О.А. Вплив основних постулатів ісламу на формування права мусульман. Держава і право. Випуск 39. С. 93-98.

7. Выготский Л. С., Лурия А. Р. Этюды по истории поведения. М.: Педагогика-Пресс, 1993. 224 с.
8. Дворкін Р. Серйозний погляд на права: Пер. з англ. К.: Основи, 2000. 519с.
9. Дуглас М. Чистота и опасность. Анализ об осквернении табу / Пер. с англ. Р. Г. Громова. М.: КАНОН-ПРЕСС-Ц, 2000. 285 с.
10. Дудченко В. В. Традиция правового развития: плюрализм правовых учений. О.: Юрид. л-ра, 2006. 304 с.
11. Дьяконов И. Пути истории. От древнейшего человека до наших дней. М.: Изд. фирма «Восточная литература», 1994. 382 с.
12. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Пер. с фр. и послесловие А.Б.Гофмана. М.: Наука, 1990. 575 с.
13. Дюрягин И.Я. Применение норм советского права. Теоретические вопросы. Свердловск: Средне-Уральское книжное изд-во, 1973. 247 с.
14. Захарчук С. Співвідношення права та моралі: історико-теоретичні аспекти. Підприємництво, господарство і право. 2007. №4. С. 133-136.
15. Ильин И. А. О сущности правосознания // Ильин И. А. Сочинения. В 10 т./ Сост., вст. ст. и коммент. Ю. Т. Лисицы. Т. 4. М.: Русская книга, 1993-1994. 620 с.
16. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. М.: АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. 510 с.
17. Кельзен Г. Чисте правознавство: 3 дод.: Проблема справедливості: Пер. з нім. К.: Юніверс, 2004. 496 с.
18. Керимов Д. Л. Философские основания политико-правовых исследований / Д. Л. Керимов. М. : Мысль, 1986. 330 с.
19. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. М.: Изд-во АН СССР, 1958. 187 с.
20. Кистяковский Б. А. Философия и социология права. СПб.: Изд-во РХГИ, 1998. 799 с.
21. Кленнер Г. От права природы к природе права / Пер. с нем. Т.Б.Бакназар-Юзбашева / Вступ. ст. Л. С. Мамута., под ред. Б.А.Куркина. М.: Прогресс, 1988. 320 с.
22. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: «Норма», 2002. 480 с.
23. Кон И. С. Личность как субъект общественных отношений. М.: Знание, 1966. 48 с.
24. Леббон Г. Психология социализма / Пер. франц. СПб.: «Макет», 1996. 544 с.
25. ЛлойдД. Идея права. Репрессивное зло или социальная необходимость / Пер. с англ. М.А. Юмашева. М.Ю.Юмашев, науч. ред. Ю.М.Юмашев. - М.: ЮГОНА, 2002. - 416 с.
26. Лобода Ю. П. Правовая традиция украинского народа (феномен и объект общетеоретического дискурса). Л.: Мир, 2009. 280 с.
27. Марчук В. П. «Свободное право» в буржуазной юриспруденции (критика концепции Е. Эрлиха). Киев: Изд-во «Вища школа», 1977. 167 с.

28. Мутагиров Д.З. Права и свободы человека: теория и практика. Учеб. пособие. М.: Университетская книга, Логос, 2006. 544 с.
29. Нерсесянц В. С. Право и закон: Из истории правовых учений. М.: Наука, 1983. 366 с.
30. Нерсесянц В. С., Муромцев Г. И. и др. Право и культура. М.: Изд-во РУДН, 2002. - 423 с.
31. Нерсесянц В.С. Философия права: Учебник для вузов /В.С. Нерсесянц. М.: Издательская группа ИНФРА М - НОРМА, 1997. 652 с.
32. Нерсесянц С. В. Курс лекций: Философия права / С. В. Нерсесянц. М.: Эксмо, 2006. 928 с.
33. Новгородцев П. И. Историческая школа юристов. СПб.: «Лань» 1999. 189 с.
34. Папаян Р. А. Христианские корни современного права. М.: НОРМА, 2002. 416 с.
35. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: «Лань», 2000. 608 с.
36. Плахов В. Д. Традиции и общество. Опыт философско-социологического исследования. М.: Мысль, 1982. 220 с.
37. Поппер К. Открытое общество и его враги : в 2 т. Т. 2. : Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы / К. Р. Поппер ; [пер. с англ., под ред. В. Н. Садовского]. М. : Феникс ; Междунар. фонд «Культурная инициатива», 1992. 598 с.
38. Рабінович С.П. Концепція природи людини у римській юриспруденції: античні витоки уніфікації європейського права. Держава і право. Випуск 40. С.27-33.
39. Семенов Ю. И. Происхождение брака и семьи. М.: «Мысль», 1974. 309 с.
40. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пер. с франц. Н. А. Садовского / Предисл. и комментарии Б. А. Старостина. М.: «Наука», 1987. 240 с.
41. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. СПб.: Лань, 1999. 224 с.
42. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. М.: Наука, 1987. 159 с.
43. Явич Л. С. Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития функционирования юридической формы общественных отношений. Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. 207 с.

ТЕМА 4. ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ

1. Правовий статус особи як основа юридичного закріплення прав людини.
2. Структура правового статусу особи.
3. Види правового статусу особи: загальний, конституційний, галузевий, родовий, індивідуальний.
4. Громадянство як стійкий правовий зв'язок людини і держави.
5. Правове положення іноземних громадян і осіб без громадянства в Україні.

Завдання для індивідуальної роботи

Контрольні питання:

1. Що слід розуміти під правовим статусом особи?
2. Які основоположні принципи правового статусу громадян?
3. Яка різниця між «правами особи» та «правами громадянина»?
4. У чому різниця між негативним і позитивним формулюванням прав і свобод?
5. Для чого потрібні конституційні обмеження прав і свобод?
6. Яке значення має громадянство для прав і свобод? Що означає право на громадянство?
7. Як набувається громадянство України?
8. Як припиняється громадянство України?
9. Які конституційні гарантії прав людини?
10. Хто здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні?
11. Який правовий статус іноземців в Україні?
12. Який правовий статус мають біженці в Україні?
13. У чому сутність права притулку?

Теми рефератів:

- Основні підходи до проблеми правового статусу особи: ліберальний, соціалістичний, мусульманський, модель звичаєвого права.
- Становлення сучасного інституту громадянства.
- Поняття біженців і вимушених переселенців. Необхідність правового регулювання їх статусу.

Завдання для самостійної роботи:

1. **Самостійно опрацювати такі питання:** Понятійний ряд: «людина», «індивід», «особа». Походження категорії «особа». Правовий статус особи: поняття, принципи. Співвідношення категорій правового статусу особи і правового положення особистості. Основні підходи до питання про структуру правового статусу особи. Конституційні принципи правового статусу особи. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки як ядро правового статусу особи.

Правовий статус людини і правовий статус громадянина. Виникнення інституту громадянства. Античне громадянство. Підстави набуття громадянства. Обсяг прав і свобод натуралізованих громадян і громадян за народженням. Правове регулювання набуття громадянства в Україні. Підстави припинення громадянства. Свобода експатріації. Позбавлення громадянства. Правове регулювання припинення громадянства в Україні. Правовий статус біпатридів. Поняття іноземних громадян та осіб без громадянства. Специфіка їх правового положення. Правові режими іноземних осіб: національний режим, режим найбільшого сприяння, спеціальний режим. Українське законодавство про біженців та вимушених переселенців. Специфіка їх статусу.

2. Практичні завдання

- 1.

1. Ч. 1 і 2 ст.35 Конституції Словаччини 1992 р. закріплює: «1. Кожний має право на вільний вибір професії та підготовку до неї, а також право займатися підприємницькою та іншою, що приносить прибуток, діяльністю. 2. Законом можуть бути встановлені умови і обмеження існування визначених професій чи видів діяльності».
2. Ст.13 Конституції Туреччини 1992 р. проголошує: «Основні права і свободи можуть бути обмежені законом, відповідно до букви і духу Конституції, з метою захисту неподільної територіальної та національної цілісності держави, національного суверенітету Республіки, національної безпеки, суспільних інтересів, суспільної моралі та охорони здоров'я, а також за визначеними причинами, вказаними у Конституції».

Питання:

- Які способи обмеження прав та свобод передбачені даними статтями?

3. Проаналізуйте положення статті Закону Азербайджанської Республіки «Про видачу осіб, що вчинили злочин (екстрадиція)» від 15 травня 2001 р. №132.

«Стаття 1. Законодавство про екстрадицію

1.1 Видача особи, що проживає або перебуває на території Азербайджанської Республіки, за вчинені нею за межами Азербайджанської Республіки дії для притягнення іноземною державою до кримінальної відповідальності або виконання визначеного судом покарання регулюється Конституцією Азербайджанської Республіки, чинним законом, кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством Азербайджанської Республіки, іншими законодавчими актами Азербайджанської Республіки та міжнародними актами, що підтримані Азербайджанською Республікою.

1.2 За відсутності між Азербайджанською Республікою та іноземною державою відповідної угоди про видачу осіб, що вчинили злочин, застосовуються положення чинного закону.

1.3 Положення чинного закону не поширюється на видачу осіб міжнародним судовим органам».

Питання:

- Що розуміється у даній статті під екстрадицією?
- У Законі дано визначення екстрадиції загального характеру чи воно відноситься тільки до даного Закону?

3. **Продовжити поповнення словника** новими поняттями та термінами з прав людини:

1. Правовий статус особи – це...
2. Структура правового статусу особа – це...
3. Особа – це...

4. Громадянин – це...
5. Філіація – це...
6. Натуралізація – це...
7. Експатріація – це...
8. Біпатризм - це...
9. Оптація - це...
10. Денаціоналізація - це...
11. Денатуралізація - це...
12. Апатризм - це...
13. Екстрадиція – це...

Додаткова література:

1. Альбертіні Л. М. Правове регулювання громадянства в європейських державах (порівняльний аналіз): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київський університет ім. Т. Шевченка. К., 1999. 18 с.
2. Аніщук Н.В. Визначення категорії гендерного насильства: загально-теоретичні проблеми. Держава і право. 2008. Випуск 40. С.18.
3. Аніщук Н.В. Еволюція прав жінок в контексті викорінення гендерного насильства. Держава і право. 2008. Випуск 38. С.19.
4. Боботов С. В., Колесов Н. С. Современная концепция прав и свобод гражданина во Франции. Государство и право. 1992. № 6.
5. Бурлак О.В. Поняття міжнародного стандарту в міжнародному праві прав людини. Держава і право. 2006. Випуск 33. С.509.
6. Васянович О.А. Вплив основних постулатів ісламу на формування права мусульман. Держава і право. 2008. Випуск 39. С.93.
7. Венгер О.М. Фемінізм як джерело гендерної політики. Держава і право. 2006. Випуск 34. С.635.
8. Вітман К.М. Порівняльний аналіз концепції етнонаціональної політики Росії, України та Молдови. Держава і право. 2006. Випуск 34. С.578.
9. Власов В. И., Леонов А. С, Луселкова Е. Е., Филипов А. А. Социальные права: Россия и Европа / А. С. Леонов (ред.). М., 1998. 128 с.
10. Волков Д.О. Права негромадян: поняття та дефінітивне визначення. Держава і право. 2006. Випуск 32. С.458-
11. Гавриленко О.А. Правовий статус рабів в античних державах північного Причорномор'я. Держава і право. 2006. Випуск 34. С.122.
12. Гараджаєв О. Я. Конституційні права і свободи людини і громадянина в країнах СНД і міжнародно-правові стандарти (на матеріалах України, Росії, Азербайджану). Автореф. дис. ... канд. юр. наук. - Одеса, 1998.
13. Дашченко В.М. Роль недержавних правових організацій у захисті прав та законних інтересів особи. Держава і право. 2007. Випуск 38. С.90.
14. Демченко О. В. Імміграційні лотереї США і проходження імміграційного процесу. Львів : НВП «Мета», 2000. 142 с
15. Дір І.Ю. Захист громадянських прав національних меншин в Україні згідно з міжнародними стандартами Ради Європи. Держава і право. 2008. Випуск 39. С.193.

- 16.Європейське громадянство за Маастріхтським Договором. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. Вип. 39. Чернівці: ЧДУ, 1998. С. 32-41.
- 17.Імміграційна політика США: минуле і сучасне / Нац. ун-т Києво-Могилянська академія. К., 1999. 35 с.
- 18.Інститут громадянства Федеративної Республіки Німеччини. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. Вип. II.Чернівці: ЧДУ, 1998. С. 114-123.
- 19.Кононенко В. Рішення Європейського суду з прав людини як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Право України. 2008. №3. С. 131-133.
- 20.Кормич Л.І. Гендерна політика в аспекті соціальної відповідальності держави і суспільстві. Держава і право. 2008. Випуск 40. С.574.
- 21.Ладиченко В.В. Правовий статут особи й обмеження основних прав. Держава і право. 2006. Випуск 33. С.17.
- 22.Ладиченко В.В. Теоретичні основи правового статусу особи. Держава і право. 2006. Випуск 32. С.32-
- 23.Ладиченко В.В. Функціональний підхід до розуміння держави: питання про дотримання інтересів особистості. Держава і право. 2007. Випуск 436 С.16.
- 24.Мицик В.В. Зміст та механізм здійснення Європейської Конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Держава і право. 2008. Випуск 40. С.505.
- 25.Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. М.: Юрид. лит., 1991. 156 с.
- 26.Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА • М, 1999. 552 с.
- 27.Питання подвійного громадянства. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. Вип. 4-5.- Чернівці: ЧДУ. 1996. С. 187-195.
- 28.Подима Я. Конституційно-правовий принцип рівності громадян: актуальні питання теорії і практики. Підприємництво, господарство, право. 2007. №8 С.96-99.
- 29.Строган А. Політичні права особи в сучасній правовій державі: порівняльний аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів. Підприємництво, господарство, право. 2008. №10 С.82-86.
- 30.Строган А.Ю. Охорона та захист прав і свобод національних меншин у правовій демократичній державі та розвинутому демократичному суспільстві. Держава і право. 2008. Випуск 39. С.695.
- 31.Строган А.Ю. Права і свободи дитини у сучасній правовій державі: порівняльний аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів. Держава і право. 2008. Випуск 40. С.49.

32. Строган А.Ю. Співвідношення, взаємообумовленість та взаємозалежність соціальної держави, громадянського суспільства і правової держави. Держава і право. 2007. Випуск 38. С.94.
33. Суржинський М.І. Міжнародно-правові стандарти у галузі громадянства: теоретичний аспект. Держава і право. 2007. Випуск 36. С.211.
34. Суржинський М.І. Припинення громадянства: теоретичний аспект. Держава і право. 2008. Випуск 41. С.237.
35. Шаповал Т.В. Права людини і громадянина: концептуальні підходи до визначення. Держава і право. 2008. Випуск 40. С.154.
36. Шукліна Н.Г. Місце економічних прав і свобод в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Держава і право. 2007. Випуск 36. С.172.

ТЕМА 5. ОСНОВНІ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ОСОБИ

1. Покоління прав і свобод людини.
2. Класифікація прав і свобод людини за сферами життєдіяльності.

Завдання для індивідуальної роботи

Контрольні питання:

1. Як Ви розумієте «покоління» прав людини?
2. Де і як були закріплені права, що відносять до прав людини першого покоління?
3. Які саме права відносять до прав людини першого покоління?
4. Коли і як були закріплені права другого покоління?
5. Які саме права відносять до прав людини другого покоління?
6. Що являють собою права третього покоління? З чим пов'язують їх виникнення?
7. З чим пов'язана поява прав людини четвертого покоління?
8. Що Ви розумієте під системою прав людини?
9. Які особисті права людини Ви знаєте?
10. Яка різниця між громадянськими та особистими правами?
11. У чому суть права на життя?
12. Що таке процедура «Хабеас корпус»?
13. Як, на Вашу думку, пов'язані технічний прогрес і незаконні методи вторгнення до сфери особистого життя?
14. Які правомірні обмеження свободи слова Ви можете назвати?
15. Назвіть політичні права особи? Яке значення вони мають?
16. У чому, на Вашу думку, значення соціальних і економічних прав особи?
17. Назвіть основні економічні права особи.
18. Назвіть культурні права і свободи? Яке значення вони мають?
19. Яку роль відіграють культурні права у житті людини?

Теми рефератів:

- Глобальні проблеми сучасності і класифікація прав людини.

- Право на свободу та особисту недоторканність: поняття, зміст та форми захисту.
- Свобода совісті та віросповідання і світськість держави.

Завдання для самостійної роботи:

1. **Самостійно опрацювати такі питання:** Основні права людини як суб'єктивні права, що закріплюються в конституції держави та міжнародно-правових документах з прав людини. Суб'єкти прав людини. Принцип «Усі права для всіх» як вираження загальності й універсальності прав людини.

Підстави класифікації прав і свобод людини: час виникнення, сфери життєдіяльності, суб'єкти прав, юридична форма закріплення. Юридичне закріплення прав першого, другого, третього покоління в основних законах держав. Перше покоління прав людини і школа природного права. Друге покоління прав людини як результат становлення соціальної держави. Формування в післявоєнний період третього покоління прав людини: право на мир, справедливий світовий порядок, розвиток, безпеку, екологічно чисте навколишнє середовище, право на залучення до сучасних досягнень науки, культури й освіти. Права солідарності і права народів. Формування четвертого покоління прав людини. Похідні права людини. Співвідношення основних і похідних прав особи.

Поняття особистих (громадянських) прав і свобод людини, їх місце в системі суб'єктивних прав людини. Право на життя: зміст, виникнення та припинення. Право на життя і смертна кара. Право на повагу до гідності особи. Право на гідність і право на честь (репутацію). Процедура «Хабеас корпус» в англосаксонських країнах. Юридичні підстави затримання, арештів та позбавлення волі. Недоторканність приватного життя. Недоторканність житла. Юридичні підстави правомірних обшуків та інших вторгнень до житла. Право на таємницю листування, правові підстави прелюстрації кореспонденції. Технічний прогрес і незаконні методи вторгнення до сфери особистого життя. Свобода пересування і вибору місця проживання. Особливості інституту реєстрації та його відмінність від інституту прописки. Свобода вибору національної приналежності та мови спілкування. Свобода слова і його правомірні обмеження. Елементи принципу свободи совісті. Особисті права і свободи в Україні. Права, які забезпечують засоби правового захисту. Право на відновлення в правах судами. Право на справедливий і неупереджений судовий розгляд. Презумпція невинуватості. Поняття, зміст і практика її застосування в різних країнах світу. Права обвинуваченого і засудженого.

Поняття політичних прав і свобод, їх місце в системі суб'єктивних прав людини. Право громадян на участь в управлінні справами держави, форми його здійснення. Виборчі права, їх види і практика здійснення в різних країнах. Характеристика вітчизняного законодавства про вибори і референдуми. Право рівного доступу до державної служби, свобода зборів, мітингів, демонстрацій тощо; свобода спілок та асоціацій; право петицій та ін. Політичні права і свободи в Україні.

Поняття економічних, соціальних і культурних прав і свобод, їх місце в системі суб'єктивних прав людини. Економічні права: право власності, право на працю, право на підприємництво та ін. Соціальні права: право на соціальне забезпечення, право на достатній рівень життя, психічного і фізичного здоров'я; право на житло, право на охорону здоров'я та медичну допомогу та ін. Культурні права: право на освіту, право на участь у культурному житті, свобода літературної, художньої, наукової та інших видів творчості та ін. Економічні, соціальні та культурні права і свободи в Україні.

2. **Класифікуйте** права людини і громадянина, **відобразіть** це у вигляді схеми.
3. **Проілюструйте** на прикладах конкретних конституційних актів існування різних концептуальних підходів до закріплення прав, свобод та обов'язків людини.
4. **Використовуючи** текст Конституції Білорусі, **визначте**, як закріплені права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Основному законі цієї країни.
5. **Використовуючи** ... порівняйте зміст прав і свобод закріплених у Конституції 1996 року та Міжнародних пактах 1966 року.
  6. **Продовжити поповнення словника** новими поняттями та термінами з прав людини:
    1. Суб'єктивне право – це...
    2. Юридичний обов'язок – це...
    3. Політичні права – це...
    4. Громадянські (особисті) права – це...
    5. Соціальні права – це...
    6. Економічні права – це...
    7. Культурні права – це...
    8. Право на працю – це...
    9. Право на життя – це...
    10. Свобода совісті – це...
    11. Презумпція невинуватості – це...
    12. Виборче право – це...

Додаткова література:

1. Аврамова О., Жидкова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. Право України. 2010. №2. С.101-107.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. М.: НОРМА, 2002. 608 с.
3. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. М.: Статут, 2000. 256 с.
4. Ангеліна К.Г. Політичні партії і реалізація мандатної моделі представництва. Держава і право. Випуск 40. С. 672-679.
5. Бочаров В. В. Антропология права: Антропологические и юридические аспекты // Человек и право. Книга о Летней школе по юридической

- антропологии (г. Звенигород, 22-29 мая 1999 г.) Отв. ред. Н. И. Новикова, В. А. Тишков. М.: Изд-во, 1999. С. 23-31.
6. Васянович О.А. Вплив основних постулатів ісламу на формування права мусульман. Держава і право. Випуск 39. С. 93-98.
  7. Верланов С. Соціальні права людини і громадянина у практиці Конституційного Суду України. Право України. 2010. №2. С.108-113.
  8. Волков Д.О. Права негромадян: поняття та дефінітивне визначення. Держава і право. Випуск 32. С. 458-463.
  9. Габоев А. Б. Права и свободы человека и гражданина - важнейший составляющий элемент при осуществлении государственной национальной политики. Государство и право. 2005. № 1. С. 122-125.
  10. Головченко В. Право жінок в Україні: під кутом зору міжнародно-правових стандартів. Право України. 1999. №7. С.38-41.
  11. Грошевий Ю., Копиленко О., Цвік М. Системний аналіз європейських стандартів щодо захисту прав людини: доктринальні підходи та судова практика. Право України. 2006. №8. С.143-145.
  12. Дворкін Р. Серйозний погляд на права: Пер. з англ. К.: Основи, 2000. 519с.
  13. Жаровська І. Право на знання прав і обов'язків: теоретико-правові аспекти. Підприємництво, господарство і право. 2006. №92 С. 74-77.
  14. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. К.: Парламент, вид-во, 1999. 247 с.
  15. Карпачова Н. Сучасні виклики правам і свободам людини. Право України. 2008. №6. С.4-8.
  16. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. М.: Изд-во АН СССР, 1958. 187 с.
  17. Кленнер Г. От права природы к природе права / Пер. с нем. Т.Б.Бакназар-Юзбашева / Вступ. ст. Л. С. Мамута., под ред. Б.А.Куркина. М.: Прогресс, 1988. 320 с.
  18. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: «Норма», 2002. 480 с.
  19. Кон И. С. Личность как субъект общественных отношений. М.: Знание, 1966. 48 с.
  20. Леббон Г. Психология социализма / Пер. франц. СПб.: «Макет», 1996. 544 с.
  21. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. - М.: ИКД «Зерцало«М», 2002. 288 с.
  22. Лемак В. Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні. Право України. 2010. №7. С.18-29.
  23. Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: Монографія. Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 256 с.
  24. Лобода Ю. П. Правовая традиция украинского народа (феномен и объект общетеоретического дискурса). Л.: Мир, 2009. 280 с.

25. Лук'янов Д. В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання): Монографія. Х.: Право, 2007. 320 с.
26. Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність. Право України. 2010. №2. С.36-43.
27. Мутагиров Д.З. Права и свободы человека: теория и практика. Учеб. пособие. М.: Университетская книга, Логос, 2006. 544 с.
28. Нерсесянц В. С. Право и закон: Из истории правовых учений. М.: Наука, 1983. 366 с.
29. Рабінович С.П. Концепція природи людини у римській юриспруденції: античні витоки уніфікації європейського права. Держава і право. Випуск 40. С.27-33.
30. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. Х.: Основа, 1997. 180 с.
31. Строган А. Політичні права особи в сучасній правовій державі: порівняльний аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів. Підприємництво, господарство і право. 2008. №10. С. 82-85.
32. Строган А. Соціальні права людини та громадянина як невід'ємний елемент побудови правової держави і громадянського суспільства //Підприємництво, господарство і право. 2008. №11. С. 137-141.
33. Україна: права людини в перехідний період /Під ред. В.И.Денисова, В.І.Свінтова. К., 2001. 184 с.
34. Филатов В. П. Научное познание и мир человека / В. П. Филатов. М. : Политиздат, 1989. 270 с.
35. Фуллер Лон Л. Мораль права: Пер. з англ. К.: Сфера, 1999. 232 с.
36. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні. Х.: Право, 2008. 160 с.
37. Шукліна Н.Г. Місце економічних прав і свобод у системі конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Держава і право. Випуск 36. С. 172-178.

ТЕМА 6 . МЕХАНІЗМ, ГАРАНТІЇ ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. Поняття та види гарантій захисту прав людини.
2. Громадянське суспільство як необхідна умова існування і ефективної реалізації прав і свобод людини і громадянина: поняття, структура.
3. Правова держава як гарант прав і свобод людини: поняття, ознаки, принципи.
4. Зростання ролі соціальної діяльності державних і суспільних інститутів як історична закономірність.

Завдання для індивідуальної роботи **Контрольні питання:**

1. Як Ви розумієте гарантії прав та свобод?

2. Що являють собою економічні гарантії?
3. В чому полягають політичні гарантії прав та свобод особи?
4. Назвіть та охарактеризуйте юридичні гарантії.
5. Що таке громадянське суспільство?
6. Що є основою громадянського суспільства?
7. Що є соціальною базою громадянського суспільства?
8. Що таке «середній клас»?
9. Дайте визначення правової держави.
10. Назвіть ознаки правової держави.
11. Що таке демократія? В чому її суть?
12. Дайте визначення соціальної держави.
13. Як Ви розумієте соціальну справедливість?

Теми рефератів:

- Правило Міранди.
- Єдність і протиріччя між соціальною і правовою державою по проблемі співвідношення свободи і рівності в суспільстві.
- Соціальна політика демократичних держав у сучасних умовах.

Завдання для самостійної роботи:

1. Самостійно опрацювати такі питання: Поняття механізму і гарантій реалізації прав і свобод людини і громадянина. Економічні, політичні та юридичні гарантії. Конституційні гарантії: поняття і система. Судові гарантії. Захист прав людини в Україні. Гарантії прав і свобод в умовах режимів воєнного та надзвичайного стану. Президент України як гарант прав людини. Роль Конституційного Суду України. Суд як гарант прав особи. Право на судовий захист. Захист прав обвинуваченого і потерпілого в кримінальному процесі. Захист прав сторін в цивільному процесі. Судовий захист від свавілля чиновників. Генезис інституту парламентського уповноваженого з прав людини (омбудсман). Уповноважений з прав людини в Україні. Правове положення Уповноваженого з прав людини в Україні. Законодавчі гарантії прав і свобод людини і громадянина у сфері виконавчої влади. Захист прав і свобод громадян при застосуванні заходів адміністративного примусу. Адміністративний порядок оскарження рішень і дій (бездіяльності) органів виконавчої влади та їх посадових осіб. Роль державного нагляду і контролю у захисті прав людини і громадянина. Судовий захист прав і свобод людини і громадянина.

Умови існування і функціонування громадянського суспільства. Свобода особистості як невід'ємна умова існування громадянського суспільства. Громадянське суспільство як сфера самовираження особи. Захист прав людини у громадянському суспільстві як основна ознака правової держави. Розвиток теорії правової держави. Зміст поняття правової держави в історії вітчизняної правової теорії. Верховенство права, рівність усіх громадян перед законом, свобода й активна участь у суспільно-політичному житті, захист прав і свобод людини, поділ влади в правовій державі. Роль і місце правової держави у формуванні і розвитку громадянського суспільства. Права людини і правова

держава. Побудова правової держави в Україні: основні проблеми. Соціальна держава і права людини. Сутність і основні функції соціальної держави.

2. Практичні завдання

1. Відомий філософ Ієремія Бентам вважав, що кінцевою метою держави є можливо більша сума щастя для можливо більшого числа людей («теорія максималізації»).

Питання:

- Чи згодні Ви з ним?
- Які цілі держави зазвичай знаходять відображення у конституціях?
- Чи підтверджує сучасна практика конституційного права зарубіжних країн думку Бентама?

2. «Якщо виконавча влада не буде мати право призупиняти дію законодавчих зборів, то останні стануть деспотичними».

Джерело: Монтеск'є Ш. Избранные произведения. М., 1953. – С.296.

Питання:

- З якою метою створюється система поділу влади за Монтеск'є?
- Як повинні будуватися взаємовідносини законодавчої і виконавчої влади?

3. **Продовжити поповнення словника** новими поняттями та термінами з прав людини:

1. Гарантії прав і свобод – це..
2. Економічні гарантії прав та свобод – це...
3. Політичні гарантії прав та свобод – це...
4. Юридичні гарантії прав та свобод – це...
5. Громадянське суспільство – це...
6. Політична система суспільства – це...
7. Політична партія – це...
8. Громадська організація – це...
9. Правова держава – це..
10. Соціальна держава – це...

Додаткова література:

1. Авраменко, А.И. Человек. Общество. Государство. Пособие для абитуриентов вузов / А.И.Авраменко, Т.И.Адуло, И.Н.Бобкова; Под общ. ред. А.И.Авраменко, Ф.В.Пекарского. 3-е изд., доп. Мн.: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2004. 368 с.
1. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. М.: НОРМА, 2002. 608 с.
2. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. М.: Статут, 2000. 256 с.
3. Бабкін В. Нове загальнотеоретичне дослідження проблем соціальної держави. Право України. 2006. №12. С.134-135.
4. Балінський О.В. Роль права у формуванні громадянського суспільства: історико-правовий дискурс. Держава і право. Випуск 36. С. 117-123.

5. Бостан Л. М., Бостан С. К. Держава і право епохи громадянського суспільства: Навч. посіб. для студентів, курсантів, слухачів. 2-е вид. Запоріжжя: Просвіта, 2003. 452 с.
6. Гринюк Р. Правова держава і демократія: питання взаємодії та взаємозв'язку. Право України. 2010. №7. С.43-50.
7. Гуменюк І. Концепція соціальної держави: теоретико-методологічні засади формування змісту. Право України. 2008. №7. С.9-12.
8. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. К.: Парламент, вид-во, 1999. 247 с.
9. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження. К.: Юстиніан, 2004. 216 с.
10. Карпачова Н. Сучасні виклики правам і свободам людини. Право України. 2008. №6. С.4-8.
11. Ковальчук В. Взаємодія громадянського суспільства та державної влади. Право України. 2009. №6. С.90-99.
12. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: «Норма», 2002. 480 с.
13. Ковлер А. И. Ценностные и стратегические перспективы правового плюрализма // Человек и право. Книга о летней школе по юридической антропологии (г. Звенигород, 22-29 мая 1999) / Отв. ред. Н. И. Новикова, В. А. Тишков. М.: Изд-во 1999. С. 105-112.
14. Козюбра М. Права людини і верховенство права. Право України. 2010. №2. С.24-35.
15. Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови. Право України. 2010. №7. С.12-17.
16. Крук О. Проблемні питання реалізації демократичних прав і свобод людини. Право України. 2007. №5. С.20-24.
17. Лемак В. Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні. Право України. 2010. №7. С.18-29.
18. Ліпкан В. Проблеми формування інституту безпекового омбудсмана в контексті розбудови правової держави в Україні. Право України. 2010. №7. С.70-81.
19. Лобода Ю. П. Правовая традиция украинского народа (феномен и объект общетеоретического дискурса). Л.: Мир, 2009. 280 с.
20. Лук'янов Д. В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання): Монографія. Х.: Право, 2007. 320 с.
21. Максимов С. Про концепт « правове суспільство» / С. Максимов // Право України. 2010. №7. С.82-87.
22. Маличок К. Формування правосвідомості українців на етапі демократизації України. Підприємництво, господарство і право. 2007. №5. С. 121-122.
23. Мартинюк Т. Розвиток поняття правосвідомості в період трансформації українського суспільства. Право України. 2007. №2. С.26-31.

24. Мозоль Н.І. Соціальна справедливість у контексті розбудови соціальної держави. Держава і право. Випуск 38. С. 153-160.
25. Мутагиров Д.З. Права и свободы человека: теория и практика. Учеб. пособие. М.: Университетская книга, Логос, 2006. 544 с.
26. Невмержицький Є. Інститути громадянського суспільства у протидії корупції. Право України. 2008. №12. С.126-132.
27. Пушкіна О. Інститути громадянського суспільства і захист прав людини в Україні. Право України. 2010. №7. С.51-58.
28. Скрипнюк О. Правова держава в Україні: теоретична модель і практика реалізації на сучасному етапі. Право України. 2010. №7. С.4-11.
29. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії та практики. До 10-річчя незалежності України. Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ПАН України, 2000. 600 с.
30. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. Х.: Основа, 1997. 180 с.
31. Строган А. Взаємозалежність і взаємообумовленість громадянського суспільства та правової держави. Право України. 2007. №10. С.14-17.
32. Строган А. Політичні права особи в сучасній правовій державі: порівняльний аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів. Підприємництво, господарство і право. 2008. №10. С. 82-85.
33. Строган А. Соціальні права людини та громадянина як невід'ємний елемент побудови правової держави і громадянського суспільства. Підприємництво, господарство і право. 2008. №11. С. 137-141.
34. Строган А.Ю. Співвідношення, взаємообумовленість та взаємозалежність соціальної держави, громадянського суспільства і правової держави. Держава і право. – Випуск 38. – С. 94-101.
35. Тимошенко В. Розвиток концепції громадянського суспільства у вітчизняній політико-правовій думці ХІХ – початку ХХ ст. Право України. 2010. №7. С.33-42.
36. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. СПб.: Лань, 1999. 224 с.
37. Україна: права людини в перехідний період /Під ред. В.И.Денисова, В.І.Свінтова. К., 2001. 184 с.
38. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні. Х.: Право, 2008. 160 с.
39. Цимбалюк М. Громадянське суспільство як фактор утвердження демократичної правосвідомості. Право України. 2007. №11. С.21-25.
40. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. К.: Реферат, 2007. 640 с.

ТЕМА 7. ДІАЛЕКТИКА ПРАВ ЛЮДИНИ І СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ

1. Права людини і права народів.
2. Права людей, які відносяться до етнічних, релігійних та інших меншин.
3. Права жінок як складова частина невід'ємних прав людини.
4. Права дитини як загальнолюдська цінність.

Завдання для індивідуальної роботи

Контрольні питання:

1. Розкрийте зміст понять «народ» і «населення»?
2. Назвіть фундаментальні права народів?
3. Як слід розуміти права народів на рівність, самовизначення і суверенітет?
4. Як Ви розумієте право народів на мир і самозахист?
5. В яких міжнародних угодах закріплені права народів?
6. Які критерії віднесення людей до етнічних, лінгвістичних, релігійних, культурних та інших меншин?
7. В чому Ви вбачаєте причини залежності та дискредитації жінок?
8. Наведіть приклади нерівноправності жінок в суспільстві.
9. В чому, на Вашу думку, полягає специфіка прав дитини?

Теми рефератів:

- Питання про право народу на самовизначення в міжнародному праві.
- Витоки залежності та дискримінації жінок.
- Тенденції до виникнення нових суверенних держав і загострення етнічних проблем.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Самостійно опрацювати такі питання:* Права соціальних спільнот. Права жінок. Права дитини. Права меншин. Права інвалідів. Права споживачів. Права людей похилого віку. Права біженців. Права ув'язнених. Права молоді. Права людства.

Алжирська загальна декларація народів 1976 р. Основні ознаки народу як соціальної спільноти і його найважливіших прав. Принцип універсальності прав людини і право народу на самовизначення. Корінні народи і їхні права. Проблема прав розділених народів. Демократизація суспільства і забезпечення прав меншин. Роль культурно-національної автономії у вирішенні даної проблеми: сутність і історичний досвід. Роль «Декларації про право на розвиток» ООН у здійсненні фундаментальних прав народів, окремих груп населення і індивідів.

Міжнародний захист прав і свобод жінок. Актуалізація гендерних проблем у сучасному світі. Умови досягнення фактичної рівності жінок.

Специфіка прав і свобод дитини. Відповідальність світу дорослих перед світом дітей. Соціальний і правовий захист прав дитини: сутність, історія і перспективи. Взаємозв'язок між формуванням здорового дитинства і здорового суспільства.

Діяльність міжнародного співтовариства в галузі захисту прав дітей: Декларація прав дитини (1959 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990 р.).

2. Які міжнародні угоди про права жінок Вам відомі?

Розкажіть про них.

3. **Перерахуйте** пільги жінок, що існують у зв'язку з вагітністю та пологами за українським законодавством.

4. Які приклади дискримінації жінок Ви знаєте з історії? У чому причина феміністичного руху?

5. **Чому** Конвенцію з прав дитини 1989р. називають світовою Конституцією прав дитини? **Обґрунтуйте** свою відповідь.

6. Ст.1 естонського Закону про культурні автономії національних меншин 1993 р. проголошує: „У якості національної меншини... розуміються громадяни Естонії, які:

- проживають на території Естонії;
- мають давні, надійні та стійкі зв'язки з Естонією;
- відрізняються від Естонців своєю етнічною приналежністю, своєрідністю культури, релігією або мовою;
- керуються бажанням спільними зусиллями зберегти свої культурні традиції, релігію або мову, що слугують основою для їх спільної ідентичності”.

Згідно ст.2 цього Закону, культурні самоврядування національних меншин можуть створювати особи з числа німецьких, російських, шведських і єврейських національних меншин і особи, приналежні до національних меншин чисельністю більше 3000 чоловік.

Питання:

• Що розуміється під поняттям «національна меншина» в Естонії?

• Чи є національною меншиною за Законом латиші, яких в Естонії близько 2700 чоловік, поляки – менше 2000 чоловік?

7. **Продовжити поповнення словника** новими поняттями та термінами з прав людини:

1. Агресія – це...
2. Антисемітизм – це...
3. Апартеїд – це...
4. Біженці – це...
5. Геноцид – це...
6. Депортація – це...

7. Дискримінація – це...
8. Дитина – це...
9. Народ – це...
10. Населення – це...
11. Опіка – це...
12. Расизм – це...
13. Фашизм – це...
14. Фемінізм – це...
15. Шовінізм – це...

Додаткова література:

1. Абашидзе А. Х. Защита прав меньшинств по международному и внутригосударственному праву. М.: «Права человека», 1996. 476 с.
2. Авраменко, А.И. Человек. Общество. Государство. Пособие для абитуриентов вузов / А.И.Авраменко, Т.И.Адуло, И.Н.Бобкова; Под общ. ред. А.И.Авраменко, Ф.В.Пекарского. 3-е изд., доп. Мн.: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2004. 368 с.
3. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. М.: НОРМА, 2002. 608 с.
4. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. М.: Статут, 2000. 256 с.
5. Аніщук Н.В. Визначення категорії гендерного насильства: загальнотеоретичні проблеми. Держава і право. Випуск 40. С. 18-21.
6. Аніщук Н.В. Еволюція прав жінок у контексті викорінення гендерного насильства. Держава і право. Випуск 39. С. 19-23.
7. Бердяев Н. А. Философия неравенства // Русское зарубежье: Из истории социальной и правовой мысли. Л.: Лениздат, 1991. 440 с.
8. Бочаров В. В. Антропология права: Антропологические и юридические аспекты // Человек и право. Книга о Летней школе по юридической антропологии (г. Звенигород, 22-29 мая 1999 г.) Отв. ред. Н. И. Новикова, В. А. Тишков. М.: Изд-во, 1999. С. 23-31.
9. Варданыц Г. К. Социологическая теория права: Монография. М.: Академический Проект, 2007. 439 с.
10. Выготский Л. С., Лурия А. Р. Этюды по истории поведения. М.: Педагогика-Пресс, 1993. 224 с.
11. Головченко В. Право жінок в Україні: під кутом зору міжнародно-правових стандартів. Право України. 1999. №7. С.38-41.
12. Гревцов Ю. И. Социология права: Курс лекций. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. 312 с.
13. Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая Степь. М.: «Лорис» 1992. 511 с.
14. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. Л.: Гидрометеоиздат, 1990. 528 с.
15. Гурвич Г. Д. Философия и социология права: Избранные сочинения / Пер. М. В. Антонова, Л. В. Ворониной. СПб.: Издательский Дом

- С.-Петербург. гос. ун-та, Изд-во юридического факультета С.-Петербург. гос. ун-та, 2004. 848 с.
16. Дашковська О. Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності. Х.: Право, 2005. 224 с.
  17. Дьяконов И. Пути истории. От древнейшего человека до наших дней. М.: Изд. фирма «Восточная литература», 1994. 382 с.
  18. Івченко Ю. Історичний аналіз ролі жінки у суспільстві. Право України. 2007. №9. С.110-113.
  19. Кашинцева О. Правовий статус людини в біометричному експерименті: людина чи animal of necessity. Право України. 2010. №2. С.114-119.
  20. Кистяковский Б. А. Философия и социология права. СПб.: Изд-во РХГИ, 1998. 799 с.
  21. Кленнер Г. От права природы к природе права / Пер. с нем. Т.Б.Бакназар-Юзбашева / Вступ. ст. Л. С. Мамута., под ред. Б.А.Куркина. М.: Прогресс, 1988. 320 с.
  22. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: «Норма», 2002. 480 с.
  23. Кон И. С. Личность как субъект общественных отношений. М.: Знание, 1966. 48 с.
  24. Кульчар К. Основы социологии права / Пер. с предисл. и общ. ред. В. П. Казимирчука. М.: Прогресс, 1981. 256 с.
  25. Леббон Г. Психология народов и масс / Пер. с франц. СПб.: «Макет», 1995. 316 с.
  26. Ліпкан В. Проблеми формування інституту безпекового омбудсмена в контексті розбудови правової держави в Україні. Право України. 2010. №7. С.70-81.
  27. Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність. Право України. 2010. №2. С.36-43.
  28. Марцеляк О. Омбудсмен з прав дитини: проблеми формування і розвитку у світі і в Україні. Право України. 2003. №10. С.44-48.
  29. Михайленко О. Сутність плебсології та запобігання заворушенням. Право України. 2010. №2. С.96-100.
  30. Мосс М. Общества. Обмен. Личность: Труды по социальной антропологии / Пер. с франц. М., 1996. 380 с.
  31. Мутагиров Д.З. Права и свободы человека: теория и практика. Учеб. пособие. М.: Университетская книга, Логос, 2006. 544 с.
  32. Оніщенко Н.М., Матвієнко О.В. Гендерні правовідносин: поняття, сутність, природа та значення //Держава і право. Випуск 33. С. 90-96.
  33. Плахов В. Д. Традиции и общество. Опыт философско-социологического исследования. М.: Мысль, 1982. 220 с.
  34. Подгурецкий А. Очерки социологии права. М.: Прогресс, 1974. - 329 с.
  35. Полешко А. Рівність прав і можливостей жінки та чоловіка в суспільстві. Право України. 2000. №4. С.20-22.

36. Пузирний В. Правовий захист жінок при працевлаштуванні і прийнятті на роботу. Право України. 2004. №1. С.33-36.
37. Расы и народы / Ответ, ред. З. П. Соколова и др. Вып. 28. М.: Наука, 2002. 241 с.
38. Рулан Н. Юридическая антропология: Учебник для вузов / Пер. с франц. М.: Норма, 2000. 310 с.
39. Семенов Ю. И. Происхождение брака и семьи. М.: «Мысль», 1974. 309 с.
40. Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права. Монографія. Х.: Яшма, 2007. 320 с.
41. Советский Энциклопедический словарь / Под ред. А. М. Прохорова. Изд-е 4-е. М.: Советская энциклопедия, 1989. 1632 с.
42. Современный словарь иностранных слов. М.: Русский язык, 1993. 740 с.
43. Строган А.Ю. Охорона та захист прав і свобод національних меншин у правовій демократичній державі та розвинутому громадянському суспільстві. Держава і право. Випуск 39. С. 695-701.
44. Тавадов Г. Т. Этнология: Учебник для вузов. М.: Проект, 2002. 352 с.
45. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пер. с франц. Н. А. Садовского / Предисл. и комментарии Б. А. Старостина. М.: «Наука», 1987. 240 с.
46. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. СПб.: Лань, 1999. 224 с.
47. Україна: права людини в перехідний період /Під ред. В.И.Денисова, В.І.Свінтова. К., 2001. 184 с.
48. Филатов В. П. Научное познание и мир человека. М.: Политиздат, 1989. 270 с.
49. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я» / Пер. с нем. Тбилиси: «Мерани», 1991. 397 с.
50. Фромм Э. Человек для себя / Пер. с англ. и послесл. ЛТ. А. Чернышевой, Минск: Коллегиум, 1992. 253 с.
51. Хрісанова С. Про права людини і гендерну соціологію. Право України. 2001. №8. С.98-99.
52. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. М.: Наука, 1987. 159 с.

ТЕМА 8. ПРАВА ЛЮДИНИ І МІЖНАРОДНЕ ПРАВА

1. Основні напрямки міжнародного співробітництва в галузі прав людини.
2. Поняття міжнародних стандартів з прав людини: зміст, значення.
3. Міжнародна система захисту прав людини.
4. Регіональне співробітництво держав у галузі прав людини.

Завдання для індивідуальної роботи

Контрольні питання:

1. Які основні напрями міжнародного співробітництва в галузі прав людини Ви знаєте?
2. Що являють собою міжнародні стандарти у галузі прав людини?

3. Коли виникла потреба існування міжнародних стандартів у галузі прав людини?
4. Які цілі Загальної декларації прав людини?
5. Що Ви знаєте про роль України у створенні ООН?
6. Яку роль відіграє ООН у захисті прав та свобод людини?
7. Коли і з якою метою було створено Раду Європи?
8. Перерахуйте міжнародні організації, що займаються питаннями захисту прав людини.
9. Які організації Ради Європи призначені забезпечувати контроль за дотриманням прав людини?
10. Назвіть відомі Вам загальноєвропейські акти з питань захисту прав людини.

Теми рефератів:

- Роль ООН у розробці міжнародних норм і стандартів, що стосуються прав і свобод особи.
- Міжнародні злочини та правопорушення.
- Європейська система захисту прав людини.

Завдання для самостійної роботи:

1. ***Самостійно опрацювати такі питання:*** Загальна характеристика ставлення класичного міжнародного права до прав людини. Доктрина гуманітарної інтервенції. Створення та діяльність Ліги Націй у сфері захисту прав людини: мандатна система, захист меншин. Створення МОП. Створення ООН. Статут ООН – фундамент міжнародних договорів з прав людини.

Найважливіші міжнародні угоди з питань прав людини. Міжнародне гуманітарне право. Поняття, сфера дії та джерела міжнародного гуманітарного права. Основні принципи міжнародного гуманітарного права. Особливий статус права на життя в умовах збройного конфлікту. Юридичні підстави та принципи кримінальної відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права. Міжнародні стандарти прав людини та проблема міжнародної правосуб'єктності індивіда. Правосуб'єктність індивіда та його відповідальність за порушення міжнародного права. Створення та компетенція Міжнародного кримінального суду.

Юридичне, нормативне закріплення гуманістичних ідей Загальної декларації в Міжнародних пактах про громадянські і політичні права і про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), а також у Віденській декларації і програмі дій Всесвітньої конференції з прав людини (1993р.).

Система ООН по захисту прав людини і запобіганню масових і грубих порушень прав людини і прав окремих індивідів. Механізми ООН щодо забезпечення та захисту прав і основних свобод людини. Роль і компетенція головних та допоміжних органів ООН щодо захисту прав людини. Генеральна Асамблея ООН. Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОП). Комісія ООН з прав людини. Спеціальні органи Комісії.

Європейська конвенція про права людини та основні свободи 1950 року й протоколи до неї. Європейські міждержавні органи по захисту прав людини. Діяльність Ради Європи, Європейського Союзу по захисту прав людини. Європейська комісія з прав людини. Європейський Суд з прав людини. Протокол № 11 до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Система захисту прав людини в інших регіонах. Міжамериканська конвенція з прав людини. Африканська хартія прав людини і прав народів. Європейська соціальна хартія 1961 Американська конвенція про права людини 1969 р. Африканський хартія прав людини і народів 1981р. Арабська хартія прав людини 1994. Документи держав – учасниць СНД. Питання прав людини і громадянина в діяльності СНД.

Механізми захисту прав і свобод людини і громадянина в зарубіжних державах. Конституційний контроль - принципи і форми захисту прав людини. Інститут парламентського Уповноваженого з прав людини (омбудсмана). Право на петицію. Процедура «хабеас корпус». Адміністративна юстиція.

Реалізація конституційного права громадян на звернення до міжнародних органів з захисту прав і свобод людини. Конституція України про право громадян на звернення до міжнародних судових органів чи до відповідних органів міжнародних організацій за захистом своїх прав та свобод. Порядок звернення до Європейського Суду з прав людини.

1. Знайдіть однотипні положення щодо захисту прав людини у Конституції України 1996 року та у Загальній декларації прав людини 1948 року.

2. Як Ви можете пояснити вислів із Загальної декларації прав людини про те, що люди повинні діяти стосовно одне одного у дусі братерства?

3. Змоделюйте механізм проходження заяви з приводу порушення прав людини в органах Ради Європи, що здійснюють нагляд за дотриманням прав людини.

4. Змоделюйте найбільш доцільну, на Ваш погляд, структуру міжнародних організацій з захисту прав людини.

5. Випишіть із Статуту ООН положення, що стосуються поваги до прав людини.

6. Продовжить поповнення словника новими поняттями та термінами з прав людини:

1. Омбудсмен – це...
2. Конвенція – це...
3. ООН – це...
4. ЕКОСОП – це...
5. ОБСЄ – це...
6. СНД – це...
7. Європейський Суд з прав людини – це...
8. Міжнародний кримінальний суд – це...
9. Скарга – це...
10. Позов – це...

Додаткова література:

1. Абашидзе А. Х. Защита прав меньшинств по международному и внутригосударственному праву. М.: «Права человека», 1996. 476 с.
2. Аврамова О., Жидкова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. Право України. 2010. №2. С.101-107.
3. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. М.: Статут, 2000. 256 с.
4. Буткевич В. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда. Право України. 2010. №2. С.44-53.
5. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини шляхом удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед особою. Часопис Київського університету права. 2009. №3. С.25-30.
6. Габоев А. Б. Права и свободы человека и гражданина - важнейший составляющий элемент при осуществлении государственной национальной политики. Государство и право. 2005. № 1. С. 122-125.
7. Головченко В. Право жінок в Україні: під кутом зору міжнародно-правових стандартів. Право України. 1999. №7. С.38-41.
8. Гомьен Д., Харрис Д., Эваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. М.: Изд-во МНИМП, 1998. 600 с.
9. Грошевий Ю., Копиленко О., Цвік М. Системний аналіз європейських стандартів щодо захисту прав людини: доктринальні підходи та судова практика. Право України. 2006. №8. С.143-145.
10. Давид Р. Основные правовые системы современности / Пер. с франц. и вст. ст. В. А. Туманова. М.: Прогресс, 1988. 496 с.
11. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Пер. с франц. В. А. Туманова. М.: Международные отношения, 1998. 400 с.
12. Загайнова С.К. Судебный прецедент: проблемы правоприменения. М.: НОРМА, 2002. 176 с.
13. Карпачова Н. Міжнародні стандарти у галузі прав і свобод людини та проблеми їх реалізації в Україні. Право України. 2009. №4. С.4-21.
14. Карпачова Н. Сучасні виклики правам і свободам людини. Право України. 2008. №6. С.4-8.
15. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: «Норма», 2002. 480 с.
16. Лукашева Е. А. Общая теория права и многоаспектный анализ правовых явлений // Советское государство и право. 1975. № 4. С. 23-33.
17. Мутагиров Д.З. Права и свободы человека: теория и практика. Учеб. пособие. М.: Университетская книга, Логос, 2006. 544 с.
18. Погребняк С. Л. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. Х.: Право. 240 с.

19. Строган А. Політичні права особи в сучасній правовій державі: порівняльний аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів // Підприємництво, господарство і право. 2008. №10. С. 82-85.
20. Україна: права людини в перехідний період / Під ред. В.И.Денисова, В.І.Євінтова. К., 2001. 184 с.
21. Хартия Европейского Союза по основным правах: Комментарий / Под. ред. д.ю.н., проф. С.Ю.Кашкина. М.: Юриспруденция 2001. 208 с.
22. Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини. Право України. 2010. №2. С.55-63.
23. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. К.: Реферат, 2007. 640 с.
24. Шишкіна Е. Формування європейських стандартів захисту прав осіб, позбавлених волі. Право України. 2007. №5. С.27-30.
25. Шишкіна Е.В. Зобов'язання держав щодо заборони поганого поводження з людиною. Держава і право. Випуск 41. С. 588-595.

ТЕМА 9. ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1. Права людини в умовах глобалізації світу.
2. Глобалізація та розвиток міграційного законодавства.
3. Правові основи біоетики та охорони здоров'я громадян: міжнародні стандарти у галузі прав людини.

Завдання для індивідуальної роботи **Контрольні питання:**

Що таке глобалізація?

Назвіть ознаки глобалізації.

В чому полягає універсалізація прав людини?

Що являє собою правова глобалізація?

У чому полягають причини трудової міграції?

Назвіть основні напрями розвитку правового співробітництва держав у сфері міграції.

Хто такі внутрішньопереміщені особи?

Що таке евтаназія? Яка перспектива її легалізації в Україні?

Назвіть новітні права людини, що стали ознакою глобалізації.

Що таке концепція сталого розвитку?

В чому, на Ваш погляд, проблемність біоетики?

Теми рефератів:

- Кримінально-правові аспекти охорони прав людини та боротьба з міжнародним тероризмом.
- Проблема прав людини у контексті біоетики і охорони здоров'я.
- Правові аспекти права на евтаназію, права на клонування людини, права на трансплантацію людських органів.

Завдання для самостійної роботи:

1. **Самостійно опрацювати такі питання:** Поняття і суть глобалізації. Глобалізація прав людини. Забезпечення соціально-економічних прав у сучасному світі. Екологічне право України та екологічні права людини в умовах глобалізації. Міжнародний захист прав людини і процеси глобалізації. Регіоналізм і права людини. Принципи і норми міжнародного гуманітарного права – консолідуюча основа захисту прав людини у збройних конфліктах. Права людини і злочинність в умовах глобалізації світу.

Нові права людини. Право на розвиток. Право на справедливий та гуманний міжнародний порядок. Право на чисте навколишнє середовище. Формування біоетики. Право на життя як основна проблема біоетики, охорони здоров'я громадян.

Концепція сталого розвитку: суть і глобальне значення. Шляхи і засоби її реалізації в Україні і інших країнах світу.

2. **Проаналізуйте** особливості трансплантації в Україні. Якими є її правові основи?
3. **Проаналізуйте** заходи спрямовані на протидію корупції в Україні? Які з них можна назвати глобальними?
4. **Продовжити поповнення словника** новими поняттями та термінами з прав людини:
  1. Глобалізація – це...
  2. Геополітика – це...
  3. Біоетика – це...
  4. Демографія – це...
  5. Міграція – це...
  6. Евтаназія – це...
  7. Клонування – це...
  8. Трансплантація – це...
  9. Тероризм – це...
  10. Корупція – це..

Додаткова література:

1. Алексеева Т. А. Гражданское общество, правовое государство и право. Выступ. за «круглым столом» журн. «Государство и право» и Вопросы философии». Государство и право. 2002. № 1. С.30 - 34.
2. Аникин А. В. История финансовых потрясений. Российский кризис в свете мирового опыта. М., Олимп-Бизнес, 2002. 448 с.
3. Астафьева, О. Н. Параметры порядка социокультурного пространства. Синергетика: человек, общество. М.: Нова, 2007. С. 248 256.
4. Барлыбаев, Х. А. Общая теория глобализации и устойчивого развития / Х. А. Барлыбаев. М.: Издание Государственной Думы, 2003. 335 с.
5. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма - ответы на глобализацию. Пер. с нем. А. Григорьева, В. Седелника; Общ. ред. и послесл. А. Филиппова М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.

6. Бек У. Политическая динамика в глобальном обществе риска. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 5. С. 10 – 19.
7. Бек У. Что такое глобализация? (Ошибки глобализма – ответы на глобализацию) / пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника / У. Бек. М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
8. Белик, А. А. Культурология. Антропологические теории культур. М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1999. 240 с.
9. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Перевод О. Ю. Уральской М.: Междунар. отношения, 1998. 256 с.
10. Бжезинский, З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. М.: Международные отношения, 2005. 392 с.
11. Бжезинский, З. Выбор: мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский. М.: Международные отношения, 2004. 288 с.
12. Библик О. Н. Источники уголовного права Российской Федерации. СПб. : Юридический центр Пресс, 2006. 243 с.
13. Библер, В. С. Логика культуры – философские видения XX века / В. С. Библер. М.: Владос, 1998. 413 с.
14. Биндюков, Н. Г. Глобализация и Россия: парадигма, социально-политический аспект, стратегия левых сил. М: ИТРК, 2004. 367 с.
15. Блинов А.С. Национальное государство в условиях глобализации: контуры построения политико-правовой модели формирующегося глобального порядка. М.: МАКС Пресс, 2003. 150 с.
16. Блинов, А. С. Национальное государство в условиях глобализации: контуры построения политико-правовой модели формирующегося глобального порядка. М.: МАКС Пресс, 2003. 149 с.
17. Бобков, Ф.Д. Современный глобальный капитализм / Ф.Д. Бобков, Е. Иванов, А. Свечников и др. - М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. - 351 е.
18. Бокарев С. Н. Организация правоохранительной деятельности в сфере регулирования миграционных процессов: отечественный и зарубежный опыт // Незаконная миграция и правоохранительная деятельность. Материалы «круглого стола» 11—12 сент. 2003 г. Ростов н/Д, 2004. С. 42-47.
19. Бутенко, Л. И. Глобализация: сущность и современные проблемы / Л. И. Бутенко. *Социально-гуманитарные знания*. 2002. № 3. С. 6 – 9.
20. Бызов, Л. Г. Социокультурная трансформация российского общества и формирование неоконсервативной идентичности. *Мир России*. 2002. № 1. С. 117 – 152.
21. Вебер А. Антиглобалистские движения - начало великой смуты XXI в.?. *Мировая экономика и международные отношения*. 2001. № 12. С. 50 - 56.
22. Верле. Г. Принципы международного уголовного права: учебник / Герхард Верле; пер. с англ. С. В. Саяпина. О.: Фенікс; М.: Транслит, 2011. 910 с.

23. Вынужденная миграция. Международная миграция населения: Россия и современный мир / Гл. ред. В.А.Ионцев. М.: МАКС-Пресс, 2001. Вып. 6. 159 с.
24. Вышинский А. Я. Вопросы международного права и международной политики. М. : Госюриздат, 1951. 800 с.
25. Глухарева Л.И. Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). М.: Юристъ, 2003. 304 с.
26. Глущенко Г.И. Влияние международной трудовой миграции на развитие мирового и национального хозяйства. М.: ИИЦ «Статистика России», 2006. 267 с.
27. Гордеев В.В. Мировая экономика и проблемы глобализации. М.: Высшая школа, 2008. 407 с.
28. Давид Э. Принципы международного гуманитарного права: Курс лекций, прочитанных на юридическом факультете Открытого Брюссельского университета. М.: Международный Комитет Красного Креста, 2011. 1144 с.
29. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 291 с.
30. Карташкин В. А. Международные механизмы защиты прав человека : как подать жалобу в междунар. органы. М. : Норма, 2003. 110 с.
31. Киселев И. Новый облик трудового права стран запада (прорыв в постиндустриальное общество). М.: Интел-Синтез, 2003. 160 с.
32. Кляйн Н. Доктрина шока. М. Добрая книга, 2009. 656 с.
33. Коваль К.И. Последний свидетель. Германская карта в холодной войне. М.: РОССПЭН. 1997. 448 с.
34. Колодко Г.В. Мир в движении. М.: Магистр, 2011. 575 с.
35. Копылов М. Н. Право на развитие и экологическая безопасность развивающихся стран (международно-правовые вопросы)/ М.Н. Копылов Монография. М: Экон, 2000. 382 с.
36. Королев С. Японская концепция прав человека// В сб.: Права человека: итоги века, тенденции, перспективы/ Под ред. Е.Лукашевой. М., 2002. С. 414-416.
37. Кох А. Приватизация по-российски./ под редакцией А. Чубайса. М: Вагриус. 1999. 367 с.
38. Кремлев С. Россия и Германия: сравнить!: От Версаля Вильгельма к Версалю Вильсона. М.: АСТ, Астрель, 2003. 318 с.
39. Кристол И. В конце II тысячелетия: размышления о западной цивилизации. М., 1996. С. 189. В конце II тысячелетия: размышления о западной цивилизации: Статьи 1970-х - 1990-х годов; пер. В. Ошеров ; ред. Р. Гальцева. М. : [б.в.], 1996. 210 с.
40. Кругман П. Возвращение Великой депрессии? /пер. В.Н. Егорова. М.: Эксмо, 2009. 336 с.

41. Кругман П. Выход из кризиса есть. М.: Азбука-Бизнес, Азбука-Аттикус, 2013. 320 с.
42. Кузовков Ю. Глобализация и спираль истории. М.: Анима-Пресс. 2010. <http://www.yuri-kuzovkov.ru>
43. Къеза Дж. Война империй: Восток Запад. М.: Эксмо, 2006. 320 с.
44. Кюстин А. Россия в 1839 году. В 2-т. М.: им. Сабашниковых. 1996. 528 с
45. Лаврентьева И. В., Илышев А. М. Включение репродуктивного труда в экономику как средство преодоления демографического кризиса. Народонаселение. 2003. №1. С.54-55.
46. Лал Дипак. Возвращение «невидимой руки» Актуальность классического либерализма в XXI веке/ Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2009. 426 с.
47. Линдси Б. Глобализация: повторение пройденного. Неопределенное будущее глобального капитализма. Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. 416 с.
48. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век. М.: Спарк, 2000. 261 с.
49. Лунеев В. В. Глобализация и преступность. Государство и право. 2003. № 6. С. 115-118
50. Льюис М. Большая игра на понижение: Тайные пружины финансовой катастрофы. М.: Альпина Паблишерзб 2001 280 с.
51. Льюис М. Бумеранг Как из развитой страны превратиться в страну третьего мира. М.: Альпина Паблишер. 2013. 246 с.,
52. Макдоно Дж. Последний кайзер: Вильгельм Неистовый./ пер А.Филитова. М.: АСТ; ЛЮКС, 2004. 746 с.
53. Манчестер У. Стальная империя Круппов. М.: Центрполиграф 2003. 702 с.
54. Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западня глобализации: атака на процветание и демократию / Пер. с нем. Г.Р. Контарева. М: Издательский Дом «АЛЬПИНА», 2001. 335 с. (Hans-Peter Martin, Herald Schumann. DIE GLOBALISI ERUNGSFALLE. Der Angriff auf Demokratien und Wohlstand (1996)) <http://marsexxx.com/lit/zapadnya-globalizacii.htm>
55. Миграционные процессы в развивающихся странах Азии- и Африки (динамика и современное состояние) / Отв. ред. А.А. Рогожин. М.: ИМЭМО РАН, 2007. 147 с.
56. Миграционные процессы: социально-экономический аспект (на примере ведущих стран). Отв. ред. Кириченко Э.В., Шкундин М.З. М.: ИМЭМО РАН, 2007. 170 с.
57. Мизес Л. Всемогущее правительство: Тотальное государство и тотальная война./ Пер. Б.С. Пинскер. Челябинск: Социум, 2009. 466 с.
58. Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / Под ред. И.С. Королева. М.: Юристъ, 2003. 604 с.
59. Мойо Д. как погиб Запад. М.: Центрполиграф, 2012. 287 с.
60. Новая атака США на Международный Уголовный Суд. Российский бюллетень по правам человека. Вып. 16. М., 2002. С. 141 - 142.

61. Права человека и процессы глобализации современного мира / Отв. ред. чл.-корр. РАН, д. ю. н. Е. А. Лукашева. М.: Норма. 2005. 464 с.
62. Пределы роста: 30 лет спустя / Д.Х. Медоуз, Й. Рандерс, Д.Л. Медоуз. М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2012. 358 с.
63. Препарата Г.Дж. Гитлер Inc. Как Британия и США создали Третий Рейх/ Пер. А.Н. Анваера. М.: Поколение. 2007. 448 с.
64. Примаков Е. М. Мир после 11 сентября. М.: Мысль, 2002. 190 с.
65. Пуанкаре Р. На службе Франции 1914-1915. М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2002. 784 с.
66. Райх Р.Б. Послешок. Экономика будущего. / пер. И.Ющенко. М.: Карьера Пресс. 2010. 208 с.
67. Раупах Р.Р. Facies Hippocratica (Лик умирающего)/ред. и ком. С.А. Манькова. СПб.: Русская культура; Алетейя, 2007. 416 с.
68. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения. Избранное. М.: Эксмо, 2007. 960 с.
69. Рыбаковский Л. Демографическая безопасность: геополитические аспекты и миграция. Миграция и национальная безопасность. Выпуск 11. М., 2003. С. 15 - 29.
70. Сакс Д. Цена цивилизации. М.: Издательство Института Гайдара, 2012. 352 с.
71. Соколов В. Контуры будущего мира: нации, регионы, транснациональные общности. Мировая экономика и международные отношения. 2001. № 3. С. 3 - 14.
72. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности. Пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 1999. XXVI, 262 с.
73. Сорос Дж. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм. М.: Некоммерческий фонд. 2001. 458 с.
74. Стиглиц Дж. Крутое пике. М.: Эксмо, 2011. 512 с.
75. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции. М.: Мысль, 2003. 300 с.
76. Стиглиц Дж. Человеческое лицо глобализации. Политический журнал. 2004. № 7. С. 61 – 68.
77. Стрелец, И. А. Влияние информационных изменений на процесс глобализации мировой экономики. М.: МАКС Пресс, 2001. 99 с.
78. Тоффлер Э. Шок будущего – М.: ООО “Издательство АСТ”, 2002. 557 с., с. 260. Alvin Tofer FUTURE SHOCK 1970. http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/tofer_shok/tofer_shok.htm
79. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегия для меняющегося мира. М.: Альпина Паблишер, 2003. 504 с.
80. Уткин А. И. Глобализация: процесс и осмысление. М.: Логос, 2001. 254 с.
81. Фукуяма Ф. Великий разрыв. / Ф. Фукуяма; Пер. с англ. под общ. ред. А.В. Александровой. М: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. 474с.

82. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности; Пер. с англ. А. Башкирова. М.: АСТ, Транзиткнига, 2004. 635 с.

ТЕМА 10. ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ЗАХИСТ

1. Конституційний захист прав людини в Україні.
2. Неурядові правозахисні організації України.
3. Питання прав особи в програмах політичних партій і діяльності громадських організацій і демократичних рухів країни.
4. Розвиток національного законодавства, в галузі прав і свобод людини.

Завдання для індивідуальної роботи

Контрольні питання:

1. Що слід розуміти під конституційним захистом прав людини?
2. Назвіть неурядові правозахисні організації які Вам відомі.
3. Коли в українському законодавстві вперше було закріплене право громадян на звернення до міжнародних органів захисту прав людини?
4. Що таке юридичний захист особи та як це закріплюється у Конституції України? Як забезпечує Конституція України юридичний захист особи?
5. Як співвідносяться Конституція України та міжнародні стандарти у галузі прав людини?
6. Назвіть причини проведення політичних, економічних та правових реформ на початку 90-х років в СРСР та Україні.
7. Назвіть державні інститути позасудового захисту прав і свобод людини і громадянина.

Теми рефератів:

- Утвердження принципу пріоритетності невід'ємних прав людини у внутрішній і зовнішній політиці країни.
- Діяльність України на міжнародній арені з метою забезпечення життєвих інтересів і прав людини і народів.
- Сучасні проблеми прав людини в Україні.

Завдання для самостійної роботи:

1. ***Самостійно опрацювати такі питання:*** Взаємна відповідальність громадянина і держави. Визнання пріоритету міжнародних норм в галузі прав людини у національному законодавстві України. Удосконалення діяльності органів держави по забезпеченню прав людини. Судовий захист прав і свобод особи в Україні.

Значення міжнародного права для реформування правової системи України. Право громадян звертатися до міжнародних організацій з метою захисту своїх прав і свобод. Вступ України до Ради Європи. України і Європейський Суд з прав людини.

2. **Проаналізуйте** текст Конституції України, спираючись на конкретні статті Основного Закону, назвіть загальні гарантії прав та свобод людини і громадянина та гарантії правосуддя в Україні.
3. **Проаналізуйте** основні етапи судової реформи в Україні.
4. **Продовжіть поповнення словника** новими поняттями та термінами з прав людини:
  1. Адвокатура – це...
  2. Прокуратура – це...
  3. Міліція – це...
  4. Суд – це...
  5. Президент – це...
  6. Неурядова організація – це...
  7. Політична партія – це...
  8. Громадська організація – це...
  9. Законність – це...
  10. Гласність – це...

Додаткова література:

1. Ангеліна К.Г. Політичні партії і реалізація мандатної моделі представництва. Держава і право. Випуск 40. С. 672-679.
2. Буткевич В. Фактори негативного впливу на ефективність реалізації прав людини в Україні. Право України. 2009. №4. С.36-41.
3. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини і громадянина в демократичному суспільстві (на прикладі удосконалення інституту юридичної відповідальності). Часопис Київського університету права. 2009. №2. С.16-20.
4. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини шляхом удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед особою. Часопис Київського університету права. 2009. №3. С.25-30.
5. Верланов С. Соціальні права людини і громадянина у практиці Конституційного Суду України. Право України. 2010. №2. С.108-113.
6. Волков Д.О. Права негромадян: поняття та дефінітивне визначення. Держава і право. Випуск 32. С. 458-463.
7. Головченко В. Право жінок в Україні: під кутом зору міжнародно-правових стандартів. Право України. 1999. №7. С.38-41.
8. Гуменюк І. Концепція соціальної держави: теоретико-методологічні засади формування змісту. Право України. 2008. №7. С.9-12.
9. Дашенко В.М. Роль недержавних правових організацій у захиті прав та законних інтересів особи. Держава і право. Випуск 38. С. 90-94.
10. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових учений. О.: Юрид. л-ра, 2006. 304 с.
11. Жаровська І. Право на знання прав і обов'язків: теоретико-правові аспекти. Підприємництво, господарство і право. 2006. №92 С. 74-77.

12. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. К.: Парламент, вид-во, 1999. 247 с.
13. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження. К.: Юстиніан, 2004. 216 с.
14. Законодавство: проблеми ефективності. К.: Наукова думка, 1995. 229 с.
15. Карпачова Н. Міжнародні стандарти у галузі прав і свобод людини та проблеми їх реалізації в Україні //Право України. – 2009. - №4. – С.4-21.
16. Карпачова Н. Сучасні виклики правам і свободам людини //Право України. – 2008. - №6. – С.4-8.
17. Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови / А. Колодій // Право України. – 2010. - №7. – С.12-17.
18. Лемак В. Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні. Право України. 2010. №7. С.18-29.
19. Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: Монографія . Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 256 с.
20. Ліпкан В. Проблеми формування інституту безпекового омбудсмена в контексті розбудови правової держави в Україні. Право України. 2010. №7. С.70-81.
21. Лобода Ю. П. Правовая традиция украинского народа (феномен и объект общетеоретического дискурса). Л.: Мир, 2009. 280 с.
22. Лук'янов Д. В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання): Монографія. Х.: Право, 2007. 320 с.
23. Маличок К. Формування правосвідомості українців на етапі демократизації України. Підприємництво, господарство і право. 2007. №5. С. 121-122.
24. Мартинюк Т. Розвиток поняття правосвідомості в період трансформації українського суспільства. Право України. 2007. №2. С.26-31.
25. Нижник А. Питання судового захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Право України. 2010. №2. С.65-81.
26. Погребняк С. Л. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. Х.: Право. 240 с.
27. Пузирний В. Правовий захист жінок при працевлаштуванні і прийнятті на роботу. Право України. 2004. №1. С.33-36.
28. Пушкіна О. Інститути громадянського суспільства і захист прав людини в Україні / О. Пушкіна. Право України. 2010. №7. С.51-58.
29. Скрипнюк О. Правова держава в Україні: теоретична модель і практика реалізації на сучасному етапі. Право України. 2010. №7. С.4-11.
30. Скрипнюк О. Правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина в процесі реалізації державного управління. Право України. 2007. №4. С.3-8.

31. Скритюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії та практики. До 10-річчя незалежності України. Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ПАН України, 2000. 600 с.
32. Україна: права людини в перехідний період /Під ред. В.И.Денисова, В.І.Свінтова. К., 2001. 184 с.
33. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні. Х.: Право, 2008. 160 с.
34. Чубар Л. Право жінок в Україні як об'єкт правового захисту. Право України. 2000. - №5. С.12-14.
35. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. К.: Реферат, 2007. 640 с.
36. Шукліна Н.Г. Місце економічних прав і свобод у системі конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Держава і право. Випуск 36. С. 172-178

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ

1. Поняття прав людини.
2. Функції прав людини.
3. Методологія прав людини.
4. Джерела прав людини.
5. Значення теорії прав людини для підготовки сучасних юристів.
6. Гуманізм – світоглядна основа прав людини.
7. Людська гідність – ключове поняття прав людини.
8. Філософія прав людини як складова частина філософської антропології.
9. Наукові парадигми прав людини.
10. Концепції прав людини.
11. Демократія и права людини.
12. Лібералізм як ідеологія свободи.
13. Римське право и права особи.
14. Вплив християнства на становлення концепції прав людини.
15. Буржуазні революції XVII – XVIII ст. і формування концепції природних прав людини.
16. Розвиток прав людини і громадянина у XIX – початку XX ст. у законодавстві та суспільній практиці.
17. Права людини в українській політико-правовій думці та спроби їх втілення у практику державотворення (початок XX ст.).
18. Соціалістичні вчення та проблема особистості.
19. Правовий статус особи в конституційному законодавстві УНР.
20. Розробка та закріплення прав другого покоління в радянському законодавстві.
21. Друга світова війна та її трагічні наслідки.
22. Падіння (руйнація) колоніальної системи та формування прав третього покоління.
23. Права людини і Конституція України 1996 р.: місце інституту прав та свобод людини у структурі Конституції.
24. Правовий статус особи як основа юридичного закріплення прав людини.
25. Структура правового статусу особи.
26. Основні підходи до проблеми правового статусу особи: ліберальний, соціалістичний, мусульманський, модель звичаєвого права.
27. Види правового статусу особи: загальний, конституційний, галузевий, родовий, індивідуальний.
28. Громадянство як стійкий правовий зв'язок людини і держави.
29. Правове положення іноземних громадян і осіб без громадянства в Україні.
30. Поняття біженців і вимушених переселенців. Необхідність правового регулювання їх статусу.
31. Покоління прав і свобод людини.
32. Класифікація прав і свобод людини за сферами життєдіяльності.
33. Свобода совісті та віросповідання і світськість держави.

34. Поняття та види гарантій захисту прав людини.
35. Громадянське суспільство як необхідна умова існування і ефективної реалізації прав і свобод людини і громадянина: поняття, структура.
36. Правова держава як гарант прав і свобод людини: поняття, ознаки, принципи.
37. Соціальна політика демократичних держав у сучасних умовах.
38. Питання про право народу на самовизначення в міжнародному праві.
39. Права людей, які відносяться до етнічних, релігійних та інших меншин.
40. Тенденції до виникнення нових суверенних держав і загострення етнічних проблем.
41. Права жінок як складова частина невід'ємних прав людини.
42. Міжнародний захист прав і свобод жінок.
43. Права дитини як загальнолюдська цінність.
44. Діяльність міжнародного співтовариства в галузі захисту прав дітей.
45. Поняття міжнародних стандартів з прав людини: зміст, значення.
46. Роль ООН у розробці міжнародних норм і стандартів, що стосуються прав і свобод особи.
47. Міжнародна система захисту прав людини.
48. Європейська конвенція про права людини та основні свободи 1950 року й протоколи до неї.
49. Регіональне співробітництво держав у галузі прав людини.
50. Європейська система захисту прав людини.
51. Реалізація конституційного права громадян на звернення до міжнародних органів з захисту прав і свобод людини.
52. Права людини в умовах глобалізації світу.
53. Глобалізація та розвиток міграційного законодавства.
54. Правові основи біоетики та охорони здоров'я громадян: міжнародні стандарти у галузі прав людини.
55. Правові аспекти права на евтаназію, права на клонування людини, права на трансплантацію людських органів.
56. Конституційний захист прав людини в Україні.
57. Удосконалення діяльності органів держави по забезпеченню прав людини.
58. Неурядові правозахисні організації України.
59. Діяльність України на міжнародній арені з метою забезпечення життєвих інтересів і прав людини і народів.
60. Сучасні проблеми прав людини в Україні.

IV. ЛІТЕРАТУРА

Базові джерела

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. № 987-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>.
4. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
5. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. № 3771-IV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
6. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2365-III [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
7. Указ Президента України «Про Повноважного Представника Президента України з питань додержання прав і свобод людини і громадянина» від 5 квітня 2007 р. № 276/2007 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2007>
8. Постанова Верховної Ради України «Про засади державної політики України в галузі прав людини» від 17 червня 1999 р. № 757-XIV // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14>
9. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III) від 10 грудня 1948 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
10. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (із змінами, внес. Протоколом № 11) // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

Навчальні та наукові видання:

1. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування. К.: «АртЕк». 1997. 584 с.
2. Добрянський С. П. Актуальні проблеми загальної теорії прав людини / С. П. Добрянський. Львів : Астрон, 2006. 120 с.
3. Ієрусалімов О.І., Стахурський М.Ф., Ієрусалімова І.О. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина: Курс лекцій, навчально-методичні та довідкові матеріали до них / За заг. ред. І.П. Голосніченка. К.: ГАН, 2004, 352 с.

4. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 350 с.
5. Лищина И. Ю. Международные механизмы защиты прав человека / И. Ю. Лищина / Харьковская правозащитная группа; худож.-оф. И. Гаврилюк. Х. : Фолио, 2001. 112 с.
6. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. М.: Юрид. лит., 1991. 156 с.
7. Общая теория прав человека / под ред. Е.А.Лукашевой. М.: Издательство НОРМА, 1996. 520 с.
8. Орзих М. Ф. Личность и право / (По изд.: М.-К., 1975) Предисл. С. В. Кивалова; вступить. статья автора. О.: Юрид. л-ра, 2005. 312 с.
9. Права человека и процессы глобализации современного мира / Отв. ред. чл.-корр. РАН, д.ю.н. Е.А. Лукашева. М.: Норма, 2005. 464 с.
10. Права человека. Учебник для вузов. Отв. ред. чл.-корр. РАН, д.ю.н. Е.А.Лукашева. М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. 573 с.
11. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под общ. ред. чл.-корр. РАН Е.А.Лукашевой. М.: Издательство НОРМА, 2002. 448 с.
12. Права человека: Учеб. пособие / А.Д.Гусев, Я.С.Яскевич, Ю.Ю.Гафарова и др.; Под. общ. ред. А.Д.Гусева и Я.С.Яскевич. -Мн.: «ТетраСистемс», 2002. 304 с.
13. Права человека: Учебное пособие / Авт.-сост. С.П.Кацубо, И.В.Кучвальская, С.Б.Лугвин. Мн.: Амалфея, 2001. 336 с.
14. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: Монографія / За ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка, О. В. Петришина та ін. Х.: Право, 2007. 248 с.
15. Рабинович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: навчальний посібник. К.: Атака, 2004. 325 с.
16. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с.
17. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: монографія. Х.: 2013 «Финарт». 196 с.
18. Саидов А.Х. Общеизвестные права человека. Учеб. пособие. М.: МЗ ПРЕСС, 2002. 267 с.
19. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини в контексті західної правової традиції. К.: Реферат, 2006. 848 с.
20. Шукліна Г.Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики): монографія. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 424 с.

Додаткова література

1. Авдюгін Р. Г. Конституційно-правові засоби забезпечення прав людини в Україні . Державо і право: збірник наукових праць. 2010. Вип. 47. С. 148-152.
2. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України. Право України. 2007. №3. С.37-41.
3. Антонович М. Міжнародне публічне право: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. 308 с.
4. Атепаліхін А. Судовий контроль за дотриманням конституційних прав особи під час досудового розслідування. Юридична газета. 2005. № 9. 23 травня. С.5.
5. Ахтирська Н.М., Касько В.В., Маланчук Б.А., Мелікян А., Пошва Б.М., Фулей Т.І., Шукліна Н.Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорсткому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів / за заг. ред. проф. В.Т. Маляренка. К.: К.І.С, 2011. 320 с.
6. Баймуратов М.О. Міжнародне право: Підручник. Суми: ВТД «Університетська книга»; Одеса: Астропринт, 2006. 424с.
7. Бакальчук В. О. Толерантність до нетолерантності: проблеми протидії нетерпимості в Україні. Стратегічні пріоритети. 2010. № 1. С. 92-97.
8. Бакірова І. Зміст конституційного права людини і громадянина на судовий захист. Право України. 2006. №12. С.23-27.
9. Барлыбаев Х. А. Путь человечества: самоуничтожение или устойчивое развитие. М.: Изд-во Комиссии Госдумы по устойчивому развитию, 2001. 228 с.
10. Барлыбаев, Х. А. Общая теория глобализации и устойчивого развития М.: Издание Государственной Думы, 2003. 335 с.
11. Барчук В. Порушення прав людини як загроза національній безпеці України. Підприємництво, господарство і право. 2002. №6. С.64-66.
12. Барчук В. Права людини як головний об'єкт національної безпеки України. Підприємництво, господарство і право. 2002. №4. С.81-84.
13. Бахин С.В. О классификации прав человека, провозглашенных в международных соглашениях. Правоведение. 1991. № 2. С. 41-51.
14. Баштанник В. Регламентация захисту прав людини у системі права ЄС: організаційно-правовий аспект. Право України. 2006. №9. С.56-60.
15. Белик, А. А. Культурология. Антропологические теории культур. М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1999. 240 с.
16. Белінський Ю.Є. Поняття «зброя» та його нормативне визначення. Право і суспільство. 2012. № 1. С. 188-191.
17. Берднік І.В. Историчний аспект міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю Ukraine - EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy,

psychology, sociology. Current problems of legal science and practice. Chemihiv : CNUT, 2015, p. 241-245.

18. Берднік І.В. Історія кримінально-правової охорони водних ресурсів до початку XIX століття. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 47. Том 3, 2017. С. 37-40.
19. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів за законодавством окремих країн світу. Приватне та публічне право. Сумський національний аграрний університет. № 1. 2018. С. 104-108.
20. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів за законодавством України, Казахстану, Грузії та Азейбарджану: порівняльно-правовий аспект. Право і суспільство. № 1. 2018. С. 228-233.
21. Берднік І.В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації порушення правил охорони вод (стаття 242 Кримінальний кодекс України). Судова та слідча практика в Україні. Херсонський державний університет. Випуск 6. 2018. С. 16-22.
22. Берднік І.В. Розвиток кримінального законодавства у сфері охорони водних ресурсів у XIX столітті. Visegrad journal on human right. 4 (volume 2). 2017. С. 29-33.
23. Биндюков, Н. Г. Глобализация и Россия: парадигма, социально-политический аспект, стратегия левых сил / Н. Г. Биндюков. М: ИТРК, 2004. 367 с.
24. Біденко Ю.М. Свобода мирних зібрань: демократичне значення, нормативно-правове регулювання та проблема реалізації в Україні // Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. Серія «Питання політології». 2013. № 2. С. 94-103.
25. Блохин А. В. За безопасность и стабильность европейского континента // Нелегальная миграция как угроза международной стабильности и безопасности государств. Материалы междунар. конф. Минск, 2004. С. 44.
26. Бородін І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина: Монографія. Херсон: ОЛДІ-плюс, 2003. 218 с.
27. Бутенко, Л. И. Глобализация: сущность и современные проблемы. Социально-гуманитарные знания. 2002. № 3. С. 6 – 9.
28. Буткевич В. Фактори негативного впливу на ефективність реалізації прав людини в Україні. Право України. 2009. №4. С.36-41.
29. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини і громадянина в демократичному суспільстві (на прикладі удосконалення інституту юридичної відповідальності). Часопис Київського університету права. 2009. №2. С.16-20.
30. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини шляхом удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед особою. Часопис Київського університету права. 2009. №3. С.25-30.
31. Васьковська О. Огляд законодавства країн СНД щодо забезпечення права на мирні збори. Право України. 2008. №10. С.105-113.

32. Вашанова О.В. Роль Европейского суда по правам человека в развитии принципа недискриминации. URL: <http://www.lawmix.ru/comm/2746>.
33. Ведерніков Ю.А. Правоохоронна діяльність в Україні: теретико-правовий аспект: монограф. / Ю.А. Ведерніков, А.М. Кучук. К.: Знання України, 2009. 219 с.
34. Великий енциклопедичний юридичний словник / Ред. Ю.С. Шемшученко. К.: Юр. думка, 2007, 990 с.
35. Верле. Г. Принципы международного уголовного права: учебник / Герхард Верле; пер. с англ. С. В. Саяпина. О.: Фенікс; М.: ТрансЛит, 2011. 910 с.
36. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности. URL: <http://knigi.tr200.ru/v.php?id=77818>. Дата доступу: 16.05.2011.
37. Власенко О. Л. Законодавче регулювання права громадян на мирні збори. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2008. № 3. С. 92– 97.
38. Волинка К. Забезпечення прав і свобод особи в Україні теоретичні і практичні аспекти. Право України. 2000. №11. С.30-33.
39. Воронкова В.Г. Філософія: навч. посіб.. К. : ВД «Професіонал», 2004. 464 с.
40. Галицький І.В. Типи толерантності в сучасному суспільстві. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 52. С. 280-289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_52_47.
41. Гамалій І.В. Діяльність міліції по забезпеченню конституційних прав і свобод громадян. Держава і право: Зб. наук. праць. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2000. Вип.5. С.105-111.
42. Гасанов К.К. Абсолютные права человека и ограничения прав / К.К. Гасанов, А.В. Стремоухов. Правоведение. 2004. № 1. URL: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1164805>.
43. Гірич В.М. До проблеми визначення базових понять у контексті реформування правоохоронних органів / Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1153>.
44. Глухарева Л.И. Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). М.: Юристъ, 2003. 304 с.
45. Глущенко Г.И. Влияние международной трудовой миграции на развитие мирового и национального хозяйства. М.: ИИЦ «Статистика России», 2006. 267 с.
46. Головатий С. Принцип людських прав - один з основоположних принципів українського конституційного ладу. Право України Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. 2017. № 7. С. 95-108.
47. Головченко В. Конституційне право людини на гідність. Вісник Конституційного Суду України. 2003. №4. С.67-71.
48. Гордеев В.В. Мировая экономика и проблемы глобализации. М.: Высшая школа, 2008.-407 с.

49. Грошевий Ю., Копиленко О., Цвік М. Системний аналіз європейських стандартів щодо захисту прав людини: доктринальні підходи та судова практика. Право України. 2006. №8. С.143-145.
50. Гулявська І. В. Історія розвитку прав людини і громадянина в Україні. Наше право. 2010. № 1. С. 11-16.
51. Гусейнов Л.Г. Відповідальність держав за порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». К., 2000. 36 с.
52. Давид Э. Принципы международного гуманитарного права: Курс лекций, прочитанных на юридическом факультете Открытого Брюссельского университета. М.: Международный Комитет Красного Креста, 2011. 1144 с.
53. Дащенко В.М. Роль недержавних правових організацій у захисті прав та законних інтересів особи. Держава і право. Випуск 38. С. 90-94.
54. Дешко Л., Доллінер П. До питання про компетенцію Європейського Союзу у сфері захисту прав людини. Підприємництво, господарство і право. 2007. №7. С. 104-107.
55. Документ Копенгагенского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ: международный документ от 29 июня 1990 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_082.
56. Домбровська О. Забезпечення реалізації суб'єктивного права на життя людини (теоретико-правовий аспект). Підприємство, господарство, право. 2003. № 3 С. 98-99.
57. Домбровська О. Зміст конституційного права на життя людини і громадянина. Право України. 2002. № 5. С.37-39.
58. Домбровська О. Зміст конституційного права на життя людини та громадянина. Право України. 2002. №5. С.37-41.
59. Домбровська О.В. Поняття та ознаки конституційного права на життя людини та громадянина. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2001. №4. С.25-32.
60. Дробуш І. В. Проблеми класифікації конституційно-правових гарантій політичних прав громадян України. Часопис Київського університету права. 2005. № 3. С.100-105.
61. Дудар О.Ф. Організаційно-правові засади дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів. Основні детермінанти їх порушення. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2004. № 9. С.104-111.
62. Дунас Т. Роль прокуратури у захисті прав і свобод людини та громадянина. Підприємництво, господарство і право. 2003. №2. С.100-104.
63. Дяченко В.І. Система правоохоронних органів: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2003. 320 с.
64. Европейская комиссия по борьбе с расизмом и нетерпимостью // Сборник общеполитических рекомендаций ЕКРП. Общеполитическая рекомендация № 11: О борьбе с расизмом и расовой дискриминацией в работе

правоохранительных органов (принята 29 июня 2007 года). Страсбург, март 2014 года. URL: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/compilations_en/ecri14-17%20%20recommandation%201-14%20russe.pdf.

65. Европейский кодекс полицейской этики. Рекомендация Rec. (2001)10. Принята Комитетом министров Совета Европы 19 сентября 2001 года. URL: <http://polis.osce.org/library/f/2687/1492/CoE>.
66. Етнічність: енциклопедичний довідник / В.Б. Євтух; Нац. пед. ун-тім. М.П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. К.: Фенікс, 2012. 396 с.
67. Загальна теорія держави і права: підруч. [для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Х.: Право, 2010. 583 с.
68. Загальна теорія права: підручник / М.І. Козюбра, С.П. Погребняк, О.В. Цельєв, Ю.І. Матвєєва; за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2015. 392 с.
69. Загуменна Ю.О. Правоохоронні органи: поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. Право і безпека. 2010. № 3. С. 145-150. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pib_2010_3_33.pdf.
70. Задорожня Г. Специфіка державного захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Право України. 2008. №1. С.28-33.
71. Задорожня Г. Специфіка державного захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Право України. 2008. №1. С.28-33.
72. Заєць Н. Місце органів внутрішніх справ у реалізації прав людини. Право України. 1999. № 9. С. 26-29.
73. Заєць С., Мартиновський Р. (упоряд.) Практичний посібник з аргументації у справах щодо дискримінації. Київ: Рада Європи, 2015. 72 с.
74. Захарчук Г. Діяльність правоохоронних органів спрямована на виконання зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи. Вісник прокуратури. 2006. № 6. С.8-18.
75. Захист прав, свобод і законних інтересів громадян України в процесі правоохоронної діяльності: Матер. Міжвуз. наук.-практ. конф. Донецьк, 27 квітня 2001 р. / Гол. ред. І.Г. Кириченко. Донецьк: ДІВС, 2001.
76. І.А. Правоохоронна діяльність України та Німеччини (порівняльно-правове дослідження) / І.А. Григоренко, А.М. Кучук. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Освіта України, 2016. 174 с.
77. Ільченко І. Деякі питання застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини в Україні. Право України. 2009. № 10. С. 145-148.
78. Іщенко А.В. Забезпечення прав і свобод людини криміналістичними засобами і методами. Постановка проблеми // Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності: Матер. наук.-практ. конф. 24-25 вересня 1999 р. Дніпропетровськ: Дніпроп. юрид. ін-т, 1999. С.26-27.

79. Карпачова Н. Міжнародні стандарти у галузі прав і свобод людини та проблеми їх реалізації в Україні. *Право України*. 2009. №4. С.4-21.
80. Карпачова Н. Сучасні виклики правам і свободам людини. *Право України*. 2008. №6. С.4-8.
81. Козинець І.Г. Козинець О.Г. Правові аспекти соціально-економічної інтеграції біженців в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. №2. Т.1. С. 47-51.
82. Козинець І.Г., Козинець О.Г. Права біженців в контексті прав людини в сучасному світі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Том 2. №2. С.21-24.
83. Козинець О.Г. Виникнення та розвиток адвокатури у стародавні часи // *Розвиток наукових досліджень 2013: Матеріали дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції*, м. Полтава, 25-27 листопада 2013 р. Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2013. Т.3. С.39-43.
84. Козинець О.Г. Закріплення прав людини у Декларації прав людини і громадянина Франції 1789 р. // *Цивілізаційна роль прав людини в упорядкуванні соціальних відносин: Збірник матеріалів науково-практичного семінару / за редакцією канд. істор. наук Козинець О.Г.* Чернігів: КП „Видавництво „Чернігівські обереги”, 2007. С.14-21.
85. Козинець О.Г. Історія розвитку інституту прав людини в Новий час. *Сборник научных трудов SWorld. Выпуск 2. Т.30.* Иваново: МАРКОВА АД, 2014. С.12-16.
86. Козинець О.Г. Історія становлення інституту прав людини в Англії // „*Наукові дослідження – теорія та експеримент 2006*”: Матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 15-17 травня 2006 р. Полтава: Вид-во „ІнтерГрафіка”, 2006. С.26-29.
87. Козинець О.Г. Права людини: історико-правовий аспект // *Права людини: Збірник матеріалів круглого столу / за редакцією канд. істор. наук Козинець О.Г.* Чернігів: КП „Видавництво „Чернігівські обереги”, 2006. – С.6-14.
88. Козюбра М. Природа прав людини : пошук нових концептуальних підходів. *Наук. записки. Сер. «Право»*. Острог, 2001. Вип. 2. Ч. 1. С. 14–18.
89. Колодій А.М. Принципи права України: монограф. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
90. Комзюк А. Адміністративний примус: деякі загальні проблеми дослідження та правового регулювання в контексті забезпечення прав людини. *Право України*. 2004. № 4. С.46-49.
91. Кононенко В. Рішення Європейського суду з прав людини як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Право України*. 2008. №3. С.131-134.
92. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л.К. Байрачна, Ю.Г. Барабаш, Ф.В. Веніславський та ін.; за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. Х.: Право, 2008. 416 с.

93. Конституція України: Наук.-практ. комент. / Ред. колегія: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевий. Х.: Право, 2003. 808 с.
94. Копотун І.М.. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. ... канд. наук: 12.00.08. URL: <http://disser.com.ua/content/345317.html>. Дата доступу: 18.04.2017.
95. Коріняк О. Захист прав і свобод людини в діяльності правоохоронних органів України. Часопис Академії адвокатури України. 2010. № 9. С. 1-6.
96. Кравченко В.В. Конституційне право України: навчальний посібник. 2 вид., доповнене. К.: Атіка, 2002. 480 с.
97. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. 608 с.
98. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Алієва О.М., Білаш О.В., Бабій А.П. та ін.; відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Вид. восьме, перероб. і доп. Х.: Одиссей, 2012. 904 с.
99. Кузьменко П. Класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина за Конституцією України. Підприємство, господарство, право. 2003. № 3. С.95-98.
100. Кучмій О. Доктрина «спрямованої Франкофонії» Французької Республіки. Дослідження світової політики: Зб.наук. праць. К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. Вип. 45. С.147-167.
101. Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Права і свободи людини та громадянина: навчальний посібник. Х.: Факт, 2001. 440 с.
102. Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Права і свободи людини та громадянина: навчальний посібник. Х.: Факт, 2001. 440 с.
103. Лазаренко Л. А. Види конституційного права на звернення. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2008. №3. С. 70–78.
104. Лещукова І.В. Гарантії прав та законних інтересів іноземців у досудовому провадженні та шляхи їх удосконалення. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2004. № 26. С.100-106.
105. Липачова Л.М. Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 - конституційне право. К., 2002. 20 с.
106. Лошицький М.В. Адміністративно-правові відносини в сфері охорони громадського порядку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право. Київ, 2001. 17 с.
107. Лысенков С.Л. Формы правового регулирования деятельности органов внутренних дел по обеспечению реализации конституционных прав и свобод советских граждан. К.: МВД УССР, 1981. 36 с.

108. Магновский І.Й. Судовий захист прав людини – невід’ємна складова правової держави. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2002. №2. С.96-100.
109. Майстро С.В. Розмежування повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/4/05.pdf>. Дата доступу: 03.04.2017.
110. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. К. : Атіка, 2007. 624 с.
111. Макогін Н.О., Козинець О.Г. Правова природа юридичної відповідальності: поняття та принципи // Міжнародна науково-практична конференція «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку», м. Запоріжжя, 25-26 травня 2018 р. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. Ч.1. С. 18-21.
112. Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність. Право України. 2010. - № 2. С. 36-43.
113. Маляренко В.Т. Про оскарження дій (бездіяльності) та процесуальних рішень органів дізнання, слідчого і прокурора // Вісник Верховного Суду України. 2001. № 5. С.49-54.
114. Манукян В. Антропологи в погонах. URL: [URL:http://khpg.org/index.php?id=1203941725](http://khpg.org/index.php?id=1203941725).
115. Мартен Д. Метаморфози світу: Соціологія глобалізації / Домінік Мартен. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2005.
116. Мартиненко П. Місце і роль Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року в конституційно-правовому механізмі України. Вісник Конституційного Суду України. 2002. №2. С.64-72.
117. Марущак Н.В. Щодо політичного аспекту прав людини. Науково-практичне юридичне видання «Прикарпатський юридичний вісник» науково-практичний журнал Випуск1(26), 2019. С. 19-23.
118. Марущак Н. Марущак О. Права людини: політичний аспект. // Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law : collection of international scientific papers. – Chernihiv : CNUT, 2018. С. 48 – 50.
119. Марущак Н. В. Деякі аспекти розуміння людської гідності у працях видатних представників філософської думки Нового часу. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 4. С. 33–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2018_4_6.pdf
- DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1477226>
120. Марущак Н.В. Щодо питання нормативного визначення об’єкта права на повагу до гідності. Правовий часопис Донбасу : Зб. наук. пр. – 2017 - №3-4 (61) – С. 68 – 73.
121. Марущак Н.В. Щодо питання співвідношення міжнародного і національного права у сфері забезпечення прав людини. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2016, №2. С. 11 – 13.
122. Марущак Н.В. Щодо питання застосування практики європейського суду судами України. Науковий вісник публічного та приватного права :

- Збірник наукових праць. Випуск 4. К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2016. С. 8 – 11.
123. Марущак Н.В. Щодо питання поваги до гідності людини, її прав та свобод у творах українських демократів середини ХІХ – початку ХХ століть. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Випуск 1. Том 1. Херсон 2015 С. 23 -26.
  124. Марущак Н. В. Право особи на повагу до гідності: міжнародно-правовий аспект. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. Вип. 1 (2) 2015. – С.228 – 233.
  125. Марущак Н.В. Деякі проблемні аспекти застосування практики Європейського суду судами України. Актуальні проблеми юридичної науки та практики. Чернігів : ЧНТУ, 2015. №1(1). С.13-18.
  126. Марущак Н.В. Основні підходи до поняття «гідності» у філософсько-правовій думці. Підприємництво, господарство і право, 2013, №2. – С. 3-6.
  127. Марущак Н.В. Міжнародно-правова регламентація права на повагу до гідності особи. Малий і середній бізнес (право, держава, економіка): економіко-правовий науковий журнал, 2013, №4 (55). – С. 33-38.
  128. Марущак Н.В. Щодо питання суті та змісту права особи на повагу до її гідності. Підприємництво, господарство і право, 2012, №9. – С. 3-6.
  129. Марущак Н.В. Забезпечення права особи на повагу до її гідності на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України: монографія. Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. 159 с.
  130. Марущак О.А. Щодо питання розслідування ухилення від сплати податків. // “Розвиток наукових досліджень’ 2011”: Матеріали сьомої міжнародної науково-практичної конференції, м.Полтава, 28-30 листопада 2011 р.: - Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2011. Т.3. 160 с. С. 95-99.
  131. Марущак О.А., Усенко В.Ф. Справедливість як принцип кримінального судочинства // Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії (економіка, право) м. Ірпінь, №1. 2011. С. 108-113.
  132. Марущак О.А. Щодо питання застосування Європейської конвенції 1950 року при здійсненні правосуддя українськими судами. // Наукові читання, присвячені пам’яті В.М.Корецького: Зб. наук. праць / Київський ун-т НАН України; [редкол.: Шемшученко Ю.С., Бошицький Ю.Л., Чернецька О.В. та ін.]. К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2012. 444 с. С. 268-271.
  133. Марущак О.А. Щодо питання ролі та значення міжнародно-правових документів у галузі прав людини // “Наукові дослідження – теорія та експеримент ’2012”: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м.Полтава, 28-30 травня 2012 р.: Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2012. Т.3. 160 с.
  134. Марущак О.А. Проблемні аспекти визначення поняття слідчих дій. // Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми: збірник

- матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя Ірпінської фінансово-юридичної академії та 80-річчя з дня народження відомого вченого-криміналіста сучасності, доктора юридичних наук, професора Бахіна Володимира Петровича. Ірпінь: Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. С.208-210.
135. Марущак О.А. Відповідальність за несплату податків в Україні у контексті діалогу між владою і суспільством // Діалог суспільства і влади: правові форми, виклики, перспективи: Збірник матеріалів круглого столу. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 105-108.
  136. Марущак О.А. Щодо питання криміналістичної характеристики податкових злочинів. // Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 23. Частина 1. Том 3. 2013 С. 126-129.
  137. Марущак О. А. Проблемні питання та особливості проведення допиту при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) / О. А. Марущак // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка): економіко-правовий науково-практичний журнал. 2013. № 4 (55). С. 77–82.
  138. Марущак О.А. Щодо питання про особливості проведення допиту при розслідуванні ухилення від сплати податків //Правове життя сучасної України : матер. Міжнaro. наук.-практ. конф. (16-17 травня 2013 р.) Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін ; Націoн. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2013. С. 497-499.
  139. Марущак О.А. Щодо моральності кримінального процесу за статутом кримінального судочинства 1864 р. //Наукові дослідження – теорія та експеримент'2013: Матеріали дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції, м.Полтава, 29-31 травня 2013 р.: Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2013. Т.3. С. 31-34.
  140. Марущак О.А. Визначення поняття криміналістичної характеристики та її елементів. // Розвиток наукових досліджень 2013: Матеріали дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції, м.Полтава, 25-27 листопада 2013р.: - Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2013. Т.3. С. 53-55.
  141. Марущак О.А. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) // «Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства»: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 16-17 травня 2014 р. К. : У 2 частинах. Центр правових наукових досліджень, 2014. Частина 2. С. 77-79.
  142. Марущак О.А. Проведення експертизи як напрямок використання спеціальних знань при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Випуск 3. Том 3. Херсон 2014. С. 156-160.

143. Марущак О. А. Залучення спеціаліста при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Форум права. 2014. № 2. С. 253–257.
144. Марущак О.А. Інститут екстрадиції в міжнародному праві. Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина: тези Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів (м.Чернігів, 22-23 травня 2014 р.). Чернігів: Десна Поліграф, 2014. С. 544-547.
145. Марущак О.А. Залучення спеціаліста, як форма використання спеціальних знань при розслідуванні ухилення від сплати податків. Сборник научных трудов SWorld. Выпуск 2. Том 30. Иваново: МАРКОВА АД, 2014. С. 36-38.
146. Марущак О.А. Судово-економічна експертиза, як найефективніший засіб використання спеціальних знань, при розслідуванні злочинів у сфері оподаткування. Ukraine-EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice. Chernihiv: CNUT, 2015. P. 308-310.
147. Марущак О. А. Спосіб вчинення і механізм слідоутворення як елементи криміналістичної характеристики ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). National law journal: theory and practice. 2015. №5-2 (15). С. 107–111.
148. Марущак О.А. Використання спеціальних знань при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Актуальні проблеми юридичної науки та практики. 2016. №2 С. 39-45.
149. Марущак О.А. Поняття криміналістичної методики, як частини системи криміналістики. Ukraine - EU. Modern Technology, Business and Law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Current Issues of Legal Science and Practice. Management and Public Administration. Innovations in Education. Environmental Protection. Engineering and Technologies. Chernihiv : CNUT, 2017. 208 p.
150. Марущак О. А., Сало О. П. До проблеми розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) у зоні проведення антитерористичної операції. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : Зб. наук. пр. 2017. №1 (59). С. 151 – 157.
151. Марущак О. А., Бабич Д. С. Теоретико-правове дослідження поняття та сутності державного суверенітету. Правовий часопис Донбасу : Зб. наук. Пр. 2017. №3-4 (61). С. 74 – 79.
152. Марущак О. А., Шванська А.О. Особливості визначення, сутності та співвідношення правової системи та правової сім'ї. Право і суспільство. 2017 №6. С. 29 – 34.
153. Марущак О. А., Лутченко О. Особливості правоохоронної функції держави / Захист демократичних цінностей і дотримання прав людини в Україні. Збірник матеріалів Всеукраїнського правничого диспуту, в рамках Всеукраїнського тижня права з нагоди проголошення Генеральною

- Асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. С. 211 – 214.
154. Марущак О. А., Горбій К. Проблеми подвійного громадянства в Україні / «Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти»: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Чернігів, 14 грудня 2017 р.) / Черніг. нац. технол. ун-т. Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2017. С. 424 – 426.
155. Марущак Н., Марущак О. Права людини: політичний аспект. Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law : collection of international scientific papers. – Chernihiv : CNUT, 2018. С. 48 – 50.
156. Марущак О.А. Поняття та ознаки державного режиму. INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE «MODERN JURISPRUDENCE OF THE EUROPEAN UNION: THE INTERACTION OF LAW, RULEMAKING AND PRACTICE»: CONFERENCE PROCEEDINGS, APRIL 17, 2018. LUBLIN. С. 49 – 51.
157. Марущак О. А. Податковий контроль як засіб виявлення ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 5. С. 194-197.
158. Марущак О. А. Проблема реалізації державного суверенітету в умовах глобалізації. Актуальні проблеми юридичної науки та практики. 2018. № 1 (4). С. 68-72.
159. Марущак О.А., Пономаренко О. Позитивні та негативні аспекти президентської республіки. // Правова держава: міждисциплінарний підхід : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Маріуполь, 05 грудня 2018 року). Маріуполь, 2018. 628с.
160. Khalymon S., Polovnikov V., Kravchuk O., Marushchak O., Strilets O. (2019). Forensic Economic Examination as a Means of Investigation and Counteraction of Economic Crimes in East Europe (example of Ukraine). Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. Volume 22, Issue 3. URL: <https://www.abacademies.org/articles/forensic-economic-examination-as-a-means-of-investigation-and-counteraction-of-economic-crimes-in-east-europe-example-of-ukraine-8263.html>
161. Марущак, О. А. (2019). Формування та становлення наукової категорії "функції держави". Форум Права, 55(2). 59–69. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2635565>.
162. Марущак О.А., Денисова Л. Психологічна теорія походження держави. // Сучасний рух науки: тези доп. V міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 7-8 лютого 2019 р. Дніпро, 2019. С. 437-442
163. Marushchak O. A. The establishment of the system of constitutional control in foreign countries. / International scientific and practical conference «Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage» : Conference proceedings, January 25-26, 2019. Arad: Izdevnieciba «Baltija Publishing»), P. 127-129.

164. Бондаренко Н.С. Марущак О.А. Становлення та перспективи розвитку поняття «об'єднана територіальна громада» / Актуальні проблеми розвитку територіальних громад. Чернігів: Чернігівський інститут ім. Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019. С. 172 – 177.
165. Марущак О. А., Кравченко В. Етапи конституційного розвитку в зарубіжних країнах. Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути: тези доп. І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1-2 серпня 2019 р. Дніпро, 2019. С. 437-443.
166. Марущак О. А., Деркач Є. В. Місьцеве самоврядування за конституцією США 1787 року. Економіка, фінанси, облік, менеджмент і право: актуальні питання і перспективи розвитку: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 22 червня 2019 р.): у 4 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 2. С. 53-54.
167. Марущак О.А. Функції держави: визначення поняття. *Держава та регіони. Серія Право*. 2019. №3. С. 17-21.
168. Марущак О.А. Критерії класифікації функцій держави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 37-40. URL: http://www.pap.in.ua/4_2019/10.pdf
169. Марущак О.А. До питання про класифікацію функцій держави. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4. С. 25-31.
170. Marushchak, O. A. (2019). The Formation and Establishment of the Scientific Category of "State Functions". *Forum Prava*, 59(Suppl.). t13–t22. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3555503>.
171. Марущак О. А., Щербак К. А. Права жінок в мусульманських країнах. The 4th International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society” (December 4-6, 2019) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2019. 1079 p.
172. Марущак О. А. Нормативно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні : навчальний посібник / О. А. Марущак. Чернігів : ЧНТУ, 2019. 268 с.
173. Мацко А. С. Інститут захисту прав людини на звернення та дія принципу пріоритету міжнародно-правових норм у внутрішньому правопорядку України. *Часопис Київського університету права*. 2004. №1. – С.94–100.
174. Мендеграл Т. І. Система конституційно-правових гарантій забезпечення правового статусу осіб без громадянства в Україні. *Адвокат*. 2009. № 1. С. 27-29.
175. Миграционные процессы в развивающихся странах Азии- и Африки (динамика и современное состояние) / Отв. ред. А.А. Рогожин. М.: ИМЭМО РАН, 2007. 147 с.
176. Миграционные процессы: социально-экономический аспект (на примере ведущих стран). Отв. ред. Кириченко Э.В., Шкундин М.З. М.: ИМЭМО РАН, 2007.-170 с.
177. Мицик В.В. Зміст та механізм здійснення європейської Конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує

- гідність, поведженню чи покаранню. Держава і право. Випуск 40. С. 505-509.
178. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М.В. Буроменського. К.: Юрінком Інтер, 2006, 336 с.
179. Мілова Т. М. Окремі особисті права і свободи громадян України та їхня відповідність європейським стандартам. Часопис Київського університету права. 2005. №3. С.80-84.
180. Мінюков А. Повноваження прокуратури при забезпеченні додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина на досудовому слідстві. Право України. 2002. №10. С.35-40.
181. Мінюков А. Система органів державної влади, що забезпечують конституційні права і свободи людини і громадянина: їх повноваження. Право України. 2002. №4. С.61-65.
182. Музика А. Права людини в площині правозахисної діяльності. Право України. 1995. №9. С.23-27.
183. Мухамедова Є. Права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Право України. 2010. № 5. С. 161-167.
184. Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації України: навч. посіб. (2-ге вид., перероб. та допов.). Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 245 с.
185. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини: навч. посіб. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 152 с.
186. Наливайко Л.Р., Костицький В. В., Грицай І. О. Науково-практичний коментар до Закону України «Про громадські об'єднання». Київ: АртЕк, 2015. 228 с.
187. Наливайко Т. В. Права і свободи в Україні: конституційно-правовий механізм захисту. Часопис Київського університету права. 2009. № 2. С. 49-55.
188. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України: Монографія. Дніпропетровськ: Юридична академія МВС України, 2002.
189. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: Монографія. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003.
190. Новиков В. Гарантії права особи на компенсацію шкоди, заподіяної незаконним обвинуваченням. Право України. 1998. №11. С.31-33.
191. Новік О. Правоохоронна діяльність: її бачення крізь призму людини. Право України. 2003. №9. С.121-124.
192. Огородник А. Механізм забезпечення прав і свобод людини та принципи законності в Україні. Право України. 2008. №6. С.14-18.
193. Олійник А.Ю. Конституційне право людини на недоторканність житла. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2002. №1. С.151-156.

194. Олійник В. Ю. Зміст діяльності органів внутрішніх справ по забезпеченню конституційного права на свободу та особисту недоторканність. *Право України*, 2002. № 7. С.27-28.
195. Олійник В.Ю. Поняття і класифікація конституційних свобод людини і громадянина в Україні. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 52–60.
196. Олійник С. Прокуратура на шляху забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Вісник прокуратури*. 2006. №12. С.124-128.
197. Оніщенко Н. Захист прав і свобод людини в Україні. *Право України*. 2009. №4. С.47-54.
198. Орлов В.А. Конституційно-правова основа громадського порядку. *Вісник Маріупольського державного університету*. Сер.: Право. 2013. Вип. 5. С. 223-229.
199. Орлова О.О. Європейська система захисту прав людини // *Права людини: аксіологічний, онтологічний та гносеологічний виміри: матеріали науково-практичного семінару (м. Дніпро, 7 груд. 2016 р.)* / укл.: канд. юрид. наук, доц. І.А. Сердюк, Ю.Г. Мороз. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра, 2017. С. 108-110.
200. Орлова О.О. Практика Європейського суду з прав людини в контексті ст. 3 Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод при здійсненні кримінального судочинства в Україні // *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. науково-практ. конф. (Хмельницький, 3 березня 2017 р.)*. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 608-609.
201. Орлова О.О. Свобода від катувань як абсолютне право // *Матеріали круглого столу «Права людини: аксіологічний, онтологічний та гносеологічний виміри» (м. Дніпропетровськ, 9 грудня 2015 року, ДДУВС): зб. наук. матер. круглого столу*. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 86-89.
202. Осауленко О. І. Правовий статус громадянина України, який відбуває кримінальне покарання. *Науковий вісник Української академії внутрішніх справ*. 1997. №1. С.93-97
203. Основи гендерної політики: навчально-метод. посібн. / Т.І. Євтухова, Ю.В. Легенько, О.В. Родіонов, О.В. Родіонов, О.М. Руденко. К.: Укртехінформ, 2013. 234 с.
204. Охота Я.В. Визначення «жорстокого поводження» // *Часопис Київського університету права*. 2013/4. С. 372-375. URL: file:///C:/Users/BE%BB%D1%8C/Downloads/Chkup_2013_4_91.pdf.
205. Паровишник О.В. Забезпечення прав інвалідів в Україні: теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання: монографія. Харків: Право, 2016. 264 с.
206. Петков С.В. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/66214-stattya-185-1-porushennya-poryadku->

organizats-provedennya-zborv-mtingv-vulichnih-pohodv-demonstratsy.html.

Дата доступу: 29.04.2017.

207. Плохой І.І. Поняття громадського порядку. Форум права. 2009. № 3. С. 500-505.
208. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник. / За заг. ред. В.Ф. Погорілка. К.: Наукова думка; Прецедент, 2006. 344 с.
209. Похил О. Поняття і зміст конституційного права на захист своїх прав / О. Похил. Юридична Україна. 2009. № 5. С. 25-29.
210. Права людини в діяльності української міліції. Харків: Права людини, 2009. URL: <http://umdpl.info>.
211. Права человека и процессы глобализации современного мира / Отв. ред. чл.-корр. РАН, д. ю. н. Е. А. Лукашева. М.: Норма, 2005. 464 с.
212. Права человека. Учебник для вузов. Отв. ред. - чл.-корр. РАН, д.ю.н. Е.А.Лукашева. М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. 573 с.
213. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под общ. ред. чл.-корр. РАН Е.А.Лукашевой. М.: Издательство НОРМА, 2002. 448 с.
214. Права человека: Учеб. пособие / А.Д.Гусев, Я.С.Яскевич, Ю.Ю.Гафарова и др.; Под. общ. ред. А.Д.Гусева и Я.С.Яскевич. -Мн.: «ТетраСистемс», 2002. 304 с.
215. Права человека: Учебное пособие / Авт.-сост. С.П.Кацубо, И.В.Кучвальская, С.Б.Лугвин. Мн.: Амалфея, 2001. 336 с.
216. Практика Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із захистом прав і свобод дитини / Судова влада України. URL: <http://bpm.ko.court.gov.ua/sud1005/news/288066/>.
217. Проблема свободы и прав человека в современной идеологической борьбе / В.А. Карташкин, Н.М. Кейзеров, Д.А. Керимов и др.; под ред. Д.А. Керимова, В.М. Чхиквадзе. М.: Политиздат, 1986. 319 с.
218. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авторів; За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2007. 424 с.
219. Путраймс І. І. Напрямки підвищення ефективної імплементації міжнародних стандартів прав людини у правову систему України // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 3. С. 95-102.
220. Пушкар П.В. Заборона катувань та інші форми жорстокого поводження чи покарання: застосування практики Європейського суду з прав людини. URL: http://aau.edu.ua/static/pdf/hr_ppushkar_art3.pdf.
221. Рабінович П. Знання практики Європейського Суду з прав людини як передумова ефективного використання механізму їх захисту в Україні // Право України. 2009. №4. С.42-46.
222. Рабінович П. М. Права і свободи людини: соціальна сутність / Бюлетень Міністерства юстиції. 2005.№ 4. С. 27-36.

223. Рабінович П.М. Верховенство права (за матеріалами практики Страсбурзького суду та Конституційного Суду України) // Вісник Академії правових наук України. 2006. № 2 (45). С. 3-16.
224. Радзівська В. Щодо правового визначення поняття «механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина» / В. Радзівська // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 3. С. 149–152.
225. Разметаєва Ю.С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політ. і прав. вчень. Харків, 2008. 18 с.
226. Рижак Л. Філософія як рефлексія духу: навч. посіб. Львів : Видавництво Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2009. 640 с.
227. Ростовщиков И.В. Права личности в России: их обеспечение и защита органами внутренних дел. Волгоград, 1997. 190 с.
228. Самотуга А.В. Конституційні особисті права і свободи людини у США та їх захист поліцією: монографія. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 204 с.
229. Сердюк І.А. Основи теорії правоохоронних відносин: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 196 с.
230. Серьогін В.О. Право на недоторканність приватного життя (прайвесі) у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія / В.О. Серьогін ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : Фінн, 2010. 605 с.
231. Серьогін В.О. Право на недоторканність приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія. Харків: ФІНН, 2010. 608 с.
232. Сіренко В. Сучасний стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Право України. 2009. №4. С.22-28.
233. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Видання 2-е, перероблене і доповнене. Харків: Еспада, 2009. 752 с.
234. Скомороха В. Захист прав і свобод людини у практиці Конституційного Суду України. Право України. 2009. №6. С.61-75.
235. Скрипнюк О. Правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина в процесі реалізації державного управління. Право України. 2007. №4. С.3-8.
236. Скрипнюк О. Проблеми розвитку демократичного державного управління в контексті забезпечення прав і свобод людини в Україні. Вісник Академії правових наук України. №2(45). С.16-21.
237. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України: монограф. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.
238. Слюсар К. Методи гарантування і захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. Право України. 2006. №4. С.35-39.

239. Смірський В.В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2000. №2. Ст.152-155.
240. Стремоухов А.В. Человек и его правовая защита. Теоретические проблемы. СПб., 1996. 375 с.
241. Стрижак А. А. Конституційне судочинство в Україні та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Судова практика. 2010. № 3. С. 3-12.
242. Строков І.В. Особливості забезпечення прав і свобод людини у слідчій діяльності. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2002. №2. С.63-69.
243. Судове рішення справ у спорах, пов'язаних із гендерною дискримінацією: збірка кращих практик / упор.: Олена Уварова, Марія Ясеновська. Х.: ФОП Бровін О.В., 2016. 192 с.
244. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. М.: Университетская книга, 2005. 536 с.
245. Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. / О.В. Зайчук, А.П. Заєць, В.С. Журавський та ін.; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
246. Теорія держави і права: підруч. / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2014. 468 с.
247. Теорія держави і права: підруч. / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016; Ліра ЛТД. 480 с.
248. Тертишник В. Проблеми розкриття злочинів та забезпечення прав і свобод людини // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: Тези доповідей наук.-практ. конф. К., 2000. С.93-95.
249. Тесленко М.В. Конституційна юрисдикція в Україні: Навч. посіб. К.: Видавництво «Школа», 2003. 256 с.
250. Україна: права людини в перехідний період / Під ред. В.И. Денисова, В.І. Евінтова. - К., 2001. - 184 с.
251. Усенко О.В. Дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2003. №8. С.167-176.
252. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2004. 540 с.
253. Фрицький О.Ф. Роль правоохоронної діяльності у захисті конституційних прав і свобод людини і громадянина. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 1997. №2. С.15-21
254. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-метод. посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2014. 208 с.

255. Фулей Т.І. Свобода мирних зібрань: науково-методичний посібник для суддів. Київ: Фенікс, 2014. 112 с.
256. Хальота А. Методи діяльності органів внутрішніх справ по забезпеченню реалізації прав людини. Право України. 2001. № 5.
257. Хименко А.О., Козинець О.Г. Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина в ісламському світі // Міжнародна науково-практична конференція «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку». м.Запоріжжя, 25-26 травня 2018 р. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. Ч.1. С. 25-27.
258. Червяцова А.О. Право на життя та заборона катувань у рішеннях Європейського суду з прав людини: аналіз судової практики за статтею 2 і 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: навч. посібник. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 308 с.
259. Чернооченко С.І. Забезпечення таємниці особистого життя громадян України в правоохоронній діяльності. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2002. №2. С.61-67.
260. Чернооченко С.І. Право на свободу та особисту недоторканість фізичних осіб в Україні: проблеми здійснення та захисту. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2002. №17. С. 72-77.
261. Шевченко А.Є. Реалізація конституційного права на мирні зібрання в Україні: монографія / А.Є. Шевченко, М.М. Денісова, О.С. Денісова. Донецьк: Ноулідж, 2011. 138 с.
262. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-е, випр., доп. К.: Реферат, 2007. 848 с.
263. Шишкіна Е.В. Зобов'язання держав щодо заборони поганого поводження з людиною. Держава і право. Випуск 41. С. 588-595.
264. Шляхтун П.П. Конституційне право: словник термінів. К.: Либідь, 2005. 568 с.
265. Шмоткін О.В. Конституційно-правовий механізм захисту прав людини Службою безпеки України: конституційне законодавство // Законодавство України: Науково-практичний коментар. 2006. №4. С.5-10.
266. Шукліна Н. Г. Конституційно – процесуальні основи правового статусу особи в Україні. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 3. С. 31–38.
267. Шукліна Н. Г. Правовий статус людини і громадянина як інституту конституційного права. Бюлетень Міністерства юстиції. 2004. № 12. С. 52-54.
268. Шукліна Н.Г. Місце економічних прав і свобод у системі конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Держава і право. Випуск 36. С. 172-178.
269. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.

270. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: монографія. Рівне: Видавець О.М.Зень, 2009. 479 с.
271. Як провести мирне зібрання? URL: <http://pravo.org.ua/ua/meeting/> provesty-zibrannya.

Інформаційні ресурси

1. Права людини. Дистанційне навчання ЧНТУ. URL: <https://eln.stu.cn.ua/course/view.php?id=3417>
2. Бюлетень «Офіційний вісник України». URL: <http://ovu.com.ua/>
3. Верховна Рада України. URL: <http://portal.rada.gov.ua>
4. Законодавство України – Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/504/96-вр>
5. Кабінет Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control>
6. Конституційний Суд України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>
7. Національна академія державного управління при Президентові України. URL: <http://www.academy.gov.ua>
8. Національна юридична бібліотека. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
9. Право України. URL: // <http://pravoua.com.ua>
10. Президент України. URL: <http://www.president.gov.ua>
11. Система «ЛІГА: ЗАКОН». URL: <http://www.ligazakon.ua/>
12. Урядовий сайт для юних громадян Міністерства України. URL: <http://children.kmu.gov.ua/>
13. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Виконавча влада України. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua>
14. Право України [Елект. ресурс.]. – Режим доступу :<http://pravoua.com.ua/ua/index.php?linkmy=golovna>.
15. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>
16. Національна парламентська бібліотека [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uplu.kiev.ua>
17. Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ognb.odessa.ua>
18. Харківська державна наукова бібліотека ім.В.Г. Короленка [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://korolenko/kharkov>

V. ГЛОСАРІЙ

А

Абсентеїзм – (від лат. *absens (absentis)* – відсутній) – відмова виборців від участі у виборах представницьких органів, глави держави, посадових осіб; вияв соціально-політичної апатії, байдуже ставлення людей до здійснення своїх політичних прав, ухилення від виконання громадянських обов'язків.

Абсолютизм (від лат. *absolutus* – безумовний, необмежений) – абсолютна, ніким і нічим не обмежена влада, основою якої є самодержавство, самоуправство володаря, який зосереджує в своїх руках всю повноту законодавчої, виконавчої, судової, а також духовної (релігійної) влади. Номінально верховна політична влада належить монарху - імператору, королю, царю. Як форма державного правління найбільший розвиток і розквіт набула за часів феодалізму. Прикладом сучасних абсолютних монархій є Бахрейн, Бруней, Ватикан, Катар, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія. В цих країнах конституція або відсутня зовсім, або робляться лише перші спроби (кроки) до встановлення конституційної монархії (Кувейт, ОАЕ, Катар, Бахрейн). В Саудівській Аравії конституцією країни офіційно вважається Коран. Ватикан, Саудівська Аравія та Оман конституцій не мають взагалі, а її роль відіграють окремі державно-правові акти, які й замінюють основні закони цих країн.

Абсолютні права – 1) права, що надають особі неконтрольовану, необмежену владу над об'єктом у всі часи та з усякою метою; 2) природні, невід'ємні права людини, яким відповідає обов'язок невизначеного кола зобов'язаних осіб, утримуватись від дій, що перешкоджають здійсненню абсолютних прав; права індивіда, які не підлягають обмеженням ні при яких обставинах.

Абстракція (абстрагування) – форма пізнання, заснована на уявному виділенні існуючих якостей та зв'язків предмета і відсторонення від інших його якостей та зв'язків. Абстракція лежить в основі процесів узагальнення та формування понять.

Автократія (від гр. *auto* - сам, *kratos* - влада) - самодержавна форма правління, необмежене і безконтрольне повновладдя однієї особи, типовим прикладом якої були давньосхідні деспотичні монархії, тиранічні режими часів Римської імперії, вождизм радянської командно-адміністративної системи.

Автономія (від гр. *autonomia* – самоуправління, букв. самозаконня від *autos* – сам, *nomos* – закон) – певна міра самостійності і незалежності органів, установ та організацій територіальних чи екстериторіальних спільнот і колективів у вирішенні питань їх життєдіяльності. Існує чимало різновидів автономії.

Авторитарна держава відрізняється від тоталітарної тим, що права та свободи особистості переважно обмежуються в політичній сфері, в інші сфери суспільного життя проникають елементи демократизму і законності, владу утримує бюрократична еліта.

Авторитарні режими характеризують стан політичного життя суспільства, при якому мають місце часткове чи повне відсторонення народу від державної

влади, обмеження і порушення формально проголошених прав і свобод людини і громадянина.

Агностицизм – філософське вчення, що заперечує можливість пізнання об'єктивного світу, його суті та закономірностей.

Агресія – протиправне застосування сили однією державою проти іншої.

Адаптація – процес розробки і прийняття нормативно-правових актів та створення умов для їх належного впровадження і застосування з метою поступового досягнення повної відповідності національного права із міжнародним правом.

Адвокатура – професіональна спільнота осіб, що отримали статус адвоката і зайнялись адвокатською діяльністю.

Адміністративне правопорушення (проступок) – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративне стягнення - є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Види адміністративних стягнень: попередження, штраф, сплатне вилучення предмета, конфіскація предмета, позбавлення спеціального права, громадські роботи, виправні роботи, адміністративний арешт.

Активне виборче право – право громадян брати участь з вирішальним голосом в обранні та відкликанні членів представницьких органів державної влади, органів самоврядування, а також у референдумах та інших політичних акціях, метою яких є волевиявлення населення.

Анархізм (від грецьк. anarchia - безвладдя) – ідейно-політичний рух, центральною тезою якого є заперечення будь-якої влади в суспільстві. Анархізмом часто називають будь-яке свавілля, невизнання авторитетів, порядку, дисципліни.

Анклав, енклав (франц. enclave, що пішло від пізньюлат. inclavo – запираю на ключ; лат. clavis – ключ). Територія чи частина території держави, оточена з усіх боків територією іншої країни. Напіванклав – коли анклав має вихід до моря.

Апартеїд – політика і практика расової сегрегації та дискримінації з метою встановлення та підтримки панування однієї расової групи людей над іншими і їх систематичне пригнічення.

Апатриди (аполіди) (безгромадянство, від гр. а – заперечна частка та patris – батьківщина) – громадяни без батьківщини; особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином. Апатридизм, аполідизм виникає, зокрема, внаслідок колізій законодавства різних країн, при позбавленні особи громадянства тощо. Апатриди підкоряються законам країни перебування, але їхній статус істотно обмежений: вони не користуються виборчими правами, дипломатичним захистом тощо.

Асиміляція (від лат. *assimilatio* – уподоблення) – злиття одного народу з іншим шляхом засвоєння його мови, звичаїв. Розрізняють асиміляцію добровільну й насильницьку.

Б

Багатопартійність – одна із засадничих умов демократичного ладу, коли інтереси різних суспільних верств виражаються відповідними політичними партіями, які змагаються між собою за владу і справляють визначальний вплив на події в суспільстві.

Біблія – (назва походить з грец. *Biblos* – «книги») – це не одна, а 77 книг (50 книг Старого Заповіту та 27 книг Нового Заповіту) – це найавторитетніший збірник сакральних (священних) текстів, складається з двох розділів: Старого Завіту і Нового Завіту. У першій частині розповідається про початок світу і створення людини, про її життя, про недосконалість людей, занепад звичаїв і всесвітній потоп. Завершується Старий Заповіт Книгами Пророків, що є книгами надії. Думку про відродження зруйнованого зв'язку між Богом і людством продовжує Новий Заповіт. У цій частині докладно розповідається про життя Ісуса Христа, його вчення, вчинені ним чудеса, його смерть, воскресіння й вічне життя. Ісус Христос – це Месія, володар Царства Божого, його місія – проповідувати любов і підтверджувати її добрими справами. Біблія є пам'яткою найдавнішої писемності людства, що включає юридичні кодекси, міфи, легенди, притчі, хроніки, псалми; вважається святою, бо проголошує Слово Боже, одстоює високі моральні цінності; є витвором витонченої словесності і має літературно-художнє значення; найвидатніша літературна пам'ятка, Книга книг, перекладена багатьма мовами світу, водночас, це не твір художньої літератури; це величне і філософське вчення про світ, про людей, про одвічні моральні та духовні цінності світу.

Біженці – за законодавством України та згідно з міжнародним правом – особи, які не є громадянами України і через цілком обґрунтовані побоювання стати жертвами переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебувають за межами країни своєї громадянської належності й не можуть або не бажають користуватися захистом своєї держави з огляду на зазначені побоювання або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не можуть чи не бажають повернутися до неї внаслідок згаданих побоювань. Термін «біженці» виник у міжнародному праві після Першої світової війни 1914-18, коли постала сама проблема біженців.

Біоетика (з грецької мови *βίος* - життя, *ἔθος* - звичай) - нормативне знання, що охоплює моральну проблематику, пов'язану з розвитком біомедичних наук, які стосуються питань генетики, медичних досліджень, терапії, турботи про здоров'я і життя людини.

Біпатриди (від лат. *bis* – двічі, гр., *patris* – вітчизна) – біполіди – особи, що мають громадянство двох чи більше держав, тобто подвійне громадянство. Воно виникає при неоднаковому вирішенні законодавством різних держав

питань набуття і втрати громадянства: при шлюбі жінки з іноземцем, якщо країна чоловіка автоматично надає їй громадянство цієї країни; при зміні громадянства шляхом натуралізації, якщо країна початкового громадянства заперечує проти виходу з свого громадянства, при набутті громадянства дітьми, коли між «принципом крові» і «принципом ґрунту» виникає колізія. Біпатризм – своєрідна аномалія в інституті громадянства будь-якої країни, оскільки створює ситуації, що порушують права осіб, що мають подвійне громадянство. Такі незручності виникають, наприклад, при проходженні військової служби, при дипломатичному захисті її інтересів тощо. Тому більшість держав негативно відносяться до біпатризму.

Богослужіння – (лат. cultus divinius, celebratio liturgica) – зовнішнє вираження релігійності, виражене в громадських молитвах і обрядах.

В

Вибори – масова політична кампанія, спосіб формування за допомогою голосування представницьких органів державної влади, обрання президента, органів місцевого самоврядування; одна з найважливіших форм безпосередньої участі громадян в управлінні справами суспільства і держави.

Влада – прояв організованої сили, заснованої на здатності одних суб'єктів нав'язувати свою волю іншим, тобто керувати ними.

Волюнтаризм – (від лат. voluntaris – залежний від волі) – стиль соціально-політичної практики, що характеризується суб'єктивізмом і свавіллям, нехтуванням об'єктивними потребами й законами суспільного буття, прийняттям довільних рішень, що впливають тільки з чийось особливих потреб, обмеженим, однозначним сприйняттям складних речей, прагненням підпорядкувати суспільні події чиймось довільним бажанням, певним догмам, наперед заданим ідеологічним настановам.

Г

Гарантії законності – об'єктивні умови і суб'єктивні фактори, а також спеціальні засоби та заходи, за допомогою яких забезпечується режим законності.

Гарантії прав і свобод – один із невід'ємних елементів правового статусу людини та громадянина; система умов, засобів, принципів і норм, що забезпечують здійснення, охорону й захист прав і свобод людини та громадянина; необхідна передумова виконання суб'єктами правовідносин обов'язків, покладених на них для реалізації зазначених прав і свобод.

Гегемонізм (від грецьк. hegemonia – провід, керівництво, панування) – переважання, панування, провідна роль якоїсь політичної сили у суспільстві, країни у міжнародних відносинах.

Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Геноцид – (від грец. genos, - рід, плем'я і лат. caedere – убивати) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи

життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу

Геополітика (від грец. γη – земля + πολιτική - мистецтво управління державою); політологічна концепція, що вбачає у політиці засадничу, визначальну роль географічних факторів: просторове розташування країни, розмір території, наявність чи відсутність, обмеженість природних ресурсів, кількість населення.

Гідність – моральна властивість людини, яка відображає її унікальну, неперевершену цінність.

Гласність – максимальна відкритість в діяльності державних установ, вільна діяльність засобів масової інформації.

Глобалізм (від франц. global – загальний, всесвітній) – політична практика, зорієнтована на розв'язання локальних суспільних проблем з урахуванням їхнього взаємозв'язку з проблемами зовнішніми, більш загальними, з передбаченням наслідків для світових процесів.

Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи, тобто це одна з організаційно-правових форм громадських об'єднань в Україні.

Громадський порядок – стан упорядкованості соціальними нормами (нормами права, моралі, корпоративними нормами, нормами - звичаями) системи суспільних відносин та їхнє дотримання.

Громадянин – людина, яка належить до певної країни, де вона має відповідний юридичний статус, або співвідносить себе з нею, має певні права, а також відповідні обов'язки.

Громадянство – стійкий правовий зв'язок між державою та особою, який виражається в їх взаємних правах та обов'язках.

Громадянські (особисті) права – це природні права людини, що визнаються та закріплюються державою, гарантують їй певний рівень свободи і забезпечують фактичну можливість вільно розпоряджатися собою, гарантують невтручання в індивідуальне життя.

Гуманізм – це система ідей і поглядів на людину як на найбільшу соціальну цінність, створення умов для її повноцінного життя і фізичного та духовного розвитку.

Гендерна демократія – система волевиявлення обох статей (жінок і чоловіків) у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплено й реально забезпечено політико-правовими принципами та діями, розбудовою суспільних і державних структур. Гендерна демократія утверджує рівну суспільну цінність жінок і чоловіків (принцип гендерного паритету), що включає рівні права, обов'язки та відповідальність представників обох статей і перед суспільством, і однієї перед іншою. 1

Гендерна культура – система уявлень, цінностей, знань, норм, інтересів і потреб, які формують соціокультурні аспекти статі, встановлюють статуси жінок і чоловіків, визначають їхні ролі, взаємовідносини й моделі поведінки у

різних сферах життя та впливають на форми й результати творчої діяльності статей, визначаючи їхнє місце у загальній картині світу.

Гендерна політика – комплексна цілеспрямована діяльність держави, міжнародних та недержавних організацій щодо інтегрування гендерного підходу для ліквідації усіх форм дискримінації за ознакою статі в суспільстві. Таким чином, вона є не просто окремим напрямком державної політики, а інтегруючим компонентом усіх складових напрямів політики держави, який враховує її вплив на представників різної статі.

Д

Дискримінація за ознакою статі – дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків;

Демонстрація політична (лат. demonstratio – показ) – одна з форм масового виявлення політичних настроїв протесту, солідарності тощо, шляхом проведення маніфестацій, мітингів, страйків, вуличних походів тощо.

Демонстрація – масова хода як публічне вираження соціально-політичного настрою; організована форма політичних дій, оскільки в неї є організатори, цілі та завдання (наприклад, домогтися якомога більшої підтримки виборців на користь того чи іншого кандидата і виграти виборчу кампанію).

Дискримінація (від лат. diskriminatio – розрізняю, розділяю) – навмисне позбавлення або обмеження прав окремих громадян, певних соціальних груп чи громадських організацій, здійснюване за ознаками расової, національної або державної приналежності, майнового стану, політичних чи релігійних переконань, статі тощо.

Дискримінація непряма – ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними. 1

Дискримінація пряма – ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поводження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними. Які міжнародно-правові акти закріплюють право на свободу й особисту недоторканність?

Делікти (проступки) – суспільно шкідливі діяння, що тягнуть за собою настання цивільно-правової, адміністративної, дисциплінарної та інших видів юридичної відповідальності.

Деліктоздатність – здатність нести відповідальність за правопорушення.

Демографія - наука, що вивчає склад і рух людності (населення) та закономірності його розвитку.

Денатуралізація – позбавлення громадянства, що було набуто шляхом натуралізації, або вихід з нього.

Денаціоналізація – втрата народом своїх національних особливостей (мови, релігії, культури тощо).

Денонсація – (від франц. *denoncer* – повідомляти, розривати) – повідомлення однією із сторін про відмову від виконання умов договору, що призводить до дострокового припинення його дії.

Демократія (від грецьк. *demos* – народ і *kratos* – влада) – організація та функціонування державної влади на засадах визнання її джерелом народу, дотримання права громадян на участь у формуванні органів державної влади, контролі за їхньою діяльністю, впливі на прийняття загальних рішень за умови загального, рівного виборчого права.

Держава – особлива політико-територіальна організація, що має громадянство, суверенітет, спеціальний апарат управління й примусу і здатна надавати своїм велінням загальнообов'язкової сили.

Держава демократична характеризується створенням умов для реальної участі громадян у вирішенні державних справ, головні органи держави є підконтрольними народу. Коло прав та свобод широке та гарантоване державою. В усіх сферах суспільного життя дозволено те, що прямо не заборонене законом.

Держава тоталітарна характеризується тим, що влада узурпована диктатором або правлячою елітою, держава втручається у всі сфери життя громадян, у правовому регулюванні головним принципом є «заборонено все, окрім дозволеного законом».

Державна влада – різновид політичної публічної влади, що її здійснюють спеціально створені для цього державні органи, які мають державно-владні повноваження, характеризується суверенністю, неподільністю, універсальністю та порядком, передбаченим чинним законодавством.

Деспотизм (від грецьк. *despoteia* – необмежена влада, *des-potes* – володар) – форма суспільного врядування, що характеризується зосередженням у руках однієї людини всієї повноти влади, яка ґрунтується не на законах, а на сваволі можновладця й позбавленні підвладних будь-яких політичних прав.

Де-факто – одна з форм визнання як офіційного того чи іншого об'єкта очевидного, але незавершеного по суті. Зазвичай визнання де-факто передбачає у майбутньому настання визначених правових наслідків, однак воно все ж має тимчасовий характер, є перехідним, попереднім етапом до визнання де-юре.

Де-юре – повне, остаточне та офіційне визнання будь-якої обставини чи суб'єкта як юридичного; визнання де-юре відноситься до компетенції тільки уповноважених суб'єктів і завжди пов'язано з настанням визначених юридичних наслідків.

Дієздатність – передбачена нормами права здатність суб'єкта самостійно, власними діями використовувати суб'єктивні юридичні права, виконувати обов'язки та нести юридичну відповідальність. Повна дієздатність у фізичних осіб настає з моменту повноліття (18 років). У цивільному праві (Цивільний

кодекс України) встановлена градація різних ступенів дієздатності залежно від віку суб'єкта. Неповна (відносна) дієздатність - 14-18 років. Часткова дієздатність - до 14 років.

Диктатура (від лат. dicto – диктую, наказую) – необмежене володарювання однієї особи або якоїсь верстви чи групи, яке спирається на насильство і не пов'язане жодними законами.

Догма – положення яке визнається за незаперечну істину, але зазвичай має абстрактний, відірваний від життя характер.

Догма права – найбільш стабільне, незмінне положення юридичної науки.

Е

Евтаназія (грец. Eu - добре + грец. Θάνατος - смерть) - практика припинення (або скорочення) лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання, коли хвороба бере своє, на задоволення прохання хворого в безболісній або мінімально болісній формі з метою припинення страждань. Іншими словами, евтаназія - це добровільний крок в обійми смерті, та варто зауважити, що вона не є самогубством.

ЕКОСОП – це головний орган з координації економічної діяльності ООН та спеціалізованих установ, пов'язаних з ООН.

Економічні гарантії прав та свобод – умови, способи і засоби економічної системи держави, що включає в себе панівний тип економічних відносин, різноманітні форми власності, економічну свободу членів суспільства та їх об'єднань для фактичної реалізації прав і свобод.

Економічні права – права та свободи, які визначають можливість людини створювати матеріальні та особисті нематеріальні блага, володіти ними та здійснювати господарську діяльність.

Експатріація (франц. expatriation, від лат. ex - з, поза і patria - вітчизна, батьківщина) - втрата громадянства внаслідок добровільного або примусового виселення громадянина за межі країни.

Екстрадиція – (від лат. extraditio) – видача однією державою іншій (іноземній) державі свого громадянина чи іноземця, який знаходиться на її території.

Екстремізм (від лат. extremus – граничний) – схильність суб'єктів політики до крайніх поглядів і надзвичайних дій в політиці та ідеологічному протиборстві, до нетерпимості, несприйняття й неприйняття інших думок, чужих позицій та вподобань.

Етатизм (від франц. etat – держава) – підпорядкування державі всіх царин життя суспільства, проникнення її в усі його «шпарини», на всі рівні, повне й цілковите підпорядкування його всеосяжному, тотальному впливові держави.

Етнічне представництво – принцип комплектування (організації) представницьких органів, у відповідності з яким депутати отримують свій мандат не від всього населення країни або окремої її території, а певних етнічних груп, інтереси яких вони представляють.

Європейський Суд з прав людини – це міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і

основоположних свобод, і включає всі питання, які стосуються тлумачення і застосування конвенції, включаючи міждержавні справи і скарги окремих осіб.

З

Зброя – сукупність технічних пристроїв та засобів, що застосовується для ураження живої сили противника, його техніки, спорудження та інших цілей під час ведення бойових дій; озброєння. У переносному значенні «зброя» – будь-який засіб для боротьби з ким-небудь чи чим-небудь, для досягнення будь-якої мети.

Законність – це суспільно-політичний режим точного і неухильного здійснення законів та інших нормативних актів усіма суб'єктами суспільних відносин як у сфері правотворчості, так і у сфері реалізації правових норм; режим, яким забезпечується послідовна боротьба з правопорушеннями і свавіллям, всебічна охорона прав та інтересів особи, суспільства і держави; комплексне соціально-правове явище, що характеризує організацію та функціонування суспільства і держави на правових засадах.

Захист – це охорона, підтримка, заступництво; сукупність правових, економічних, організаційних та технічних заходів, що мають на меті запобігти порушенням прав будь-кого.

Звичаєве право – система правових норм, що ґрунтуються на нормах-звичаєх, які діють у суспільстві в результаті тривалого застосування, санкціоновані державою і забезпечуються його примусовою силою (у разі потреби). Сформувалося на ранніх етапах розвитку суспільства, у період розпаду родового ладу, поступово трансформувалися відповідно до соціально-економічного ладу суспільства і дотепер продовжують відігравати істотну роль, але на рівні правосвідомості. Норми-звичаї і засноване на них звичаєве право є не лише провідними нормативними регуляторами поведінки в ранніх державних утвореннях, а й сприяють формуванню сучасних національних правових систем. Величезний вплив у цьому плані мають етичні, релігійні й інші особливості, властиві конкретному етнічному утворенню, а також ті звички, традиції і звичаї, що в результаті тривалого повторення і закріплення у свідомості індивідів стають нормами поведінки.

Звичаї – історично сформовані правила поведінки, що ввійшли у звичку в результаті виховання і багаторазового повторення тих самих дій і вчинків; найдавніші соціальні норми, вони були основною формою регулювання відносин у додержавному суспільстві. Обов'язковість звичаїв обумовлюється або обставинами суспільного життя, або визнанням певного суспільного авторитету. Виконуються звичаї добровільно, порушники їхніх вимог можуть бути піддані лише заходам суспільного впливу (громадський осуд).

Зловживання правом – специфічний вид правової поведінки, сутність якого полягає у використанні суб'єктами правовідносин своїх прав у спосіб, що суперечить суспільному призначенню права, результатом чого є завдання шкоди суспільним відносинам.

Злочин – передбачене кримінальним законом винне, каране, суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом, що досяг віку кримінальної відповідальності.

Зміст правопорядку – система правових і неправових елементів, властивостей, ознак, процесів, які сприяють установленню й підтримці правомірної поведінки суб'єктів, тобто такої, яка відповідає вимогам норм права.

І

Інтолерантність – неприпустима, нетерпима поведінка, неприйняття чужої думки.

Ідеалістичний тип праворозуміння заснований на уявленні про первинність правових ідей, відносно врегульованих правом реальних суспільних відносин, джерелом таких ідей могло визнаватися як щось надістотне (об'єктивний ідеалізм), так і похідне від людської свідомості (суб'єктивний ідеалізм).

Ідентифікація – визнання тотожності будь-яких об'єктів (впізнання); у криміналістиці – встановлення тотожності об'єкта (наприклад, почерку) чи особи за сукупністю ознак; в психології та соціології – самоототожнення особи із іншою людиною, обрання еталону.

Іджма - коментар Корану й Ісламу в цілому, що складався його тлумачами - професорами ісламської ідеології. Іджма виконує роль кодифікованого документа, де містяться норми релігійного характеру. У процесі посилення на мусульманське право необхідно використовувати саме Іджму.

Ізномія – це рівність усіх перед законом.

К

Ксенофобія – прояв нав'язливого страху, ворожості стосовно чужинців чи чужоземного, нетерпимості та неприязні до представників іншої нації, віросповідання, культури, національності, іноземців чи представників інших регіонів, а також до чогось незнайомого, незвичного, чужого.

Казус (правовий) – 1) подія, яка виконує функцію юридичного факту, але наступає не в силу вольових дій особи і тому не може бути передбаченою; 2) безвинне діяння, яке на відміну від навмисного чи необережного, має зовнішні ознаки проступку, але не має елементів вини, і, відповідно, не тягне юридичної відповідальності.

Категорії – фундаментальні поняття, на підставі яких здійснюється систематизація тих чи інших явищ, виробляються методи їх пізнання, формується цілісне світосприйняття.

Кияс – збірка рішень життєвих проблем за аналогією з нормами мусульманської релігії.

Клонування – це процес створення ідентичних копій (тиражування) організмів або інших об'єктів у біології, котрі називають клонами.

Комуналізм в Індії та деяких ін. азіатських країнах політика, заснована на розпалюванні ворожнечі між різними релігійними громадами.

Конвенція - це угода між суб'єктами міжнародного права, що регулює між ними відносини через створення взаємних прав та обов'язків.

Консенсус – (від лат. consensus – згода, однаковість) – спосіб, процедура відпрацювання й прийняття колегіальних рішень шляхом узгодження позицій сторін, досягнення узгодженості думок, винайдення прийнятних для всіх формулювань.

Консерватизм (фр. conservatisme, від лат. Conservo - «охороняю», «зберігаю») - визначення ідейно-політичних, ідеологічних і культурних течій, що спираються на ідею традиції та спадкоємність у соціальному та культурному житті. Для консерватизму характерні прихильність до усталених соціальних систем і норм, «скептичне» сприйняття ідей соціальної рівності, неприйняття революцій та радикальних реформ, обстоювання еволюційного органічного, максимально повільного розвитку.

Конституційне звернення – це письмове клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи.

Конституційне подання – це одна із форм звернення до Конституційного Суду України, що є письмовим клопотанням у визначеній законом формі про визнання неконституційним правового акта певного органу влади або щодо необхідності офіційного тлумачення Конституції України.

Конституція – основний закон, що має найвищу юридичну силу, врегульовує основи суспільного, політичного, економічного життя суспільства, права та свободи громадян.

Контрагент – сторона договору (угоди).

Конфлікт – (від лат. conflictus) – зіткнення двох чи більше різноспрямованих сил з метою реалізації їх інтересів в умовах протистояння; конфлікти можуть бути агностичними (примиренними) та антагоністичними (непримиренними)

Конформна (пасивна) правомірна поведінка властива тим, хто поводить себе правомірно внаслідок пристосування до поведінки свого оточення.

Концепція позитивного права – її суть у тому, що існує лише позитивне – офіційно визнане право конкретної держави.

Коран – священна книга ісламу та усіх мусульман, яка складається з висловів пророка Магомета у Меці та Медині, де поруч з настановами морального та релігійного характеру зустрічаються приписи нормативно-юридичного характеру.

Корпоративна відповідальність настає у випадку порушення корпоративних правил, які прийняті певною соціальною структурою та не мають правового значення. Відображається у осуді членами корпорації чи виразі недовіри порушнику.

Корупція (від лат. corrumpere – псувати) – негативне суспільне явище, яке проявляється в злочинному використанні службовими особами, громадськими і політичними діячами їх прав і посадових можливостей з метою особистого збагачення.

Культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; історично набутий набір правил усередині

соціуму для його збереження та гармонізації, загальний спосіб існування людини, її діяльності і об'єктивний результат цієї діяльності.

Культурний релятивізм – це підхід, що ставить під сумнів універсальність прав людини, можливість їх використання в країнах, культура та історія яких істотно відрізняються від культури та історії країн Заходу.

Культурні права – це комплекс конституційних прав і свобод, що забезпечують можливості вільного духовного розвитку людини (громадянина) за рахунок доступу до духовних здобутків свого народу і всього людства, їх засвоєння, використання й участі у подальшому їх розвитку.

Л

Легіслатура (від лат. *lex* – закон + *latus* – внесений, встановлений) – 1) Законний строк повноважень, а також фактичний період діяльності обраного правотворчого органу; 2) сукупність законотворчих органів держави.

Легітимація (від лат. *legitimus* – законний) – визнання або підтвердження відповідності праву або законності якогось органу влади, державно-політичного рішення, повноважень громадських представників, прийняття учасниками політичної взаємодії умов та правил «гри».

Лейборизм (від англ. *labor* – праця) – ідеологія і політика робітничих партій низки країн (Великобританії, Австралії, Нової Зеландії та ін.), які ґрунтуються на прагненні до гармонізації класових інтересів у суспільстві. У Великобританії членами лейбористської партії автоматично є члени професійних спілок, якщо вони сплачують членські внески.

Лібералізм (від лат. *liberalis* – вільний, незалежний) – політичний принцип, що відбиває ставлення людей до здійснення їхніх прав та свобод у суспільному житті, у державному підпорядкуванні. Фундаментальна ідея лібералізму полягає у визнанні свободи як найвищої цінності людського буття. Зміст ліберального принципу заведено зводити до визнання пріоритету вільного підприємництва й приватної власності на засоби виробництва, вільної конкуренції та ринкової економіки, встановлення парламентської форми державного правління, проголошення громадянських. - свобод (слова, совісті, асоціацій тощо). Епітетом «ліберальний» подекуди позначають терпиме ставлення до інших політичних сил та позицій, несуворі методи впливу й регулювання.

Лідер (від англ. *lead* – вести, керувати, схилити до чогось) – глава, керівник держави, партії, громадсько-політичної організації, руху, якоїсь громади тощо.

Ліберальна держава – держава у якій, права та свободи формально діють в усіх сферах життєдіяльності суспільства, проте участь громадян у державних справах є переважно формальною. За панування принципу «дозволено все, що не заборонено законом» участь у політичній сфері є значно обмеженою. В такій державі створюються умови для правової автономії особистості, забороняється необґрунтоване втручання держави в особисту сферу.

Лобі (від англ. *lobby* – прийомна, вестибюль, кулуари) – представники фінансових, промислових корпорацій, військових структур, окремих соціальних і національних верств населення, які прагнуть впливати на законодавчі органи

чи окремих його членів, на державних чиновників з метою прийняття або відхилення тих чи тих рішень в інтересах того, кого вони репрезентують.

М

Мультикультуралізм – теорія, практика і політика неконфліктного співіснування в одному життєвому просторі багатьох різнорідних культурних груп. Він утверджує повагу до розбіжностей, але при цьому не відмовляється від пошуку універсальності.

Мітинг (англ. meeting – збори, засідання, зустріч, від meet – збиратися, зустрічатися, сходитися) – мирне публічне зібрання громадян з метою вияву свого ставлення до внутрішньої або зовнішньої політики держави, органів державної влади або місцевого самоврядування, до внутрішніх чи зовнішніх подій і висунення вимог щодо проведення цієї політики або вжиття заходів у зв'язку з певними подіями.

Мирність зібрання – останнє має відбуватися в обстановці миру, обстановці, яка виключає будь-який із видів насилля (як фізичного, так і психологічного чи психічного) стосовно організаторів, учасників, спостерігачів, а також перехожих, сторонніх осіб такого зібрання. У такий спосіб законодавець виділив обстановку як обов'язкову ознаку суб'єктивного права на проведення мирного зібрання.

Маргінал – людина, яка з будь-яких причин відійшла від однієї культури, стану, класу, групи та не пристосувалася до цінностей та способу життя іншої

Маргінальна поведінка властива тим, чия індивідуальна правосвідомість розходиться з вимогами правових норм, але на цьому етапі їх поведінка не є протиправною внаслідок певних обставин, головною з яких є погроза можливого покарання.

Марксизм – це загальна назва сукупності теоретичних поглядів німецьких мислителів Карла Маркса та Фрідріха Енгельса на історію, політику та суспільство загалом, які їхні послідовники намагаються інтерпретувати, розвивати та втілювати на практиці.

Матеріалістичний тип розуміння права заснований на реальній обумовленості права суспільними відносинами та процесами.

Міграція – це переміщення з однієї д-ви на територію іншої для постійного або тимчасового проживання.

Міжнародний кримінальний суд – це перший правовий інститут, що діє постійно, в компетенцію якого входить переслідування осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності. Заснований на основі Римського статуту, прийнятого в 1998 році. Існує з липня 2002 року. Розташований у місті Гаазі.

Міжнародні правопорушення – це дії або бездіяльність суб'єктів міжнародного права, які суперечать нормам і принципам міжнародного права або власним зобов'язанням і заподіюють шкоду іншому суб'єкту, групі суб'єктів міжнародного права або всьому міжнародному співтовариству.

Мораль – (лат. «mos», «mores» – вдача, або закон, правило, розпорядження) – один із основних засобів нормативної регуляції поведінки людини у суспільстві; особлива форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин.

Мусульманська правова система є однією з найпотужніших світових правових систем. Вона склалася в Арабському Халіфаті у VII -VIII століттях і являє собою сукупність моральних, релігійних і правових норм, які функціонують на основі ісламу. Мусульманське право – це сукупність підтримуваних державою релігійних, моральних і правових норм, що склалися на основі ісламу, у тлумаченні вчених-богословів і правознавців. Джерелами мусульманського права є релігійні книги – Коран, Сунна, Іджма та Кияз. Юридизовані положення цих книг складають основу Законів Шаріату – основної нормативно-релігійної системи.

Н

Наслідки – той шкідливий вплив, який правопорушення завдає суспільним відносинам. Наслідки є обов'язковою ознакою правопорушення лише у тому разі, якщо їх настання передбачене правовою нормою. Так, для необережних правопорушень наслідки є обов'язковим елементом. Без них неможливо притягнути людину до відповідальності.

Натуралізація – процес надання іноземцю громадянства певної країни уповноваженими на те органами.

Наука – система знань, поглядів та уявлень про об'єктивну картину матеріального світу, взаємодію явищ і процесів природи та суспільства.

Науковий метод – сукупність прийомів, засобів та правил, за допомогою яких вивчається предмет науки.

Націоналізм – (фр. nationalisme) – ідеологія і напрямок політики, базовим принципом яких є теза про цінність нації як вищої форми суспільної єдності і її первинності в державотворчому процесі; як політичний рух, націоналізм прагне до відстоювання інтересів національної спільноти у відносинах з державною владою.

Недієздатність абсолютна встановлюється для осіб, визнаних недієздатними рішенням суду внаслідок душевної хвороби або слабоумства.

Необережність – форма вини, за якої особа не усвідомлює протиправності свого діяння та його можливих наслідків, хоча могла і повинна була усвідомлювати або усвідомлює протиправність діяння, але легковажно розраховує на ненастання наслідків. Виділяють дві форми необережності: протиправна недбалість та протиправна самовпевненість.

Неолібералізм – це (від давньогрец. Νέος neos «новий», та лат. Liberalis «вільний») - варіант ідеології лібералізму, має широке значення, та охоплює: 1) ідеологію; 2) спосіб урядування; 3) пакет політичних програм.

Неофіційне тлумачення дається суб'єктами, що не мають повноважень видавати обов'язкові для інших акти тлумачення. Такими суб'єктами можуть бути громадські організації, вчені, юристи-професіонали, громадяни та ін. Переважно воно здійснюється у формі порад та рекомендацій. Цей вид не має юридичної сили та правових наслідків і позбавлений обов'язкового значення.

Непрямий умисел – форма вини, за якої суб'єкт усвідомлює протиправність діяння, але до його наслідків ставиться байдуже або взагалі не бажає їх здійснення.

Неурядова організація – це легальне підприємство створене окремо від держави. громадські об'єднання, благодійні організації (благодійне товариство, благодійна установа, благодійний фонд), професійні спілки, їх об'єднання, об'єднання організацій роботодавців, відокремлені підрозділи іноземних неурядових організацій, представництва, філії іноземних благодійних організацій, творчі спілки, їхні територіальні осередки. Найвідомішими міжнародними правозахисними НУО є: Amnesty International, Human Rights Watch тощо.

Норма права – первинний елемент системи права, загальнообов'язкове, формально визначене, видане або санкціоноване державою правило поведінки, що охороняється нею та є державним регулятором суспільних відносин, встановлює права та обов'язки учасників суспільних відносин.

Нормативний договір – результат домовленості двох або більше суб'єктів, нормативні положення якого набувають загальнообов'язкового значення в результаті їх офіційного визнання державою.

Нормативно-правові гарантії – це гарантії прав і свобод людини та громадянина передбачені Конституцією України й іншими законами спеціальну систему юридичних норм, принципів, умов, вимог і правових способів і засобів забезпечення, реалізації, охорони й захисту прав і свобод людини та громадянина з метою практичної їх реалізації.

О

ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі - міжнародна організація, яка ставить собі за мету збереження миру й розвиток демократії на європейському континенті.

Окупація - (від лат. occupatio – загарбання, оволодіння) – тимчасове захоплення збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої держави.

Олігархія - (від грецьк. oligarchia – влада небагатьох) – політичне панування й правління невеликої групи можновладців. Більш вільно цей термін іноді вживається як синонім якоїсь правлячої еліти.

Омбудсмен – посадова особа, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян в діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб.

ООН – Організація Об'єднаних Націй, найбільша міжурядова організація з підтримання миру й безпеки, розвитку міжнародного співробітництва на глобальному рівні.

Оптація - добровільний вибір одного громадянства із двох у випадку переходу території за договором від однієї до іншої держави (збереження свого колишнього громадянства чи перехід у громадянство іншої держави шляхом подачі індивідуальних заяв).

Органи правосуддя – передбачена Конституцією держави система судів, що здійснюють судову владу через конституційне, цивільне, адміністративне, господарське та кримінальне провадження.

Особа – це окремий представник людського роду, який у процесі взаємодії саморозвитку і соціалізації стає індивідуальністю та особистістю. Загальне поняття для фізичної особи та юридичної особи.

Особистість (лат.- persona) - конкретний вираз сутності людини, цілісне втілення і реалізація в ній системи соціально значущих рис і якостей суспільства. Невід’ємними рисами особистості є самосвідомість, ціннісні орієнтації, соціальні відносини, відповідальність за свої вчинки, певна автономність щодо суспільства тощо.

Особа без громадянства – див. апатриди.

Остракізм (від грецьк. Ostrakon – черепок) – вживана в Стародавніх Афінах процедура вилучення когось із складу спільноти. Громадяни на зборах шляхом таємного голосування («суду черепків») могли прийняти рішення про вигнання з міста строком до 10 років без конфіскації майна кожного, хто, на їхню думку, набув надмірного впливу і становить загрозу державі, загальному миру і спокою, самій афінській демократії.

Охлократія - (від грецьк. ohlos – натовп і kratos – влада) – влада, панування натовпу, який, не будучи організованим, не спроможний втримати й використати владу в інтересах усіх. Закони при цьому втрачають свою силу і дію, все визначають мінливі примхи натовпу або тих, хто впливає на його настрої, демагогів. У сучасному вжитку поняття «охлократія» означає схильність під виглядом демократичних свобод нехтувати законами, зневажати демократичні принципи та процедури, спроби галасом і погрозами впливати на органи влади, на політичних діячів чи на громадську думку.

Охорона – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення безперервної роботи об’єкта і збереження його матеріальних цінностей.

П

Парадигма (гр. – приклад, взірець) – приклад з історії, взятий для доказу, порівняння; погляди, які мотивують поведінку людей, лежать в її основі.

Пацифізм (від лат. pacificus – той, що умироутворює) – антивоєнний рух, представники якого виступають проти будь-яких війн, незалежно від їхнього характеру й мети.

Пікетування – форма демонстрації, під час якої виставляються представники будь-де, наприклад перед будинками об’єднань, підприємств, з метою висловлення протесту проти чого-небудь, для забезпечення охорони на місці проведення страйку або демонстрації.

Плебіцит – (лат. plebiscitum, буквально – рішення народу) – 1) у Стародавньому Римі рішення плебейських народних зборів; 2) опитування населення, всенародне голосування з найважливіших питань державного життя, референдум.

Плюралізм – принцип організації суспільства, заснований на визнанні різноманіття існуючих інтересів і їх конкуренції.

Позитивізм – це 1) концепція, яка зазначає, що людське мислення проходить три етапи розвитку: теологічний (релігійний), метафізичний (філософський) та позитивний (науковий). Вперше ця концепція була сформована Огюстом Контом у 30-х роках ХІХ століття; 2) напрям філософії права, згідно з яким право це сукупність норм чи правил поведінки, встановлених і забезпечених примусом від влади.

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Політика – (гр. *politikn* – державна діяльність) – діяльність суспільних класів, партій і угруповань, спрямована на захоплення, збереження і використання державної влади в своїх класових інтересах.

Політична партія - це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Політичні гарантії прав та свобод – це певні умови, способи й засоби, що забезпечують використання механізму влади народу для здійснення прав і свобод людини та громадянина.

Політичні права – це такі права і свободи людини, які забезпечують їй можливість брати участь в управлінні державою, впливати на внутрішню і зовнішню політику держави. Це конституційно визначена міра можливої політичної поведінки особи, насамперед участі у безпосередньому народовладді, здійсненні державної влади і місцевого самоврядування, в яких особа виступає передовсім як громадянин України, учасник суспільно-владних відносин.

Політологія – наука про закономірності і особливості розвитку політичного процесу, функції політичної системи та влади, про сутність форми та методи діяльності суб'єктів політики та про проблеми міжнародних відносин.

Права людини – це правові можливості, які необхідні для існування та розвитку особи, які визнаються невід'ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів.

Право власності – економічна категорія, з допомогою якої характеризуються відносини між людьми та їх колективами у процесі виробничої діяльності з приводу привласнення матеріальних благ; сукупність правових норм, які регулюють відносини, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням власником належним йому майном на свій розсуд і в своїх інтересах, усуненням усіх третіх осіб від протиправного втручання у сферу його володіння цим майном, а також обов'язки власника не порушувати прав та законних інтересів інших осіб.

Право на життя – це невід'ємне право кожної особи, означає, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

Право на працю – це можливість кожної особи заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується (стаття 43 Конституції України).

Правова вихованість – внутрішній духовно-правовий стан, в якому перебуває особистість у момент ухвалення рішення про те, як поводитися у тих або інших обставинах. Це стан правосвідомості особистості, рівень її правової культури, готовність до правомірної або протиправної поведінки.

Правова держава — офіційний представник громадянського суспільства, правова форма організації й діяльності публічно-політичної влади і її взаємовідносин з індивідами як суб'єктами права. Аксіологічний аспект правової держави полягає у розбудові такої системи соціальних цінностей, яка створює необхідні умови для панування права в суспільстві, повновладдя народу, рівності особи та держави, та створює всебічні матеріальні, правові та духовні засади їх існування. Правова держава базується на основоположних принципах, в яких розкриваються її соціальне призначення, роль і функції: панування права як особливої соціальної цінності, високоефективного знаряддя регулювання суспільних відносин на основі формальної рівності, яка, врешті-решт, виражає соціальну справедливість у різноманітних сферах життєдіяльності країни; непорушність закону, підпорядкованість самої держави, її органів, службових осіб і громадян законам, які діють в країні; непорушність прав і свобод особи, їх охорона і гарантованість; взаємна відповідальність держави і особи; наявність механізму реалізації прийнятих законів та інших правових актів; розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову.

Правова доктрина – документ, що містить концептуально оформлені правові ідеї, принципи, розроблені вченими з метою вдосконалення законодавства та визнані державою як загальнообов'язкові.

Правова допомога – надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення.

Правова ідеологія – сукупність юридичних ідей, теорій, поглядів, які узагальнено оцінюють правову дійсність.

Правова культура особистості – обумовлені правовою культурою суспільства рівень і характер прогресивно-правового розвитку особистості, що забезпечують її правомірну діяльність.

Правова культура суспільства – різновид загальної культури, що є системою цінностей, досягнутих людством у галузі права.

Правова поведінка – регламентована нормами права цілісна сукупність правових вчинків, що можуть виражатися її формі дії та бездіяльності, мають свідомий та вольовий характер і тягнуть за собою юридичні наслідки.

Правова психологія – емоційно-вольова сфера ставлення до правових явищ; емпіричний, побутовий рівень правової свідомості, що формується в результаті повсякденної людської практики як окремих осіб, так і соціальних груп.

Правове виховання – цілеспрямований вплив на свідомість та поведінку суб'єкта з метою отримання ним правових знань та навичок для формування активної правової позиції.

Правове самовиховання є ефективною формою виховання роботи з підвищення рівня правової свідомості та правової культури.

Правовий звичай – санкціоноване державою правило поведінки, яке склалося в результаті тривалого використання, завдяки чому закріпилося як стійка норма.

Правовий нігілізм – деформований стан правосвідомості особистості, суспільства, групи, що характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, що виключає, однак, злочинний намір.

Правовий прецедент – рішення суду, державного органу або посадової особи, яке стає зразком при подальшому розгляді інших питань аналогічної категорії.

Правовий статус особи – це сукупність прав, свобод, обов'язків особи, що визначаються і гарантуються державою.

Правопорушення – заборонене нормами права суспільно шкідливе або суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), яке тягне за собою настання юридичної відповідальності.

Правопорядок – стан (режим) правової упорядкованості, урегульованості й погодженості системи суспільних відносин, що складається в умовах реалізації законності; реалізована система права, що включає конституційні, фінансові, адміністративні, земельні, сімейні та інші види суспільних відносин, урегульовані нормами відповідних галузей права; частина системи суспільних відносин, урегульованих нормами права, що перебувають під захистом закону й охороною держави; у структурному розумінні правопорядок відображає реалізовані елементи системи права.

Презумпція невинуватості – принцип, що використовується при притягненні до кримінальної відповідальності і означає, що жоден не може вважатися злочинцем до того часу, доки його вина не буде доведена у встановленому судовому порядку. Ніхто не зобов'язаний доводити свою непричетність до вчинення злочину.

Прецедент – (від лат. praecedens – той, що передує) – випадок або подія, що мала місце в минулому та є прикладом або підставою для аналогічних дій у сьогоденні.

Природні права – права, цінності та принципи, які обумовлені самою природою людини, фактом самого її існування. Прикладом природніх прав може бути право на життя, честь і гідність, створення сім'ї тощо; існують об'єктивно: вони не залежать від законодавчого визнання чи невизнання державною владою і є базою, основою інших, власне юридичних прав і свобод людини.

Природно-правова концепція розуміння права – її суть полягає у тому, що право випливає з природи людини, людського розуму, всезагальних моральних принципів.

Причини правопорушень – комплекс явищ об'єктивного й суб'єктивного характеру, що здатні детермінувати протиправну поведінку суб'єктів права.

Пролонгація (від лат. *prolongare* - подовжувати) - це продовження укладеної раніше угоди, контракту, зобов'язання, що має обмежений термін дії.

Промульгація (від лат. *promulgatio* – оголошення, оприлюднення) – в законодавчому процесі – стадія правотворення, під якою звичайно розуміють санкціонування прийнятого парламентом закону президентом шляхом його підписання і обнародування.

Профайлінг в міжнародній юридичній практиці розуміється як практика поліції, згідно з якою певний набір характеристик (профілів) використовується для пошуку і затримання особи, яка вчинила злочин (кримінальний профайлінг), або для виявлення осіб, які, можливо, мають відношення до злочинної діяльності (поведінковий профайлінг).

Профайлінг етнічний визначається як прояв ксенофобії та расової дискримінації. Науковці, базуючись на практиці міжнародних організацій, діяльність яких стосується етнічної та расової проблематики, пропонують розуміти: 1) будь-яку акцію, ініційовану поліцією, яка ґрунтується передусім на ознаках раси, етнічності, чи то національного походження, а не на поведінці особи, чи інформації, котрі дозволяють поліції ідентифікувати особу як таку, що втягнута у кримінальну діяльність;

2) расово невинуваті дії, які мають місце тоді, коли правосуддя під тиском обставин за расою чи етнічністю неадекватно визначає, з ким і яким чином слід поводитися у надзвичайних ситуаціях;

3) використання расового чинника як пріоритетного у рішенні про те, зупиняти чи не зупиняти, затримувати чи не затримувати особу.

Профайлінг кримінальний та поведінковий є допустимими та законними засобами, які дозволяють максимально ефективно розподіляти обмежені ресурси правоохоронних органів.

Р

Расизм – це сукупність концепцій, що ґрунтуються на уявленнях про психічну та біологічну нерівноцінність людських рас.

Рівні права жінок і чоловіків – це відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі;

Рівні можливості жінок і чоловіків – це рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків;

Ратифікація - (від лат. *ratus* – затверджений) – затвердження верховним представницьким органом державної влади міжнародного договору, який після цього набуває юридичної сили для цієї держави.

Режим демократичний – стан політичного життя суспільства, при якому державна влада здійснюється на основі принципів широкої і реальної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, створенні та діяльності державних органів, додержанні прав і свобод людини.

Режим державно-правовий – система прийомів, засобів та методів здійснення державної влади.

Режим недемократичний є антиподом демократичного, пов'язаний з усуненням народу від управління життям суспільства та держави. Серед різновидів антидемократичного режиму виділяють авторитарний, тоталітарний, військово-диктаторський, фашистський, але їх змістовна сторона багато в чому збігається.

Режим тоталітарний є найбільш жорсткою формою недемократичного режиму, що характеризується крайніми проявами авторитаризму.

Релігійна відповідальність – засновується на нормах, що регламентують порядок відправлення релігійних культів, та на вірі у Бога. Забезпечують організацію релігійної сфери шляхом визначення можливих засобів впливу до суб'єктів, що порушують вимоги релігійних норм.

Релігійні норми – правила поведінки, що регулюють відносини тих, хто вірить у Бога, із церквою, Богом, між собою, організацію та функціонування релігійних організацій. Особливість механізму забезпечення реалізації норм релігії полягає в тому, що він заснований на вірі в Бога та відповідальності перед ним за діяння, що не відповідають релігійним канонам.

Релігійні тексти – документи, що містять церковні канони та інші релігійні норми, які визнані державою та забезпечуються нею.

Рівноправність – конституційний принцип, за яким усі однойменні суб'єкти права, насамперед громадяни, мають рівні юридичні права незважаючи на вік, стать, расову приналежність, національність, політичні та релігійні переконання, соціальний, майновий стан і т. ін. Рівноправність має дві форми рівності: по-перше, всі є рівними перед законом, а по-друге, закон є єдиним для всіх громадян.

Рід – людська спільнота, об'єднана кровним чи уявним зв'язком, загальною власністю, спільною працею і зрівняльним розподілом.

Романо-германська правова сім'я. Романо-германська правова сім'я має свої історичні корені у Давньому Римі, а саме у класичному римському праві I ст. до н. е. -VI ст. н. е. Романо-германська система розвивається в Європі. Вона сформувалася завдяки зусиллям європейських університетів, які, спираючись на догму римського права, сформували, починаючи з XII - XIII століть, юридичну науку й юридичну практику. Ця система поширилась у континентальній Західній Європі, її запозичило багато інших держав. Головною характеристикою цієї правової системи є використання писаного права, тобто юридичних правил - норм права, які формулюються у законодавчих актах держави. Отже, головним джерелом права романо-германської правової системи є нормативно-правовий акт. Романо-германська система в основному базується на кодексах, на розгалуженому централізованому законодавчому регулюванні. Правові норми розглядаються як обов'язкові правила поведінки, що відповідають вимогам справедливості. Головна мета юридичної науки та практики - знайти та правильно зрозуміти зміст цих норм і через них забезпечити бажане для суспільства регулювання відносин людей. Норми формулюють найбільш абстрактні правила, що представляють собою загальні моделі прав та обов'язків громадян. На правозастосовців (насамперед, суд)

покладається обов'язок неухильної реалізації цих загальних норм у конкретних життєвих випадках.

С

Свобода – це можливість людини поводитись відповідно до своїх волевиявлень, тобто робити все, що бажається, але тільки те, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватеної шкоди правам і свободі інших людей.

Свобода совісті – гарантоване законом право громадян сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної релігії, відправляти релігійні культи або вести атеїстичну пропаганду.

Скарга – це офіційна письмова чи усна заява про незаконні або неправильні дії будь-якої особи, установи і т. ін.

СНД – регіональна міждержавна організація, створена відповідно до Мінської угоди від 8 грудня 1991 Білоруссю, Україною, Росією та Алма-Атинської декларації від 21 грудня 1991, яку підписали нові незалежні держави, що утворилися внаслідок розпаду СРСР (крім Грузії, Литви, Латвії, Естонії).

Соціальна держава – характеристика однієї із сторін її конституційно-правового статусу, у відповідності з яким держава служить суспільству, поклавши на себе ряд обов'язків і надаючи громадянам відповідні права і свободи. Конкретизація сутності соціальної держави знаходить, зокрема, свій вияв у тому, що: держава намагається зняти зовсім або мінімізувати невинуватені соціальні нерівності; людина має право вимагати від держави забезпечення прожиткового мінімуму; держава повинна забезпечити людині нормальні умови існування, зокрема систему соціальних служб, комунальні послуги, охорону здоров'я, освіту; забезпечується розумна і справедлива соціальна податкова політика; вводиться примусове соціальне страхування окремих соціальних груп; всі види державної діяльності, перш за все економічної, мають соціальне наповнення і спрямування; встановлюється мінімальний гарантований розмір оплати праці; забезпечується державна підтримка сім'ї, материнства і дитинства, інвалідам і особам пенсійного віку, для чого впроваджуються державні пенсії, соціальна допомога та інші гарантії соціального захисту громадян.

Суб'єктивне право – вид можливої (дозволеної) поведінки суб'єкта права, що встановлюється юридичними нормами для задоволення його інтересів та забезпечується державою; індивідуальні можливості, що виникають на основі і в межах норм об'єктивного права та задовольняють конкретні інтереси та потреби його володаря.

Сунна – життєпис пророка, в якому описується поведінка та вислови пророка у словах його учнів (це збірка норм-традицій, що є обов'язковими для мусульман).

Суспільство – продукт взаємодії людей, організація їхнього життя, сутність якої полягає в різноманітних (економічних, політичних, культурних, релігійних) зв'язках між людьми, їхніми об'єднаннями та спільнотами.

Т

Територія – природна умова існування та функціонування держави, її матеріальна база, у найширшому розумінні територія - це простір, в межах якого здійснюється державна влада.

Тероризм - (від лат. terror – жах, страх) - здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства аж до фізичної розправи з політичними противниками; дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства, політичних вбивств, провокацій.

Тиранія – (грец. tyranía – свавілля) – 1) у Давній Греції одноосібне правління жорстокого тирана, який у боротьбі за владу використовував міські й сільські маси і з їх допомогою утверджував своє єдиновладдя; панування за рахунок необмеженої влади, залякування населення, нехтування його інтересів; 2) жорстокість, насильство, сваволя однієї особи.

Тоталітаризм – (фр. totalitaire, лат. totus – весь, цілий) – один з різновидів політичного режиму, при якому вся життєдіяльність суспільства і кожної особи абсолютно регламентовані, при цьому влада на всіх рівнях формується закрито однією особою чи декількома особами, що належать до правлячої верхівки.

Трансплантація (від лат. Transplantatio - пересаджування) - метод, що полягає в пересадці реципієнту органу або тканини (трансплантата), взятих у донора, а також клонованих тканин, штучних імплантатів (електронних, металічних та інших), найчастіше методом хірургічного втручання.

У

Універсалізм – це соціально-філософська і політологічна концепція, заснована на універсалістському методологічному принципі аналізу світоглядних та соціальних систем. Відповідно до цієї концепції права людини повністю універсальні в часі і просторі і їх не можна модифікувати у відповідності з культурними або історичними відмінностями.

Утопізм (від грец. οὐ - не і topos - місце, букв. місце, якого немає) - термін для позначення будь-якої системи політичних ідей, що змальовує або захищає ідеал суспільства, в якому будуть досягнуті загальні мир і щастя, а його члени житимуть у довершених умовах.

Ф

Фізична особа – громадянин, особа без громадянства, особа з подвійним громадянством, що має правосуб'єктність.

Філіація – набуття громадянства при народженні

Філософія – форма суспільної свідомості, спрямована на вироблення світорозуміння, системи ідей, поглядів на світ і на місце в ньому людини.

Філософія права – розділ філософії і юриспруденції, який займається дослідженням природи права, його сутності та визначення, його цінності та значущості, його ролі в житті людини, суспільства і держави.

Форс-мажор (форс-мажорні обставини) – обставини непереборної сили та інші незалежні від громадянина обставини.

Фундаменталізм (від лат. fundamentum – основа) – радикальне й войовниче неприйняття принципів, форм та цілей будь-якої модернізації, оновлення, неухильне відстоювання традицій, усталених життєвих та світоглядних форм,

протиставлення процесам загальної відкритості переконання у власній непогрішимості, непорушності сповідуваних ідеалів, засудження будь-яких альтернатив їм, фанатичне відгороджування себе від суспільства. Розрізняють фундаменталізм ісламський, єврейський, християнський, марксистський, екологічний, феміністичний тощо.

Функції правової культури – основні напрями усвідомлення правових цінностей - вітчизняних і світових.

Ц

Ценз - (лат. census від лат. censeo - роблю опис, перепис) – 1) у Стародавньому Римі періодичний перепис громадян з оцінкою їх майна з метою розділення цих громадян на соціально-політичні, військові та податкові розряди; 2) офіційно визначені умови, які легально обмежують права людей, приміром, на здобуття громадянства, на обіймання відповідальної посади, виборчі права (право обирати або бути обраними).

Цивілізація – соціокультурна система, яка охоплює соціально-економічні, етнічні, релігійні та інші умови життєдіяльності суспільства.

Ш

Шаріат – (з араб. належний (правильний) шлях, спосіб дії) сукупність правових, морально-етичних і релігійних норм ісламу, що охоплює значну частину життя мусульманина і проголошена в ісламі як «вічне і незмінне» божествене настановлення.

Х

Хартія (лат. charta, від грец. χάρτης - папір, грамота), у Середньовіччя й Новий час - назва деяких документів публічно-правового характеру (конституцій та інших актів), у яких знайшли відображення політичні вимоги соціальних шарів та класів.

Ю

Юридична відповідальність – вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у виникненні у суб'єкта правопорушення додаткового юридичного обов'язку зазнавати несприятливих наслідків особистого, організаційного або матеріального характеру.

Юридичні гарантії прав та свобод – це норми права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів. Тобто, це передбачені законом спеціальні (специфічні) засоби практичною забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Юридичний обов'язок – вид та ступінь належної поведінки суб'єкта права, що встановлюється юридичними нормами і забезпечується державою для задоволення інтересів іншої особи (осіб), суспільства та держави.

Юрисдикція – (лат. jurisdictio, від jus (juris) - суд, судочинство - 1) повноваження (право) на здійснення діяльності з владного вирішення компетентними органами різних питань, що виникають у сфері застосування права, наприклад, влада цивільного суду; 2) сфера (те коло питань), на яку розповсюджуються юрисдикційні повноваження тих або інших органів; 3)

діяльність всіх правозастосовчих органів з розгляду і вирішення цивільних, кримінальних і адміністративних справ.

Юстиція – (лат. *justitia* – правосуддя) – термін, яким позначають усю сукупність судових установ, а також їхню діяльність.